

МАТЕМАТИКА

4

$$12 \div 2 = 6$$

$$12 \div 6 = 2$$

$$6 \times 2 = 12$$

$$2 \times 6$$

$$5 + 2 = 7$$

А.А. ҲАМИДОВА, Д.А. НАЗАРОВ

МАТЕМАТИКА

КИТОБИ ДАРСӢ БАРОИ СИНФИ 4

*Мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии
Тоҷикистон ба чоп тавсия кардааст*

ДУШАНБЕ
МТЛ ОРЕС
2003

Дирғиз Республикаси
Лейлек району
Балим Бирӯн Ҷумҳу
АНГ
ОБИ
Кит
Д
№ 3576
Ж.Г.

Ҳамидова А.А., Назаров Д. А. **Математика**. Китоби дарсӣ барои
синфи 4-ум. — Душанбе: МТЛ ОРЕС, 2003. 256 сах.

Мухаррирон:
Нуруллоев М., Назаров С., Назриалшев А.

Ҷадвали истифодаи иҷравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
	Шокишиддинова				
	Шахноза				

Муаллимони мӯҳтарам!

Хоҷишмандем фикру мулоҳизаҳои худро оид ба мазмуни китоби мазкур
ба нишони 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ, 45, Пажӯҳишгоҳи илмҳои педагогии
Тоҷикистон ирсол намоед.

Аломатҳои шартӣ:

- — рақамҳои дохили доирача (1, 2, ...) супоришҳои вазифаи хонагиро
ифода менамоянд.
- ▲ — рақамҳои дохили секунҷа машқҳои иловагиро ифода намуда, дар
вақти холӣ ва ё дар корҳои беруназсинфӣ истифода хоҳанд шуд.

Боби такрор ба қалами Д.Назаров мутааллиқ аст.

ҲАЗОР

ТАКРОР ВА ҶАМЪБАСТИ МАВОДИ СИНФИ 3

- 1) Хотираҳои таътили тобистонаро нақл кунед.
 - 2) Аз математика чихоро такрор кардед ва чӣ ҷамъ овардед? Номбар кунед.
 - 3) Шоҳмотбозӣ кардед? Кӣ бозии шоҳмотро дӯст медорад?
2. 1 сентябр рӯзи «Дониш аст». Ҳоло дониши худро месанҷем.
 3. Адади хурдтарини якрақам, дурақам, серақамаро номбар кунед.
 4. Аз ченакҳои дарозӣ, вазн, вақт хурдтаринашро гӯед.
 5. Дар байни ададҳои 205 ва 210; 950 ва 960 кадом ададҳо мавҷуданд?
 6. 1) Мисолҳоро мушоҳида кунед, чӣ навишта шудааст? Аз онҳо истифода намуда, калимаҳои «Одоб», «Сулҳ», «Дониш»-ро хонед ва шарҳ диҳед:

$300+30=330$

С

$420+80=500$

У

$790+10=800$

Л

$900+100=1000$

Х

$220-20=200$

Д

$500:2=1000$

О

$1+2+3=1+2+3$

Й

$81:9=9$

Н

$4+2+3=1+3+3$

И

$120:2=60$

Ш

5-0

О

5-1

Д

5+0

О

5:1

Б

$$\begin{array}{c} \text{E} \\ 9:2=18 \end{array}$$

$$\begin{array}{c} 15=10+5 \\ \text{M} \end{array}$$

$$\begin{array}{c} \text{P} \\ 60:10=6 \end{array}$$

$$\begin{array}{c} 4+5=33 \\ 3 \end{array}$$

2) Калимаҳои «Умед», «Орзу», «Сино», «Сомонӣ» созад. Боз чӣ хел калимаҳо сохта метавонем?

3) Ададҳои 54, 71, 84-ро 10 маротиба зиёд кунед. Ададҳои 600, 740, 890, 920-ро 10 маротиба кам кунед.

4) Қоидаи 10 маротиба зиёд кардан ва 10 маротиба кам кардани ададхоро гӯед.

● 7. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$26+14 \quad 195-72 \quad 420+300 \quad 699-19$$

$$29+71 \quad 237-37 \quad 380-180 \quad 812-28$$

▲ 8. Дутоғӣ адади дурақама ва серақама нависед.

9. 1) Ҳосили зарби кадом ду адад ба 16, 36, 42, 64, 60, 72 баробар мешавад?

2) Ҷадвали зарбу тақсим ба 9-ро ба хотир оред ва нависед.

Ман ба соат нигариста мефаҳмам, ки ин супоришро дар чанд дақиқа иҷро мекунед?

10. 1) Бисёркунча кадом шаклхоро дарбар мегирад? Номбар кунед.

2) Порча чист? Дар дафтар ду порча кашед: дарозии порчаи якум 8 см, дуюмаш 2 см кӯтоҳтар бошад.

11. Ифодаҳоро хонед ва ҳисоб кунед:

$$128+12 \quad 36 \cdot 2 \quad 210-(30+50) \quad 15 : 3 \cdot 10$$

$$120+20 \quad 42 : 3 \quad (650-150)+72 \quad 80 : 5 : 10$$

$128+12$ –ифода чунин хонда мешавад:

128 чамъи (плюси) 12; 128-ро 12 воҳид зиёд кардан; ҳосили чамъи (суммаи) ададҳои 128 ва 12; 128 ва 12-чамъшавандаҳо.

$84 : 3 \cdot 10$ –хосили тақсими ададҳои 84 ва 3-ро дах маротиба зиёд кардан; ҳаштоду чор тақсими се зарби дах.

Аввал тақсим, сипас зарб иҷро карда мешавад:

$$84 : 3 \cdot 10 = 28 \cdot 10 = 280 \quad \text{ё ки} \quad 84 : 3 \cdot 10 = 280.$$

12. Ададхоро аз рӯи намуна ба садӣ, даҳӣ, воҳид иваз намоед ва нависед: 424, 349, 477, 656.

Намуна: 1) $424 = 400 + 20 + 4$; 2) $424 = 4 \cdot 100 + 2 \cdot 10 + 1 \cdot 4$; $4 \cdot 100$ – чор садӣ, $2 \cdot 10$ – ду даҳӣ, $1 \cdot 4$ – чор воҳидро ифода мекунад.

13. Дӯзандаҳо тобистон барои мактаббачагони хурдсоли як мактаб 148-то шим ва ҳамин қадар костюм, 148-то куртаи сафед дӯхтанд. Дӯзандаҳо ҳамагӣ чандто либос дӯхтанд?

14. Ҳатгӣ ҳисоб кунед:

$148 + 121$	$372 - 110$	$121 \cdot 5$	$262 : 2$
$270 + 328$	$672 - 221$	$324 \cdot 2$	$124 : 4$
$324 + 210$	$589 - 379$	$132 \cdot 3$	$333 : 3$

▲ 15. Ҳосили зарби кадом се адади якрақама ба суммаи онҳо баробар аст?

● 16. Дар соли хониши нав ба мактаб–интернат 225-то китоби забони модарӣ, 127-то зиёдтар китоби математика ва назар ба математика 54-то камтар китоби одобнома доданд. Мактаб–интернат ҳамагӣ чандто китоб гирифтааст?

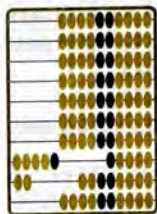
● 17. $131 \cdot 3$ $224 \cdot 4$ $382 \cdot 2$ $327 \cdot 3$

18. Қоидаи ёфтани чамъшаванда, тарҳшаванда ва тарҳқунандаи номаълумро ба хотир оред.

Муодилаҳоро хонед ва ҳал кунед:

$$78 + x = 124 \qquad x - 63 = 243 \qquad 547 - x = 447$$

19. Дар чӯт хонаи воҳид, даҳӣ, садӣ, ҳазориро нишон дода, чунин ададхоро гузоред ва хонед: 291, 408, 564, 1000. Онҳо чанд садӣ, даҳӣ, воҳид доранд?

Дар чӯт аз поён дар сими якум воҳидҳо, дар сими дуум даҳҳо, дар сими сеюм садҳо гузошта шудаанд.

20. Ададхоро муқоиса кунед ва ба ҷои нуқтаҳо аломати (>, <, =) мувофиқ гузоред:

$$286 \dots 285 \quad 543 \dots 544 \quad 773 \dots 783$$

21. Дар чор куттии якхела 80 кг ангур буд. Барои 160 кг ангур чандто ҳамин хел куттӣ даркор мешавад? Масъалаи баръакс тартиб дода, ҳал кунед.

22. Амалҳоро иҷро кунед:

$$280 : 4 \cdot 3 \quad 50 \cdot 7 : 5 \quad 120 \cdot 4 - 240 \quad (210 + 30) : 4$$

$$810 : 9 : 6 \quad 70 \cdot 8 : 7 \quad 420 - 80 \cdot 4 \quad (180 - 60) \cdot 3$$

23. Барои паррандаҳо донхӯраки росткунҷашакл сохтаанд, ки дарозияш 60 см, бараш 10 см аст. Периметри ин донхӯракро ёбед. Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода намоед.

24. 1) Ададҳои дурақамае гӯед, ки ба 4 бебақия тақсим шаванд. Ададҳои дурақамае гӯед, ки ба 4 бақиядор тақсим шаванд.

Намуна: $36 : 4 = 9$ $39 : 4 = 9$ (б. 3)

2) Ба зарби ғайриҷадвалӣ 6 мисол гӯед.

3) Дар доираи 100 оид ба ҷамъ ва тарҳ дутогӣ мисол гӯед.

● 25. Ҷадвали зарб ва тақсими 8-ро ба хотир оред.

● 26. Порчае кашед, ки дарозияш 1 дм 1 см бошад. Онро бо сантиметр ифода намоед.

● 27. Ҳисоб кунед:

$$30 \cdot 3$$

$$90 : 3$$

$$70 \cdot 4$$

$$280 : 4$$

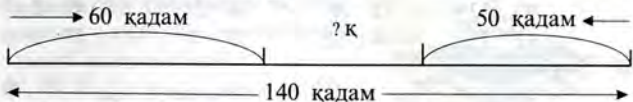
$$40 \cdot 3$$

$$120 : 3$$

$$80 \cdot 5$$

$$400 : 5$$

28. Масофаи байни ду истгоҳ 140 қадам аст. Аз истгоҳҳо ду писар ба истикболи якдигар ба роҳ баромада, яке аз онҳо 60 қадам, дигаре 50 қадам гузошт. Боз чанд қадам масофа боқӣ монд?

Навишти кӯтоҳи масъала дар нақша тасвир карда шудааст. Дарозии ду катакро 10 қадам қабул карда, нақшаро дар дафтар кашед.

29. 1) Бо рақамҳо нависед: чорсаду чилу чор, шашсаду се, шашсаду наваду шаш, ҳаштсад, ҳаштсаду ҳафтод, ҳазор.

2) Ифода нависед: суммаи ададҳои сесаду нӯҳ ва яксаду чорро дусад даҳ воҳид кам кунед.

30. Номии ададҳоро гуфта, ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$243+68 \quad 381-58 \quad 199+454 \quad 650-271$$

$$179+73 \quad 270-62 \quad 437+135 \quad 715-365$$

31. Тарзи ҳисоббарориро баён карда, ифодаҳоро ҳисоб намоед:

$$60 \cdot 4 \quad 40 \cdot 6 \quad 160 : 4 \quad 400 : 4$$

$$70 \cdot 5 \quad 80 \cdot 7 \quad 240 : 3 \quad 800 : 8$$

32. 1) Ба адади номдори содда ва таркибӣ мисол оред. Чадавали ченакҳои дарозиро гӯед.

2) Бо метр: $200 \text{ см} = \dots \text{ м}$

$$100 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

$$600 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

Бо детсиметр: $400 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

$$300 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$500 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

33. Квадрате кашед, ки периметраш 20 см бошад. Тарафи квадратро ёбед.

34. Ба тақсими ғайриҷадвалӣ 4 мисол оред.

● 35. Ҳисоб кунед:

99 : 33	72 : 36	34 · 2	49 · 2
42 : 21	64 : 32	23 · 3	27 · 3

● 36. Иваз кунед:

40 см = . . . дм	50 мм = . . . см
60 см = . . . дм	70 мм = . . . см

▲ 37. Муаммо. Ду бародар чӯб мебуранд. Барои буридани ҳар 40 см як дақиқа вақт сарф мешуд. Агар чӯб 4 метр дарозӣ дошта бошад, барои буридани он чанд дақиқа вақт лозим мешавад? Барои ин чӯбро ба ду қисм ҷудо кардан чанд дақиқа вақт лозим мешавад? Барои ин чӯбро ба ду қисм ҷудо кардан онро чанд маротиба арра мекунанд? Барои ба чор қисм ҷудо кардан чӣ?

38. Рӯзи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом рӯз аст? Соли чорӣ чандсолагии Истиқлолияти Ҷумҳурии пешвоз гирифта мешавад?

2) Шумо парчами Тоҷикистонро мешиносед: Парчами Тоҷикистон чанд хел ранг дорад? Ранги сурх чиро мефаҳмонад? Ранги сафед ва сабз чӣ? Шакли парчам ба чӣ монанд аст? Дар парчам

чандто расми ситора ҳаст? Ҳафт ситора – ин рамзи чист?

3) Ба расми созмони талабагии «Ахтарон» нигаред. Дар ин расм чандто доира ҳаст?

Рангҳо чиро ифода меку-
нанд? Тоҷ ва парчам чиро ифо-
да мекунанд?

Дар синфи Шумо чанд нафар
ба созмони талабагии «Ахт-
рон» аъзойнд? Дар мактаб онҳо
ҳамагӣ чанд нафаранд?

● 39. 1) Ба расм нигаред. Ин
чист? Ададҳои зерин расм солҳои
ҳаёти Исмоили Сомониро ифо-
да менамоянд. Ададҳои зерин
расмро бо аср ифода кунед. Ис-
моили Сомонӣ дар кадом асрҳо
зиндагӣ кардааст?

2) Баландии мучассамаи
Исмоили Сомонӣ (дар Душан-
бе) 41 метр аст. Ин ададро ав-
вал бо десиметр, сипас бо сан-
тиметр иваз намоед.

40. 1) *Шифоҳӣ*. Ададҳои 350,
420, 600 чанд даҳӣ дорад? Ҳар
яки ин ададҳо аз чанд воҳид
ибораат аст? 2) Ададҳои зеринро
аз рӯи намуна ба разрядҳо чудо
кунед: 785, 936.

(847-908)

Мучассамаи Исмоили Сомонӣ

Намуна: $743=700+40+3$ ё ки $743=7 \cdot 100+4 \cdot 10+1 \cdot 3$

Аз баробарии ду юм чуноне ки дида мешавад, 700 бо
хосили зарби 7 ва 100 иваз карда шуд. Ин маъно дорад,
ки 700 аз ҳафт садӣ, 40 аз чорто даҳӣ, 3 аз се то воҳид

иборат. Дар оянда ин тарзи навишт ҳисоббарориро осон менамояд. Ҳар ду тарзи навиштро дар хотир нигоҳ доред.

41. Муодилаҳоро хонед, қоидаи ёфтани тарҳкунанда, ҳамзарб, тақсимшавандаи номаълумро баён карда, онҳоро ҳал кунед:

$$230 - x = 42 \quad 26 \cdot x = 52 \quad 99 : x = 9$$

42. Ҷуфти ифодаҳоро муқоиса кунед, аз онҳо нобаробарӣ ва баробарӣ нависед:

$$\begin{array}{cccc} 30 \cdot 5 & 20 \cdot 8 & 120 : 3 & 400 - 100 \\ 30 \cdot 6 & 8 \cdot 20 & 120 : 4 & 400 - 200 \end{array}$$

Намуна: $80 \cdot 2$ | $80 \cdot 2 < 80 \cdot 3$ | Дар ифодаи тарафи чап $(80 \cdot 2)$ адади 80 ду маротиба, дар ифодаи тарафи рост $(80 \cdot 3)$ адади 80 се маротиба зиёд карда шуд.

Яъне дар ду ифода ҳамзарбҳои якҷум бетағйр буда, ҳамзарбҳои дуҷум фарқ доранд ($2 < 3$), бинобар ин дар байни ифодаҳо аломати хурд гузошта, нобаробарӣ ҳосил кардем.

43. Ҳисоб кунед: $84 + 0$ $45 - 0$ $71 \cdot 0$ $94 \cdot 1$ $12 : 1$

Мавридҳои махсуси ҷамъу тарҳ ва зарбу тақсимо ба хотир оред.

● 44. Иваз кунед:

$$1\text{м} = \dots \text{см}$$

$$1\text{км} = \dots \text{м}$$

$$1\text{см} = \dots \text{мм}$$

$$10\text{м} = \dots \text{дм}$$

$$1000\text{м} = \dots \text{дм}$$

$$50\text{см} = \dots \text{мм}$$

● 45. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 246 \cdot 3 & 149 \cdot 5 & 844 : 4 & 612 : 3 \\ 378 \cdot 2 & 232 \cdot 4 & 741 : 3 & 912 : 6 \end{array}$$

▲ 46. *Хонед ва шинос шавед.* Дар Панҷакент як анбори галла, ки тахминан ба соли 722 рост меояд, ёфт шудааст. Анбори галла аз ду тараф бо деворҳои хишти маҳкам қарда шудааст. Дар ду қабати он 15–16 тонна галларо нигоҳ доштан мумкин буд. Дар ин анборҳо галларо то баҳори оянда нигоҳ медошанд. Гӯед, ки соли 722 ба асри чандум мувофиқ меояд?

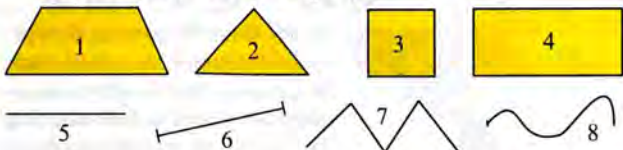
47. Рақамҳои 4, 3, 8-ро истифода бурда, 6-то адади сарақама нависед ва онҳоро хонед. Ҳар кадоми онҳо чанд садӣ, даҳӣ, воҳид доранд?

48. Масъаларо бо ду тарз ҳал кунед. Дар синфҳои якум 102 хонанда, дар синфҳои дуҷум 14 нафар зиёдтар хонанда ҳаст. Дар синфҳои якум ва дуҷум ҳамагӣ чанд хонанда ҳаст?

49. 1) Ҳатти ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 185+236 & 398-179 & 95 \cdot 3 & 285 : 3 \\ 341-284 & 537+294 & 79 \cdot 45 & 395 : 5 \end{array}$$

50. Ин шаклҳо чӣ ном доранд?

Хосиятҳои чоркунча, секунча, квадрат, росткунҷаро гӯед. Порча аз хати рост чӣ фарқ дорад?

51. *Шифоҳӣ.* Воҳидҳои ченакҳои вақтро номбар кунед. 1 соат чанд дақиқа? 10 соат чанд дақиқа мешавад? 1 сол

чанд рӯз аст? 2 сол чанд рӯз мешавад? 2 шабонарӯз чанд соат? 5 шабонарӯз чӣ? Чӣ хел ҳисоб кардед?

52. Нобаробарихоро хонед ва санчед:

$$24 \cdot 2 < 24 \cdot 3 \qquad 250 - 50 > 250 - 60$$

$$55 : 5 > 56 : 9 \qquad 381 + 19 < 381 + 20$$

Намуна: 1) Ҳосили зарби ададҳои 24 ва 2 аз ҳосили зарби ададҳои 24 ва 3 хурд аст.

$$48 < 72$$

Боз ин тавр санчида метавонем: Дар ҳар ду тарафи нобаробарӣ ҳамзарби яқум якхела буда, дар тарафи рост ҳамзарби дуҷум як маротиба зиёд аст, бинобар ин ифодаи тарафи чап аз ифодаи тарафи рост хурд аст.

● 53. Дар китобхонаи мактаб 142-то китоби бачагона буд. Барои хониши берун аз синф як синфи чорум 28-то, синфи дигари чорум 5-то камтар китоб гирифтанд. Ҳар ду синф аз китобхона чандто китоб гирифтанд?

● 54. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$217 + 144 \qquad 651 - 197 \qquad 212 : 4 \qquad 319 \cdot 2$$

$$538 + 337 \qquad 762 - 454 \qquad 462 : 3 \qquad 284 \cdot 4$$

▲ 55. Фил бо вучуди бузург-чусса буданаш серҳаракат аст. Вай дар як соат то 28 км масофаро тай карда метавонад. Дар як дақиқа чӣ қадар масофаро тай карда метавонад?

56. Воҳидҳои ченаки массаро ба хотир оред. Ҷадвали ченакҳои дарозиро гӯед.

57. 1) Ба тақсими бақиядор мисол оред. Дурустии тақсими бақиядор чӣ ҳел санчида мешавад?

2) Тақсими бақиядорро ҳисоб намоед ва санҷед:

$$19 : 4 \quad 57 : 28 \quad 84 : 20 \quad 97 : 30$$

$$73 : 9 \quad 65 : 31 \quad 66 : 10 \quad 43 : 20$$

58. Мактаббачаҳо дар мавсими чамъоварии гиёҳҳои шифобахш 350 грамм талха, 125 грамм гули хайрӣ, 170 грамм барги зулф ва назар ба ин се маротиба зиёдтар хулбӯ чамъ карданд. Онҳо ҳамагӣ чӣ қадар гиёҳҳои шифобахш чамъ карданд?

59. 1) Ададҳои 36, x , 9 ва аломати тақсимро истифода бурда, як муодила созед ва ҳал намоед.

2) Қоидаи ёфтани тақсимкунандаи номаълумро гӯед. Тақсимшавандаи номаълум чӣ тавр ёфта мешавад?

60. Ифодаҳоро ҳонед ва тартиби иҷрои амалхоро нишон дода, ҳисоб кунед.

$$(232+168) : 10 \quad 4 \cdot (638-599) \quad 158 \cdot 3 : 3$$

$$(354-201) : 3 \quad 7 \cdot (638-599) \quad 242 \cdot 4 : 4$$

61. Тарафҳои боғи чоркунҷашакл 107 м, 212 м, 190 м, 84 м аст. Дарозии ҳамаи тарафҳои ин боғро ёбед.

62. $a+71$, $63-a$, $27 \cdot a$, $72 : a$ ифодаҳои ҳарфии яктағйир-ёбандадор номида мешавад. Ифодаҳоро ҳонед ва ҳангоми $a=9$ будан, қимати ин ифодаҳоро ёбед.

Намуна: Тарзи ҳондан: $36 : a$ – ҳосили тақсими ададҳои 36 ва a ; 36-ро a маротиба кам кардан; 36 – тақсимшаванда, a – тақсимкунанда.

Тарзи ҳисоббарорӣ: дар ифода қимати a (9)-ро мегузорем:

$$36 : a$$

$$a=9, \quad 36 : 9=4$$

● 63. Бо рақамҳо нависед: сесаду панҷ, сесаду панҷоҳу

панҷ чорсаду чил, чорсаду чор, нӯҳсаду наваду нӯҳ,
нӯҳсаду нӯҳ.

● 64. Иваз кунед:

1 кг = . . . г

200 см = . . . м

1 соат = . . . дақиқа

1000 м = . . . км

1 шабонарӯз = . . . соат

10 см = . . . дм

5 дақиқа = . . . сония

40 дм = . . . мм

65. *Шинос шавед.* Дар ҷаҳон зиёда аз 400 зоти сағ ҳаст. Қади баландтарини онҳо 90 см ва хурдтаринашон 20 см мебошад.

Аз матн ададҳои 90 см ва 20 см-ро истифода бурда, як нобаробарӣ нависед.

66. 1) *Шифоҳӣ.* Кадом ададҳои дурақама ба ду, се, чор, панҷ бебақия тақсим мешаванд?

2) Бо рақамҳои нависед: шашсаду шаш, шашсаду шасту шаш, ҳафтсаду ҳафтоду ҳафт, ҳаштсаду ҳаштод, ҳазор, ҳазору як, ҳазору сад.

3) Ба ададҳои номдори содда ва таркибӣ мисол оред.

4) Ба ададҳои бо сифр (нул) тамомшаванда мисол оред.

5) Ададро 10 маротиба зиёд кардан чӣ маъно дорад? Ҳисоббарорӣ чӣ хел иҷро карда мешавад? Мисол оред.

6) Ададро 10 маротиба кам кардан чӣ маъно дорад? Мисол оред.

7) Ба зарби ҷадвалӣ ва ғайриҷадвалӣ мисол оред.

8) Ба тақсими ҷадвалӣ ва ғайриҷадвалӣ мисол оред.

67. 1) Дарозии синф 12 м, бараш 2 маротиба кӯтоҳтар аст. Периметри фарши синфро ёбед.

2) Хосияти тартиб додани масъалаи баръаксро ба хотир оред.

3) Аз рӯи ин масъала, масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

68. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(128 \cdot 2 + 369 : 9) \cdot 3 \qquad (893 - 487) \cdot 2 + 98$$

$$(900 - 710) \cdot 4 - 430 \qquad 420 + 160 : 2 \cdot 3$$

$$545 - 85 \cdot 4 + 712 \qquad 824 : 4 - (357 - 189)$$

69. Агар ададро ду маротиба зиёд намуда, натиҷаро ду маротиба кам кунем оё адад тағйир меёбад? Мисол оред.

Намуна: $11 \cdot 2 : 2$, $24 \cdot 2 : 2$ ва ғайра.

70. 1) Самолёт соати якум бо суръати 450 км/соат, соати дуюм бо суръати 472 км/соат парвоз кард. Самолёт дар як соат ба ҳисоби миёна чанд километр парвоз кард?

2) Барои ёфтани ҳисоби миёнаи адад чӣ кор кардед?

71. Кӣ адади 1000-ро садтоғӣ зиёд намуда, то 2000 ҳисоб карда метавонад? То 3000 чӣ? Адади 1000-ро ҳазортоғӣ зиёд намуда, то 9000 кӣ ҳисоб карда метавонад?

72. 1) Чоряки ададҳои 12, 16, 44-ро ёбед.

2) Аз ҳафт як ҳиссаи адад ба 100 баробар аст. Худи ададро ёбед.

▲ 73. Ҷавоби чистонро ёбед:

Ҳозир мо бо пароход, боз омадем аз поход.

Меҳмон шудем беҳисоб, ёздаҳ ҳафта андар об.

Рӯзхоро ҳисоб кунед, чанд рӯз аст, зуд меёбед.

МИЛЛИОН. НУМЕРАТСИЯ.

БУЗУРГИҶО

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҶО АЗ 1 ТО 1000000

74. 1) Адади 1000-ро то ҳосилшавии 1020 як воҳидӣ зиёд намоед.

2) Адади 1000-ро то ҳосилшавии 3000 сад воҳидӣ зиёд намоед.

3) Дусад чандто садї дорад? Чандто дахї дорад? 1000-чї? 2000-чї?

4) Адади ҳазору як ин тавр навишта мешавад: 1001. Ин ҳам адади чоррақама аст.

5) Ададҳоро хонед: 1110, 1112, 1212, 1324, 1675.

Барои дуруст хондани ададҳо ба хонаи воҳид, дахї, садї, ҳазорї ва ғайра чудо карданро доништан лозим. Ададро ба хонаҳо чудо кардан аз тарафи рост оғоз меёбад.

Масалан, дар адади 1476 6 якї (воҳид), 7 дахї, 4 садї, 1 ҳазорї. Дар 23915 5 якї, 1 дахї, 9 садї, 3 ҳазорї, 2 даҳ-ҳазорї. Мехонем: Бисту се ҳазору нӯхсаду понздаҳ. Ин адади панҷрақама аст.

6) Хонаи ададҳоро гуфта онҳоро хонед:

32 141

44 517

52 136

67 428

7) Бо рақамҳо нависед: як ҳазору ду, як ҳазору дусаду даҳ, як ҳазору сад, як ҳазору чорсад, ду ҳазор.

75. Ба дӯкони сабзавотфурӯшї 32 халта картошка ва ду маротиба зиёдтар қарам оварданд. То бегоҳї чоряки ин сабзавот фурӯхта шуд. Дар дӯкон чанд халта сабзавот монд?

76. Муодилаҳоро ҳал намоед:

$x : 72 = 8$

$484 : x = 4$

$705 - x = 69$

$x \cdot 3 = 612$

77. $240 + 260$

$950 - 400$

$150 : 3 \cdot 9$

$64 \cdot 2 - 60$

$500 - 260$

$550 + 400$

$270 : 9 \cdot 8$

$84 \cdot 4 - 21$

78. 1) Сетогї адади серақама, чоррақама ва панҷрақама нависед.

2) Матни зери мисоли 74-ро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

3) Ададхоро навишта, дар болои вохид як нуқта, даҳӣ ду нуқта, садӣ се нуқта, ҳазорӣ чор нуқта гузуред: 7185, 392, 4317, 6184.

Намуна: 7^{\dots} 1^{\dots} 8^{\dots} 5^{\cdot}

▲ 79. Дар расми хона чандто секунча, росткунча ва чоркунча мавҷуд аст?

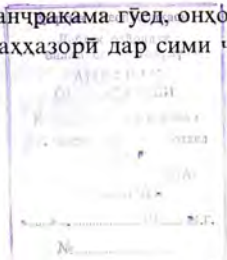

СИНФҶО. СИНФИ ЯКУМ, ДУЮМ ВА СЕЮМ

80. 1) Дар чӯт хонаи ҳазориро нишон диҳед ва ду ҳазорро гузуред, то ҳосилшавии даҳ ҳазор ҳазортоғӣ илова кунед ва адади ҳосилшударо хонед.

Ададҳо аз қатори рақамҳои 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ҳосил мешаванд. Ададҳое, ки барои навиштани онҳо як рақам лозим аст, ададҳои якрақам, ададҳое, ки барои навиштани онҳо ду рақам лозим аст, адади дурақам, ададҳое, ки барои навиштани онҳо ҳафт рақам лозим аст, адади ҳафтрақам номида мешавад. Аввал ададҳои якрақам, сипас ададҳои дурақам, серақам, чоррақамаро хонед: 4, 317, 9, 4507, 72, 888, 9268.

81. Адади чоррақам ва панҷрақам гӯед, онҳоро дар чӯт гузошта хонед. Адади даҳҳазорӣ дар сими чандум гузошта шуд?

82. Чадвали синфҳои якум ва дуҷум.

Ададҳои бисёррақам ба синфҳо ва ҳонаҳо ҷудо карда мешаванд. Ин хондани ададҳои калон – чоррақам, панҷрақам, шашрақам, ҳафтрақам ва ғайраро осон менамояд. Ҳар як синф аз се ҳона иборат аст. Синфи якум–синфи воҳидҳо буда, аз ҳонаи якум, даҳӣ, садӣ, синфи дуҷум–синфи ҳазорҳо буда, аз ҳонаи якҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорҳо иборат мешаванд. Воҳидҳо аз рост дар ҷои якум, даҳҳо аз рост дар ҷои дуҷум, садҳо аз рост дар ҷои сеҷум, ҳазорӣ дар ҷои чорум, даҳҳазорӣ дар ҷои панҷум, садҳазорӣ дар ҷои шашум навишта мешаванд. Синфи сеҷум–синфи миллионҳо буда, аз ҳонаи як миллион, даҳ, миллион, сад миллион иборат аст. Ҳоло дар ҷадвал ду синф дида мешавад.

Синфи дуҷум – синфи ҳазорҳо			Синфи якум – синфи воҳидҳо		
Ҳонаҳо (разрядҳо)			Ҳонаҳо (разрядҳо)		
Сад ҳазорӣ	Даҳ ҳазорӣ	Як ҳазорӣ	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
		2	4	3	8
	3	5	3	2	7
4	5	8	1	3	6
6	2	4	7	0	1
1	3	2	4	5	9

Ба ҷадвал ва хондани ададҳо бо диққат нигаред:

1. Ҳонаҳои синфи якумро хонед. Онҳо аз чанд ҳона иборат? Ҳонаҳои синфи дуҷумро хонед. Онҳо аз чанд ҳона иборат?

Дар хонаи синфи якум – воҳид (якӣ), даҳӣ, садӣ, дар хонаи синфи дуум як ҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорӣ ҷойгир шудааст.

Ададҳои қатори якумро мехонем: ду ҳазору чорсаду сию ҳашт.

Ба қатори дууми ададҳои синфи дуум нигаред: хонаи садҳазорӣ нест, хонаҳои даҳҳазорӣ ва якҳазорӣ ҳаст.

Мехонем: сию панҷ ҳазору сесаду бисту ҳафт. Ба қатори сеум нигаред. Ададҳои ҳар ду синф пурра ҳаст.

Мехонем: чорсаду панҷоҳу ҳашт ҳазору яксаду сиюшаш. 458136.

Агар дар ягон хона сифр (0) бошад, номи ин хона партофта мешавад. Ба қатори чорум нигаред.

Мехонем: шашсаду бисту чор ҳазору ҳафтсаду як. Дар хонаи даҳӣ сифр буд, онро нахондем.

Ададҳои боқимондаи чадвалро хонед.

83. Хонед ва ба синфҳо ҷудо кунед: 2222, 303412, 121432, 444444.

Дар ададҳои 2222 ва 444444 рақамҳо якхела, вале вақти хондан ҳар яки онҳо мавқеи (ҷойи) худро доранд. Адади ду аз рост воҳид, аз чап ҳазориро мефаҳмонад.

84. 1) Аз намуна истифода бурда, ададҳоро бо суммашон иваз намоед:

$$204100 = \boxed{204000} + \boxed{100}$$

$$10500 = \boxed{} + \boxed{500}$$

$$1320 = \boxed{1000} + \boxed{}$$

$$250110 = \boxed{} + \boxed{110}$$

2)

$$4356 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$8197 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$32953 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$731884 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

85. Фабрикаи дӯзандагӣ дар як рӯз 125-то либоси бачагона дӯхт. Фабрикаи дӯзандагӣ дар 6 рӯз чандто ҳамин хел либос тайёр карда метавонад?

● **86.** Дутогӣ адади чоррақама, панчрақама ва шашрақама нависед. Онҳоро аз рӯи намуна ба синфҳо ҷудо кунед.

Намуна: 51214, 603120

● **87.** Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 702 = 904$$

$$457 - x = 143$$

$$118 : x = 2$$

88. 1) Ададҳоро бо рақамҳо нависед: яксаду ҳафтоду чор ҳазору шашсаду чилу панҷ, бисту як ҳазору ҳафтсаду понздаҳ, панҷсаду нӯҳ ҳазору дусаду ҳаштоду шаш.

Дар зери синфи якум як хатча, синфи дуум ду хатча кашед.

2) Хонаҳои синфи якум ва дуумро номбар кунед.

3) Ададҳо гӯед, ки синфи якум ҳамаи хонаҳо, синфи дуум хонаи якҳазорӣ ва даҳҳазорӣ дошта бошад.

89.

$$\boxed{> < =}$$

356 ... 1356

15197 ... 5197

4207 ... 207

9999 ... 99999

90. Ҷуфти ададҳоро муқоиса намуда, мавқеи рақамҳои якхеларо гӯед:

60 ва 60 000

34 ва 34 000

12 ва 12 000

100 ва 100000

Намуна: 700 ва 700000. Тарафи чап ҳафтсад, тарафи рост ҳафтсад ҳазорро мефаҳмонад, зеро пас аз ҳафтсад сето сифр (нул) ҳаст. Дар адади шашрақама мавқеи 700 тағйир ёфт.

91. Фабрикаи дӯзандагӣ барои мактаббачагон 220-го либоси писарона ва ду маротиба камтар либоси духтарона тайёр кард. Сеякӣ ин либосҳо ба мактаб-интернат дода шуд. Ба мактаб-интернат чандто либос дода шуд?

92. Бо ду тарз иҷро кунед:

$$(320+5) \cdot 7 \quad 4 \cdot (180+20) \quad (240+120) : 6$$

93. 1) Дар муодила зери тарҳшаванда як хат, тарҳку-
нанда ду хат, фарқ хати мавҷ кашед ва қоидаашро гуфта,
онҳоро ҳал кунед. $x - 450 = 550$ $1000 - x = 450$

● **94.** 3-тогӣ адади серақама, чоррақама, панчрақама ва шашрақама нависед.

● **95.** Хонандаи синфи чорум дар як дақиқа 100 калима хонд. Ё дар 5 дақиқа чанд калима хонда метавонад?

Росткунҷаи шавқовар:

120	270	60	450
90	150	210	...
240	30	180	...

96. Синфҳои чадвалро хонед, синфи якум аз кадом

Синфи 3 - синфи миллионҳо			Синфи 2 - синфи ҳазорӣҳо			Синфи 1 - синфи воҳидҳо		
Хонаҳо (разрядҳо)			Хонаҳо (разрядҳо)			Хонаҳо (разрядҳо)		
Сад миллион	Даҳ миллион	Як миллион	Сад ҳазорӣ	Даҳ ҳазорӣ	Як ҳазорӣ	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
		4	5	6	7	1	2	8
	6	1	2	7	4	3	5	1
7	1	4	2	5	6	7	9	4
9	8	7	3	7	5	5	2	3

хонаҳо иборат аст? Синфи дуум чӣ? Синфи сеюм чӣ? Ададҳои қатори якум ин тавр хонда мешаванд: 4 миллиону 567 ҳазору 128. Ин ҷо аз синфи сеюм хонаи миллионҳо, аз синфи якум ва дуум ҳамаи хонаҳо иштирокдоранд. Тарзи навишт: 4 567 128 (миллионро дар навишти мухтасар «млн» навиштан тавсия карда мешавад). Қатори дуум: 61 миллиону 274 ҳазору 351; қатори сеюм: 714 миллиону 256 ҳазору 794 хонда мешавад. Адади 714 256 794 ҳамаи синфҳои дорад. Ин адади нӯҳрақама буда, 3-то синф, 9-то хона дорад.

97. Ададҳои хонед ва ба синфҳои ҷудо кунед:

2365	897000	24568303
15931	2956000	128902415
274650	7000000	999777333

98. Ба ҷойи катакҳои аломати амалҳои тавре гузоред, ки баробарии дуруст бошанд:

$$28 \square 4 \square 9 = 63$$

$$102 \square 2 \square 8 = 408$$

$$28 \square 4 \square 9 = 41$$

$$102 \square 2 \square 8 = 108$$

99. 1) Дар ҳашт қуттии якхела 160 кг себ буд. Дар 9-то хамин хел қуттии чанд килограмм себ буд?

2) Масъалаи баръакс сохта, онро ҳал кунед.

100. *Шифоҳӣ.* Ифодаҳои истифода бурда, масъалаҳои ду ва сеамала созед.

$$(24+36) : 2$$

$$30 \cdot 10 + 20 \cdot 8$$

101. $900 - 20 \cdot 4$

$550 + 30 \cdot 5$

$(493 + 362) : 3$

$891 - 9 \cdot 9$

$860 - 120 : 2$

$(1000 - 870) \cdot 7$

102. *Шифоҳӣ.* Адади дурақама фикр карда, онро 10 маротиба зиёд кунед. Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед.

● 103. Дутоғӣ адади панҷрақама ва шашрақама нависед. Дар зери хонаҳои синфи якум як хатча, хонаҳои синфи дуум ду хатча кашед.

● 104. $670-568 : 8$ $42 \cdot 5 \cdot 3$ $480 : 8+140$
 $410+200 : 5$ $34 \cdot 5 \cdot 2$ $863-9 \cdot 7$

Дар хотир нигоҳ доред. Дар ифодаҳои беқавс мувофиқи амалҳои додашуда аввал амалҳои зарб ё тақсим, сипас амалҳои ҷамъ ё тарҳ иҷро хоҳанд шуд.

▲ 105. Бо се қалами оддӣ зиёда аз 150000 қалима навиштан мумкин аст. Бо як қалам тахминан чанд қалима навиштан мумкин аст?

106. Нависед ва хонед:

9 садию 2 воҳид, 4 ҳазору 9 садию 3 воҳид,
2 ҳазору 7 воҳид, 10 ҳазору 3 садию 4 даҳию 2 воҳид,
4 млн 560 ҳазор, 11 млн 998 ҳазор.

107. Ададхоро ба суммаи разрядӣ иваз намоед:

14 200 1 200 21 400 430 000

108. Дар як банд 210-то гули садбарг буда, сеякаш гули сурх боқимондааш гули зард мебошад. Дар як банд чандто гули зард ҳаст?

109. Муодила нависед ва ҳал кунед:

1) Адади 84-ро якҷанд маротиба кам карда, 42-ро ҳосил карданд.

2) Аз адади 952 ададҳо кам карда, адади 358-ро ҳосил карданд.

110. Номи дарёро гӯед, ки рақамро ифода намояд.

111. Периметри гулхонаи росткунҷашакл 180 дм аст. Бари гулхона 35 дм мебошад. Дарозии гулхонаро ёбед. Аз схема истифода бурда, ҳаллашро нависед:

- 1) $35 \cdot 2 = \square$ дм – ду бари гулхона
 2) $180 - \square = \square$ дм – дарозии ду тарафи гулхона
 3) $110 : \square = \square$ дм – дарозии гулхона

Ҷавоб: 55 дм.

112. Аз намуна истифода бурда, ифодахоро ҳисоб кунед
 ва санҷед: $42 : 14 = 3$ $72 : 6 = 12$ $15 \cdot 3 = 45$ $25 \cdot 3 = 75$
 $14 \cdot 3 = 42$ $12 \cdot 6 = 72$ $45 : 3 = 15$ $75 : 5 = 15$

Амали тақсирро чӣ тавр санҷидед?

● **113.** Тартиби иҷрои амалхоро нишон дода, ифодахоро ҳисоб кунед:

$544 + 46 : 2 - 339$ $935 : 7 \cdot 6$ $(891 - 457) \cdot 2$

$171 : 3 + 36 \cdot 4 - 201$ $223 \cdot 3 : 3$ $(368 + 368) : 4$

● **114.** Бо рақамҳо нависед: як саду дуvozдаҳ, ҳазору сесаду чилу як понздаҳ ҳазору чорсаду ҳабдаҳ, шашсад ҳазор.

▲ **115.** 1) Ҷавоби чистонро ёбед:

Лаб–лаби айвон,

Сиву ду паҳлавон.

2) Ребусҳо:

Дар ин се хонача калимаи каду нависед:

--	--	--

Дар ин ду хонача калимаи себ нависед:

--	--

БО ҲАҶФҶО ИШОРА КАРДАНИ ШАКЛҶОИ ГЕОМЕТРӢ

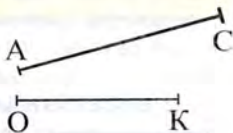
116. Кадом шаклхоро бисёркунча меноманд? Ҳосиятҳои росткунча ва квадратро гӯед. Монандӣ ва фарқи росткунчаю квадратро гӯед. Порча чист?

Шумо шаклҳои геометрии (нуқта, порча, хати рост, секунча, чоркунча, росткунча, квадрат, панҷкунча) -ро

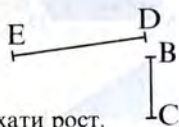
мешиносед? Порча, нукта ва бисёркунҷаҳоро бо ҳарфҳои калони лотинӣ ишора карда хондан, сохтани онҳоро осонтар менамояд. Ба ибтидо ва интиҳои порчаҳо, куллаҳои бисёркунҷа, нукта, ҳарфҳо гузошта, он ҳарфҳоро мехонанд. Масалан: нуктаи А, порчаи АВ, секунҷаи АВС, росткунҷаи ABCD ва ғайра.

1) Порчаҳо ва муқоисаи онҳо.

Хонда мешавад: порчаи АС
 ё ки СА;
 порчаи ОК ё ки КО;
 порчаи ED ё ки DE;
 порчаи ВС ё ки СВ

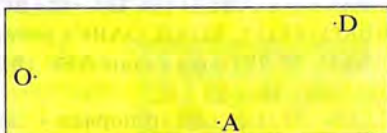

Порчаи АС аз порчаи ОК калон аст; ё ки порчаи ОК аз порчаи АС хурд аст.

2) Нукта ва пайвасти кардани онҳо бо хати рост.

Хонда мешавад:
 Нуктаи О; нуктаи А;
 нуктаи D).

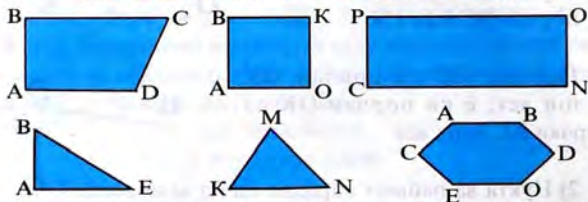
1) Нуктаҳои С ва В-ро бо хаткашак пайвасти кунед ва порчаи ҳосилшударо хонед.

2) Нуктаҳои К, М, Е-ро пайваست намоед. Чӣ ҳосил шуд? (Хати шикастаи КМЕ ё ки ЕМК). Хати шикастаи КМЕ аз ду порча иборат аст. Порчаҳои КМ, МЕ. (ё ки ЕМ, МК).

БИСЁРКУНЧАҶО ВА ХОНДАНИ ОНҶО

Ин шаклҳо бисёркунча ном доранд. Хонда мешаванд: чоркунҷаи ABCD (BCDA, DABC, CBAD); квадрати ABKO (BKOА, KOAB, OABK); росткунҷаи CPON (PONC, ONCP, NCPO); секунҷаи ABE (BEA, EAB). Ду шакли охириро хонед.

117. 1) Дар дафтар порчаи 4 сантиметра кашида, бо харфҳои лотинӣ ишора кунед ва хонед. (Дар тахтаи синф навиштан ва хондани харфҳои лотинӣ намоиш дода мешавад.)

2) Дар дафтар ду нукта гузоред ва онҳоро бо харфҳо ишора кунед.

3) Дар дафтар се нуқта гузошта, онҳоро бо хаткашак тавре пайваст кунед, ки секунча ҳосил шавад. Дар қуллаҳои секунча ҳарфҳои дилхохи лотинӣ гузошта, хонед.

118. Ададҳоро дар ҷӯт ҳисоб кунед:

89+1 99+1 998+2 9900+90

90-1 100-1 1000-2 10 000-100

119. 1) Дуредгар дар як сол 120 тиреза ва 84-то дар сохт. Ў бо ин суръат дар 15 моҳ чанд тирезаю дар месозад?

2) Кандакор бо писараш дар се моҳ 9 тиреза ва 6 дари кандакорӣ сохтанд. Онҳо бо ин суръат дар 12 моҳ чанд тиреза ва дари кандакорӣ сохта метавонанд?

3) Ду миллион чанд сифр дорад? Даҳ миллион адади чандрақама аст?

● 120. Бо рақамҳо нависед: се ҳазору дусаду чордах, ҳашт ҳазору нӯхсаду се, дувоздах ҳазору шашсаду ҳаҷдах, чорсаду дувоздах ҳазору дусаду ёздах, ду миллион, даҳ миллион.

● 121. Порчаи АВ, секунчаи СДО кашед.

▲ 122. 1) Ҳосили зарб дар кадом маврид ба сифр баробар мешавад? Ҳосили тақсим дар кадом маврид ба тақсимшаванда баробар мешавад?

3) Ҳосили ҷамъ дар кадом маврид ба яке аз ҷамъшавандаҳо баробар мешавад?

123. Тахтаи шохмот чандто катаки сурх ва чандто катаки сафед дорад? Номи мӯҳраҳои шохмотро гӯед. Дар болои тахтаи шохмот чандтои шох ва пиёда ҳаст? Шумо

шоҳмотбозиро дӯст медоред? Кӣ номи шоҳмотбозони машҳурро медонад?

124. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 789+231 \\ 900-183 \end{array} \quad \begin{array}{r} 1000+612 \\ 1000-536 \end{array} \quad \begin{array}{r} 800+484 \\ 800-657 \end{array}$$

125. Номи шаклҳои геометриро гӯед ва хонед:

126. Қимати ифодаҳои $a : 8$, $123 \cdot b$ -ро, хангоми $a=968$ ва $b=8$ будан, ҳисоб кунед.

$$\begin{array}{r} 127. \quad 496 : 2 \quad 759 \cdot 1 \quad 248 \cdot 3 \quad 0 \cdot 820+1000 \\ \quad 992 : 2 \quad 759 : 1 \quad 744 : 3 \quad 999+1-1000 \end{array}$$

128. Дар дафтар порчаи OD, квадрати ABCD кашед.

129. Ададҳоро хонед: 156000, 812000, 12000000.

Агар дар адад воҳидҳои ягон синф набошад, он гоҳ дар вақти хондан ин синф номбар карда намешавад. Мисол: 18 миллион, 710 ҳазор.

● 130. Бо рақамҳо нависед: чилу як ҳазор, як саду ду ҳазор, се саду ҳафтоду панҷ ҳазор, ҳафт миллион.

● 131. Иваз кунед:

$$2 \text{ м } 95 \text{ см} = \boxed{} \text{ см} \quad 365 \text{ дм} = \boxed{} \text{ м } \boxed{} \text{ дм}$$

$$9 \text{ дм } 7 \text{ см} = \boxed{} \text{ см} \quad 964 \text{ мм} = \boxed{} \text{ см } \boxed{} \text{ мм}$$

▲ 132. Хонаҳои синфи воҳидҳо ва ҳазорихоро гӯед.

133. Ҳазор –ҳазор воҳид, даҳ садӣ, сад даҳӣ дорад. 2000 чанд воҳид, чанд даҳӣ, чанд садӣ дорад? 3000–чӣ?

134. $42 : 21$ $63 : 21$ $84 : 21$ $21 \cdot 6$ $21 \cdot 5$

135. Ба дӯкон ҳар кадомаш 45 килограммӣ 6 халта орди навъи олій ва ҳар кадомаш 50 килограммӣ 8 халта орди навъи яқум оварданд. Ба дӯкон ҳамагӣ чӣ қадар орд оварданд?

136. Қоидаҳои ёфтани адади номаълумро гуфта, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$444 : x = 4$$

$$x - 750 = 997$$

$$1000 - x = 234$$

$$x : 9 = 117$$

137. Чуфти ададҳоро муқоиса кунед ва гӯед, ки дар навишти онҳо мавқеи ҳар як рақам чиро мефаҳмонад?

5	8	9	24	101	142
50	800	900	24000	101000	142000

138. Порчаҳоро хонед ва онҳоро муқоиса намуда, нобаробарӣ ва баробарӣ нависед:

A ————— B

Намуна: C ————— D

$AB > CB$

E ————— O

ё ки

B ————— C

$CB < AB$

O ————— P

K ————— N

139. Ҳисоб кунед ва санҷед:

$$997 - 498$$

$$379 \cdot 2$$

$$507 + 402$$

$$234 : 2$$

140. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 28000+20000 & 45000+10000 & 600000+400000 \\ 48000-20000 & 55000-10000 & 1000000-400000 \end{array}$$

● 141. Ададҳои 1, 2, 3, 7, 8, 9-ро истифода бурда, ҳашт адади шашрақама нависед, дар зери синфи воҳидҳо хатча, зери синфи ҳазорҳо хати мавҷ кашед.

Намуна: 892 731

● 142. Ададҳои 8134, 66666, 307249-ро ба намуди суммаи ҳонаи ҷамъшавандаҳо нависед.

Намуна: $248357=200000+40000+8000+300+50+7$

▲ 143. Дар олами ҳайвонот 4000 намуди хазандаҳо, 8600 намуди паррандаҳо ва 20000 намуди моҳиҳо мавҷуданд. Ин ададҳо чанд воҳид, даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ доранд?

Намуна: 4000—чор ҳазор воҳид, чорсад даҳӣ, чил садӣ, чор ҳазорӣ дорад.

БУЗУРГИҲО. ВОҲИДҲО ВА ҶАДВАЛИ ЧЕНАКҲОИ ДАРОЗӢ

144. Кадом ченакҳои дарозиро медонед? 4 см чанд миллиметр аст? Чӣ тавр ёфтед? 5 дм чанд сантиметр аст? 6 м чанд сантиметр аст? 6 м чанд детсиметр аст? Аз ҳама хурдтарин ва калонтарин ченаки дарозиро гӯед.

Воҳидҳои ченаки дарозӣ	Ҷадвали ченакҳои дарозӣ
Миллиметр (мм)	1 см = 10 мм
Сантиметр (см)	1 дм = 10 см
Детсиметр (дм)	1 м = 10 дм = 100 см
Метр (м)	1 км = 1000 м
Километр (км)	

Масофаи калонро бо километр чен мекунам.
Километр – ченаки калонтарин, миллиметр аз ҳама ченаки хурдтарин аст.

Воҳидҳо ва қадвали ченакҳои дарозиро нависед ва дар хотир нигоҳ доред.

145. Иваз кунед.

Бо метр: $2 \text{ км} =$ $1 \text{ км } 500 \text{ м} =$ $5 \text{ км } 100 \text{ м} =$

$3 \text{ км} =$ $4 \text{ км } 010 \text{ м} =$ $9 \text{ км } 999 \text{ м} =$

Бо десиметр: $300 \text{ см} =$ $7 \text{ м } 50 \text{ см} =$ $4 \text{ м } 10 \text{ см} =$

$840 \text{ см} =$ $9 \text{ м } 10 \text{ см} =$ $1 \text{ м } 60 \text{ см} =$

Бо миллиметр: $42 \text{ см} =$ $50 \text{ см} =$ $90 \text{ см} =$

$17 \text{ см} =$ $80 \text{ см} =$ $100 \text{ см} =$

146.

Барои хондани ададҳо: Ададҳоро ба синфҳо ҷудо кунед. Ҳар як синф сегоҳи хона (разряд) дорад. Хондани ададҳо—аз синфи олии оғоз меёбад. Ададҳои синфҳо аз якдигар каме дуртар навишта мешаванд:

Мисол: 345 197 (345—синфи ҳазориҳо, 197—синфи воҳидҳо).

1) Ададҳоро хонед ва ба синфҳо ҷудо карда, хонаҳои онҳоро номбар кунед.

32 175

231 428

7 400

32 105

231 408

7 040

32 015

231 048

7 004

2) Ададҳои сутуни якум чӣ монандӣ ва фарқ доранд? Мавқеи ададҳоро гӯед.

147. $(737+185)-291$ $944 : 2 \cdot 2$ $707+102 : 3$

$993-(439+378)$ $896 : 4 : 3$ $1000-79 \cdot 6$

148. Муодила навишта ҳисоб кунед.

1) Таксимшаванда 562, таксимкунанда номаълум, ҳосили таксим баробари 2.

2) Фарқи ададҳои 972 ва x ба 456 баробар аст.

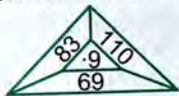
149. Самариддин ва Умедҷон ду рӯз 24 маротиба шохмотбозӣ карданд. Рӯзи якум Самариддин 5 давр бозиро буриду 7 давр бозиро бохт. Рӯзи дуум Умедҷон 9 давр бозиро буриду 3 давр бозиро бохт. Дар бозӣ кӣ ғолиб баромад?

150. Порчаро чен карда, дар дафтар назар ба ин 2 маротиба дарозтар порча кашед.

151. Тарафи квадрат 95 см аст. Периметри ин квадратро ёбед. (Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед).

152. Ҷадвали ченаки дарозиро аз ёд кунед.

153. Бозии «Кӣ зудтар?». Ҷавобашро нависед.

ВОҲИДҲО ВА ҶАДВАЛИ ЧЕНАКҲОИ ВАЗН

154. Кадом ченакҳои вазиро медонед? Хурдтарин ва калонтарин ченаки вазиро гӯед.

Воҳидҳои вазн	Ҷадвали ченакҳои вазн
Грамм (г)	$1 \text{ кг} = 1000 \text{ г}$ $1 \text{ с} = 100 \text{ кг}$
Килограмм (кг)	$1 \text{ т} = 1000 \text{ кг}$ $1 \text{ т} = 1000000 \text{ г}$
Сентнер (с)	$1 \text{ с} = 100 \text{ кг}$ $1 \text{ с} = 100000 \text{ г}$
Тонна (т)	

Воҳидҳои вазн ва ҷадвали ченакҳои вазиро нависед ва дар хотир нигоҳ доред.

155. Иваз кунед:

$$2 \text{ кг} = \boxed{} \text{ г}$$

$$4 \text{ кг } 010 \text{ г} = \boxed{} \text{ г}$$

$$2 \text{ кг } 520 \text{ г} = \boxed{} \text{ г}$$

$$6 \text{ кг } 001 \text{ г} = \boxed{} \text{ г}$$

$$4 \text{ с} = \boxed{} \text{ кг}$$

$$1 \text{ с } 35 \text{ кг} = \boxed{} \text{ кг}$$

$$7 \text{ с} = \boxed{} \text{ кг}$$

$$2 \text{ с } 02 \text{ кг} = \boxed{} \text{ кг}$$

156. Тақсими бақиядорро ҳатти иҷро кунед ва санҷед:

$$71 : 8$$

$$433 : 5$$

$$877 : 4$$

$$69 : 7$$

$$570 : 6$$

$$912 : 9$$

Намуна:

$$\begin{array}{r} 631 \overline{) 5} \\ \underline{5} \\ 13 \\ \underline{10} \\ 31 \\ \underline{30} \\ 1 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \text{Санҷиш: } 126 \\ \times 5 \\ \hline 630 \end{array}$$

$$630 + 1 = 631$$

Барои санҷиши тақсими бақиядор ҳосили тақсим 126-ро ба тақсимкунанда – 5 зарб карда, ба ҳосили зарб бақия (1)-ро ҳам кардан лозим аст.

Хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

157. Адади яклухти серақама фикр кунед.

Ҷамшед адади 600-ро, Малика адади 300-ро гуфт. Адади 600 аз адади 300 чанд воҳид зиёд аст? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

Барои як ададро аз адади дигар чанд воҳид зиёд ё кам буданашро доништан ҳамеша аз адади калон адади хурдро кам мекунем. Хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

158. $800 : 4$ $300 \cdot 2$ $420 : 2$ $630 : 3$
 $840 : 4$ $200 \cdot 4$ $600 : 2$ $420 \cdot 2$

159. Як хочагӣ 110 кг гандум кишт карда, 8 маротиба зиёд гандум чамъ овард. Хочагии дигар 110 кг гандум кишт карда, 9 маротиба зиёд гандум чамъ овард. Ҳар ду хочагӣ якҷоя чӣ қадар гандум чамъ оварданд? Ҳосилнокии кадом хочагӣ зиёдтар?

160. 1) Ҷадвали ченакҳои дарозиро гӯед.

2) Аз ченакҳои вақт чиро медонед?

● 161. Ҷадвалҳои ченакҳои вазиро аз ёд кунед. Санҷиши тақсими хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

● 162. $(923-458) \cdot 2$ $800-74 \cdot 3 : 2$ $24 \cdot 2 + 48 : 4$
 $(674-539)-5$ $250+89 \cdot 4 : 4$ $33 \cdot 3 - 62 : 2$

● 163. Порча, чоркунча, росткунча кашида, онҳоро бо ҳарфҳои ишора кунед.

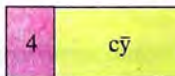
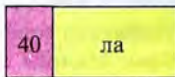
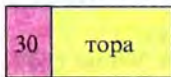
● 164. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$131 : 5$ $142 : 4$ $239 : 5$ $394 : 6$

▲ 165. 1) Ададҳои 9, 16, 36, 81-ро бо ҳамзарибҳои якхела иваз намоед.

Намуна: $4=2 \cdot 2$

2) Ребусҳоро хонед:

Шумо чӣ ҳел ребусҳоро медонед?

ҚАДВАЛИ ЧЕНАҚҲОИ ВАҚТ

166. 1) Воҳидҳои ченақҳои дарозӣ ва вазнро гуед. Қадвали ченақҳои дарозӣ ва вазнро гуед.

2) Кадом ченақҳои вақтро медонед?

Як ҳафта чанд рӯз (шабонарӯз)? Як дақиқа чанд сония? Як соат чанд дақиқа?

3) Шумо бо ченақҳои вақт (соат, дақиқа, шабонарӯз, ҳафта, моҳ, сол) дар синфҳои 2–3 шинос шуда будед. Имрӯз онҳоро мустақкам мекунем.

Воҳидҳои ченақи вақт	Қадвали ченақҳои вақт
Сония, дақиқа, соат, моҳ сол, аср (қарн) Моҳи феврал 28 ё 29 шабонарӯз	1 сол = 12 моҳ 1 соат = 60 дақиқа 1 дақиқа = 60 сония 1 шабонарӯз = 24 соат 1 аср (қарн) = 100 сол 1 сол = 365 ё ки 366 шабонарӯз 1 моҳ = 30 ё ки 31 шабонарӯз

Хонед, нависед ва дар хотир нигоҳ доред.

4) Ҳозир кадом моҳ? Ин моҳ чанд рӯз дорад? Мо дар кадом аср зиндагӣ карда истодаем? Дар як сол чанд фасл ҳаст? Ҳар як фасл кадом моҳҳоро дар бар мегирад? Шумо кадом фаслро дӯст медоред? Таътили тирамоҳӣ чанд рӯз давом мекунад? Таътили баҳорӣ, зимистона чӣ?

167. 1) Таътили тирамоҳӣ 8 рӯз, зимистона 12 рӯз, баҳорӣ 10 рӯз, тобистона 95 рӯз давом мекунад. Дар як соли хониш хонандагон чанд ҳафта истироҳат мекунад? Як сол аз чанд ҳафта ва рӯз иборат аст?

168 1) Катакҳои холиро пур карда нависед:

1) 2 соат = дақиқа 4 сол = моҳ

3 дақиқа = сония 3 шабонарӯз = соат

2) 3 кг = г 2000 г = кг

4 т = кг 5 т 200 кг = кг

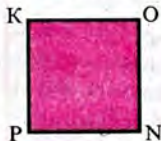
5 с = кг 4 кг 500 г = г

3) 2 дм = см 12 см = мм

6 м = см 20 см = мм

1 км 125 м = м 8 м 72 см = см

169 1) Квадрат кашед ва куллаҳои онро бо ҳарфҳои шора намоед. Номи квадрат ва тарафҳои онро нависед.

Намуна: КРНО (ОКРН, РНОК, НРКО) – квадрат, КР, РН, НО, ОК – тарафҳои квадрат. Онҳо бо якдигар баробаранд.
 $КР = РН = НО = ОК$

Квадрат, чоркунча, росткунчаро бо ҳарфҳои шора карда, ҳар яки онҳоро чор хел хонда метавонем. Зеро, онҳо 4-тоғӣ кунҷ кулла, тараф доранд.

3) Дарозии порчаи ОВ-ро аз рӯи катакҳо ҳисоб карда, порчае кашед, ки дарозиааш назар ба он ду маротиба хурд бошад.

170. Аз 80 кг ангур 20 кг мавиз гирифтаг мумкин аст. Барои гирифтани 200 кг мавиз чӣ қадар ангур лозим мешавад? Масъалаи баръақс тартиб дода, ҳал кунед.

171. Оид ба ҷамъ ва тарҳ мисолҳои яқамала нависед, ки ҷавобаш 1000 бошад. Ман ба соат менигарам. Кӣ дар се дақиқа аз ҷама зиёд мисол иҷро карда метавонад?

● 172. 1) Ҷадвали ҷенақҳои вақтро ҳонед ва дар хотир нигоҳ доред.

2) Иваз кунед.

2 м = ... дм 2 т = ... кг 2 соат = ... дақиқа

3 км = ... м 3 кг = ... г 3 дақиқа = ... сония

● 173. 51 литр ширро ба зарфиҳои 3 литра баробар андохтанд. Чандто зарфи 3 литра лозим шуд? Барои 63 литр шир чандто ҳамин ҳел зарф лозим мешавад?

▲ 174. Дар нақша чандто секунҷа ва росткунҷа мавҷуд аст?

ҶАМЪ ВА ТАРҲИ АДАДҲОИ НОМДОР

175. 1) Ҷадвали ҷенақҳои дарозиро гӯед.
2) Ҷадвали ҷенақҳои вазиро гӯед.
3) Ҷадвали ҷенақҳои вақтро гӯед.
4) Чор шабонарӯз чанд соат мешавад?
5) 48 соат чанд шабонарӯз аст?
6) Се аср чанд сол мешавад? 5 аср чӣ?
7) 6 км чанд метр? 8 км-чӣ? 10 км-чӣ? 1 т чанд кг? 4 т-чӣ? 10 т-чӣ?
8) Ба ададҳои номдори сода ва таркибӣ мисол оред.

Шумо масъалаҳо ва мисолҳоро шифоҳӣ иҷро кардед, ки дар онҳо ададҳои номдор (содда ва таркибӣ) вомеҳӯранд. Агар дар ифодаҳо ҳисобкунӣ осон бошад, онҳоро шифоҳӣ иҷро намудан мумкин аст. Мисол: $4\text{ м } 15\text{ см} + 23\text{ см} = 4\text{ м } 38\text{ см}$; $8\text{ кг} + 580\text{ г} = 8\text{ кг } 580\text{ г}$; $6\text{ соат } 12\text{ дақ} + 2\text{ соат} = 8\text{ соат } 12\text{ дақ}$; $9\text{ соат } 48\text{ дақ} - 48\text{ дақ} = 9\text{ соат}$. Агар ҳисоббарорӣ мушкил бошад, онҳоро дар сутунча навишта ҳисоб кардан осонтар аст. Мисол:

$$\begin{array}{r} 8\text{ км } 227\text{ м} \\ + 2\text{ км } 343\text{ м} \\ \hline 10\text{ км } 570\text{ м} \end{array} \quad \begin{array}{r} 12\text{ т } 850\text{ г} \\ - 5\text{ т } 425\text{ г} \\ \hline 7\text{ т } 425\text{ г} \end{array} \quad \begin{array}{r} 11\text{ соату } 25\text{ дақ} \\ - 4\text{ соату } 10\text{ дақ} \\ \hline 7\text{ соату } 10\text{ дақ} \end{array}$$

1) Метрро бо метр чамъ кунем метр, аз метр метрро тарҳ кунем метр ҳосил мешавад.

2) Агар ифодаҳо ду ё се амала бошанд, ифодаро навишта, тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, онҳоро дар сутунча навишта, ҳисоб кардан лозим.

Монанди: $45\text{ км } 725\text{ м} - 15\text{ км } 163\text{ м} + 870\text{ м} = 61\text{ км } 75\text{ дм}$

$$\begin{array}{r} 1) \quad 45\text{ км } 725\text{ м} \\ + 15\text{ км } 163\text{ м} \\ \hline 60\text{ км } 888\text{ м} \end{array} \quad \begin{array}{r} 2) \quad 60\text{ км } 888\text{ м} \\ + 870\text{ м} \\ \hline 61\text{ км } 758\text{ м} \end{array}$$

Ё ки ададҳои номдори таркибиро бо ададҳои номдори содда иваз намуда, сипас онҳоро ҳисоб кардан лозим.

Монанди: $4\text{ т } 520\text{ кг} + 5\text{ т } 627\text{ кг} = 10\text{ т } 147\text{ кг}$

$$\begin{array}{r} 4\text{ кг } 520\text{ г} = 4520\text{ г} \\ 5\text{ кг } 627\text{ г} = 5627\text{ г} \\ \hline 10147\text{ г} \end{array}$$

$8\text{ соату } 16\text{ дақ} - 6\text{ соату } 43\text{ дақ} = 1\text{ соату } 33\text{ дақ}$

$8\text{ соату } 16\text{ дақ} = 496\text{ дақ}$

$6\text{ соату } 43\text{ дақ} = 403\text{ дақ}$

$$\begin{array}{r} 496\text{ дақ} \\ - 403\text{ дақ} \\ \hline 93\text{ дақ} \end{array}$$

177. Шифохӣ ҳисоб карда нависед:

$$35 \text{ кг } 450 \text{ г} - 250 \text{ г} \qquad 12 \text{ м } 79 \text{ см} - 69 \text{ см}$$

$$60 \text{ т } 380 \text{ кг} + 18 \text{ т} \qquad 44 \text{ дм } 08 \text{ см} - 8 \text{ см}$$

178. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$115 \text{ м } 42 \text{ см} + 46 \text{ м } 17 \text{ см} \qquad 21 \text{ соату } 48 \text{ дақ} - 17 \text{ с. } 35 \text{ дақ}$$

$$227 \text{ м } 95 \text{ см} - 118 \text{ м } 48 \text{ см} \qquad 19 \text{ дақ } 25 \text{ сон} - 14 \text{ дақ } 34 \text{ сон}$$

179. Барои ба 100 кас палав пухтан ба ҳисоби миёна 20 кг биринҷ, 27 кг сабзӣ, назар ба сабзӣ 9 маротиба камтар пиёз, 8 кг (ё 6 кг) гӯшт, 4 кг 500 г (ё 5 кг) равған лозим аст. Барои ба 100 кас палав пухтан ҳамагӣ чӣ қадар маҳсулот лозим аст? Ба 50 нафар чӣ?

180. Шифохӣ. Аз як сар буз ба ҳисоби миёна дар як сол 500 г пашм метарошанд. Аз 10 сар гӯсфанди ҳисорӣ дар як сол 10 кг пашм метарошанд. Пашми як сар буз аз пашми як сар гӯсфанд чанд маротиба кам аст? (килограмро бо грамм ифода карда, ҳисоб кунед).

● 181. 1) Дар сутунча навишта ҳисоб кунед.

$$3 \text{ кг } 452 \text{ г} + 7 \text{ кг } 267 \text{ г} \qquad 25 \text{ км } 714 \text{ м} - 18 \text{ км } 325 \text{ м}$$

$$17 \text{ т } 895 \text{ г} - 9 \text{ т } 850 \text{ г} \qquad 79 \text{ м } 08 \text{ см} - 43 \text{ м } 07 \text{ см}$$

2) Иваз кунед:

$$4 \text{ м} = \dots \text{ см} \qquad 6 \text{ кг} = \dots \text{ г} \qquad 6 \text{ соат} = \dots \text{ дақ}$$

$$9 \text{ дм} = \dots \text{ см} \qquad 5 \text{ т} = \dots \text{ кг} \qquad 5 \text{ дақ} = \dots \text{ сония}$$

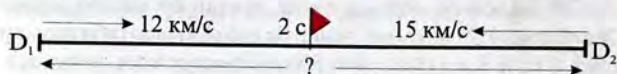
3) 3-то адади якрақама нависед, ки ба 2 тақсим шавад.
3-то адади дурақама нависед, ки ба 3 тақсим шавад.

$$\text{Намуна: } 21 : 3 = 7$$

● 182. Агар адад ба 2 тақсим шавад, оё вай ба 4 тақсим мешавад? Мисол оред.

▲ 183. Математики барҷастаи шарқ Муҳаммади Хоразмӣ соли 783 таваллуд ёфта, соли 850 вафот кардааст. ӯ чанд сол умр дид ва дар кадом асрҳо зиндагӣ кардааст?

184. Аз ду деҳа дар як вақт ба муқобили якдигар ду велосипедрон ба роҳ баромада, баъд аз 2 соат вохӯрданд. Велосипедрони якум ба ҳисоби миёна соате 12 км, велосипедрони дуюм 15 км роҳ рафт. Масофаи байни ду деҳаро ёбед. Навишти кӯтоҳи масъаларо дар нақша тасвир намудан хубтар аст.

Бо D_1 -деҳаи якум ва бо D_2 -деҳаи дуюм ифода карда шудааст. Масъаларо бо ду тарз (бо амалҳои алоҳида ва ифода сохта) ҳал кунед.

185. Шифоҳӣ ҳисоб кунед:

$$45 \cdot 6$$

$$74 \cdot 2$$

$$63 : 3$$

$$82 \cdot 3$$

$$88 : 4$$

$$36 : 3$$

Тарзи ҳисоббарорӣ: $54 \cdot 2$, дар ифода 54-ҳамзарби якум, 2-ҳамзарби дуюм аст. Ҳамзарби якум аз 5 даҳӣ ва 4 воҳид иборат аст. Бо ду 50-ро зарб кунем 100, чорро зарб кунем 8 ва натиҷаҳоро (100 ва 8) ҳамҷам кунем 108 мешавад: $54 \cdot 2 = 108$

Дар ин ифода тарзи ҳисоббарорӣ аз адади калон сар шуд.

Ифодаро чунин навишта, шифоҳӣ ҳисоб кардан низ мумкин аст:

$$\begin{array}{c} 54 \cdot 2 = 108 \\ \swarrow \quad \searrow \\ 50 \quad 4 \end{array}$$

$$\begin{array}{c} 84 : 2 = 42 \\ \swarrow \quad \searrow \\ 80 \quad 4 \end{array}$$

186. Нобаробариҳоро хонед ва дурустии онҳоро санчед:

$$1357+62 > 1357+60 \quad 2870-150 < 2870-140$$

$$234 \cdot 3 > 234 \cdot 2 \quad 714 : 3 < 714 : 2$$

Намуна: $128 : 2 > 128 : 4$, мехонем: ҳосили тақсими ададҳои 128 ва 2 аз ҳосили тақсими ададҳои 128 ва 4 калон аст. Месанҷем:

$$\begin{array}{r|l} 128 & 2 \\ \hline 12 & 64 \\ \hline -08 & \\ \hline 8 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 128 & 4 \\ \hline 12 & 32 \\ \hline -08 & \\ \hline 8 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

Тақсимшавандаҳо якхела бошанду тақсимкунанда зиёд шавад, ҳосили тақсим ҳамон қадар хурд мешавад. Дар ин ҳолат, ҳисоб нақарда гуфтан мумкин аст, ки тарафи чапи нобаробарӣ аз тарафи рост калон аст. Ё ки тарафи рост аз чап хурд аст. $64 > 32$.

187. Ададҳоро хонед ва гӯед, ки онҳо чанд воҳид, даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорӣ доранд?

291237, 318745, 631423

Намуна: адади 784135 аз 784135 воҳид, 78413 даҳӣ, 7841 садӣ, 784 ҳазорӣ, 78 даҳҳазорӣ, 7 садҳазорӣ иборат аст.

188. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$483 \cdot 2 \quad 832 : 8 \quad 642 : 6 \quad 243 \cdot 4$$

$$327 \cdot 3 \quad 972 : 9 \quad 763 : 7 \quad 499 \cdot 2$$

● **189.** Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$4 \text{ м } 71 \text{ см} \dots 4 \text{ м } 95 \text{ см} \quad 12 \text{ дм } 6 \text{ см} \dots 11 \text{ дм } 7 \text{ см}$$

$$6 \text{ км } 350 \text{ см} \dots 5 \text{ км } 350 \text{ см} \quad 98 \text{ см} \dots 9 \text{ дм } 8 \text{ см}$$

● **190.** Бо рақамҳо нависед: панҷоҳу шаш ҳазору яксаду се, чил ҳазору чорсаду ҳафтод, сесаду ҳафтоду як ҳазору дусаду чилу як, чор миллион, чор миллиону як, чор миллиону даҳ.

▲ 191. 1) Комбинати шир ба дӯкон 12 куттӣ маска фирис-тод, ки вазни ҳар як куттӣ 20 кг буд. Рӯзи аввал ҳаштяки маска фурухта шуд. Дар дӯкон чанд килограмм маска монд?

2) Вазни як нон 300 г бошад, 10-то чунин нон чанд грамм мешавад?

3) Дар як куттӣ 10 дона анор буд. Дар 12 куттӣ чанд дона анор ҳаст?

192. 1) Инҳо рақамҳои римӣ номида мешаванд. Хонед ва нависед:

I (1), II (2), III (3), IV (4), V (5), VI (6), VII (7), VIII (8), IX (9), X (10), XI (11), XII (12), XIII (13), XIV (14), XV (15), XVI (16), XVII (17), XVIII (18), XIX (19), XX (20).

Рақамҳои римӣ дар навишти аср (қарн), боби китобҳо, нишона кардани андозаи либос ва ғайра истифода мешаванд. Як гурӯҳ ҳарфҳои калони латинӣ ба ададҳо баробар карда шудаанд:

I=1, X=10, C=100, M=1000, V=5, L=50, D=500

Агар рақами хурди римӣ пас аз рақами калон ояд, вай ба рақами калон ҳамчун карда мешавад.

Мисол: VII=5+1+1=7.

Агар рақами хурди римӣ аз рақами калон пеш ояд, вай аз рақами калон тарҳ карда мешавад: IV=5-1=4, IX=10-1=9.

2) Ададҳоро хонед ва дар хотир нигоҳ доред:

XLV=45, XIX=19, XXV=25,

XCIV=94, CX=110, CD=400.

3) Олими машҳур Абӯалӣ ибни Сино (980–1037) дар қадом аср таваллуд шудааст? Чанд сол умр дидааст?

4) Шумо дар қадом аср зиндагӣ карда истодаед?

193. Хатгӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 4 \text{ т } 273 \text{ кг} + 2 \text{ т } 825 \text{ кг} & 1 \text{ м } 72 \text{ см} + 3 \text{ м } 29 \text{ см} \\ 5 \text{ кг } 696 \text{ г} - 3 \text{ кг } 289 \text{ г} & 9 \text{ км } 805 \text{ м} - 6 \text{ км } 729 \text{ м} \end{array}$$

194. 1) Аз кадом адади дурақама якро тарҳ кунем, адади якрақама ҳосил мешавад?

2) Аз кадом адади серақама якро тарҳ кунем, адади дурақама пайдо мешавад?

3) Ба адади серақамаи калонтарин 1-ро ҷамъ кунем, адади чандрақама ҳосил мешавад? Ба адади шашрақамаи калонтарин кадом ададро ҷамъ кунем, адади ҳафтрақама пайдо мешавад?

4) Ададхоро бо суммаи разрядӣ иваз кунед.

$$459, 8952, 33333, 97222.$$

Намуна: $999999 = 900000 + 90000 + 9000 + 900 + 90 + 9$ ё ки $999999 = 9 \cdot 100000 + 9 \cdot 10000 + 9 \cdot 1000 + 9 \cdot 100 + 9 \cdot 10 + 1 \cdot 9$.

195. Аз ду шахр дар як вақт ба истикболи якдигар ду мошини боркаш баромада, пас аз 4 соат вохӯрданд. Мошини якум бо суръати 45 км/соат , дуюмаш бо суръати 48 км/соат ҳаракат мекард. Масофаи байни ин шахрҳо чӣ қадар аст? Навишти кӯтоҳи масъаларо дар нақша тасвир намуда, ҳал кунед.

196. Ҷавоби мисоли якумро истифода бурда, ҷавоби мисоли дуюмро нависед:

$$\begin{array}{lll} 580 - 80 = 500 & 370 - 20 = 350 & 990 - 70 = 920 \\ 580 - (80 - 10) = & (370 - 10) - 20 = & (990 - 20) - 70 = \end{array}$$

197. Хатгӣ ҳисоб намоед.

$$\begin{array}{ll} (459 + 297) : 3 \cdot 4 & 381 \cdot 2 : 6 + 208 \\ (987 - 549) - 2 : 4 & 996 : 2 : 3 - 166 \end{array}$$

198. 1) Чоряки адад ба 120 баробар аст. Худи ададро ёбед.

2) Панҷаки адади 450-ро ёбед.

3) Ҳиссаи адади додашударо чӣ тавр ёфтед? Аз рӯи ҳиссаи додашуда худӣ ададро чӣ тавр ёфтед?

199. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 568 = 1000 \qquad 888 : x = 2 \qquad 972 - x = 436$$

● 200. 1) Рақамҳои римиро аз китоб хонед.

2) Ададҳои 5, 8, 10, 12, 15, 20-ро бо рақамҳои римӣ нависед.

● 201. Иваз кунед:

$$5 \text{ км } 200 \text{ м} = \dots \text{ м} \qquad 3 \text{ т } 422 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$32 \text{ дм } 5 \text{ см} = \dots \text{ м} \qquad 2875 \text{ кг} = \dots \text{ т } \dots \text{ кг}$$

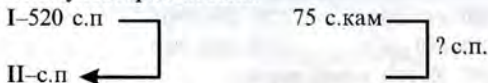
$$71 \text{ м } 42 \text{ см} = \dots \text{ см} \qquad 3486 \text{ г} = \dots \text{ кг } \dots \text{ г}$$

202. Аз рӯи чадвал як масъалаи сеамала созад ва онро ҳал кунед:

Рӯзҳо	Шумораи қуттӣ	Вазни як қуттӣ (кг)	Вазни ҳамаи мева
Рӯзи 1	62 қ. себ	8 кг	?
Рӯзи 2	45 қ. олу	10 кг	

203. Хоҷагии чангалпарварӣ аз як майдон 520 сентнер писта чамъ овард, ки ин аз пистаи майдони дуҷум чамъ-овардашуда 75 сентнер кам буд. Хоҷагӣ аз ду майдон чӣ қадар писта чамъ овардааст? Ин масъалаи бавосита аст.

Навишти мухтасари масъала:

Рақамҳои римӣ майдони якум ва дуҷумро мефаҳмонанд.

204. Шифоҳӣ. 1) Воҳидҳои вақтро ба хотир оред.

2) Нисфи як сол чанд моҳ мешавад? Нисфи як моҳ чанд рӯз мешавад?

3) 9 асру 85 сол чанд сол мешавад?

205. Бо рақамҳои римӣ нависед: ҳашт, шаш, панҷ, ёзда, чордах, ҳабдах, бист, бисту як.

206. Аз натиҷаи мисоли якум истифода бурда, мисоли дуюмро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 1) \quad 240 : 6 = 40 \qquad 360 : 9 = 40 \qquad 720 : 8 = 90 \\ (240 : 10) : 6 = \qquad (360 : 10) : 9 = \qquad (720 : 10) : 8 = \end{array}$$

2) Тақсимшавандаро 10 маротиба кам карда, тақсимкунандаро бе тағйир гузоштем. Ҳосили тақсим чӣ хел тағйир ёфт?

207. Ҳамаи ададҳои шашрақамаро нависед, ки онҳо аз рақами якхела иборат бошанд.

Намуна: 111111, 222222, ...

208.

$$\begin{array}{r} + 920 \text{ м } 55 \text{ см} \\ + 71 \text{ м } 66 \text{ см} \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} - 12 \text{ кг } 640 \text{ г} \\ - 90 \text{ кг } 326 \text{ г} \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} - 6 \text{ соату } 45 \text{ дақ.} \\ - 4 \text{ соату } 52 \text{ дақ.} \\ \hline \end{array}$$

● **209.** $(997-548) \cdot 2$ $144 : 4 \cdot 7$ $5 \cdot (154+29)$
 $204-119) \cdot 3$ $211 \cdot 3 : 3$ $(676-34) : 3$

▲ **210.** Чои чӯбчаҳоро тавре тағйир диҳед, ки баробарҳои дуруст ҳосил шаванд:

$$\text{XIII} = \text{VII} + \text{IV} \qquad \text{LXXX} = \text{LX} + \text{X}$$

Намуна: $\text{XV} = \text{IX} + \text{VI}$ $\text{XV} = \text{XI} + \text{IV}$

211. Ду хонанда, ҳосили ҷамъи ададҳои 24 ва 715-ро дар сутунча навишта ҳисоб карданд:

Хонандаи 1-ум: Хонандаи 2-юм:

$$\begin{array}{r} + 24 \\ + 715 \\ \hline 739 \end{array} \qquad \begin{array}{r} + 24 \\ + 715 \\ \hline 955 \end{array}$$

Кадоме аз хонандагон мисолро дуруст навишт ва беҳато ҳал кард?

212. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$56+498 \quad 88+679 \quad 783-95 \quad 964-387$$

213. Қоидаҳои ёфтани адади номаълумро гуфта, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x+71=387 \quad 354-x=218 \quad 256 : x=8$$

214. Шифоҳӣ. Барои 50 дона манту 500 грамм гӯшти лаҳм, 200 грамм чарбу ва 2 кг пиёз сарф кардан мумкин аст. Ба 50 дона манту чӣ қадар маҳсулот лозим?

215. Ронанда се рӯз дар роҳ буд. Ҷ рӯзи якум 175 км, рӯзи дуюм 26 км зиёдтар, рӯзи сеюм назар ба рӯзи дуюм 14 км камтар роҳро тай намуд. Ронанда дар се рӯз чӣ қадар роҳро тай намуд?

● 216. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

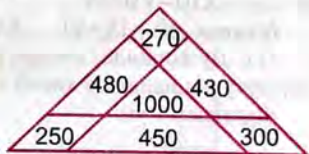
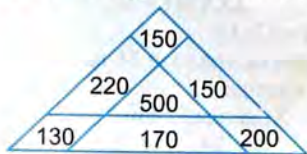
$$2 \text{ соату } 44 \text{ дақ} - 35 \text{ дақ} \quad 85 \text{ км} - 75 \text{ км} \quad 240 \text{ м}$$

$$3 \text{ шаб. } 16 \text{ соат} + 1 \text{ шаб. } 8 \text{ соат} \quad 170 \text{ кг} + 38 \text{ кг} \quad 220 \text{ г}$$

$$29 \text{ т } 500 \text{ кг} - 12 \text{ т } 620 \text{ кг} \quad 18 \text{ м } 25 \text{ см} - 6 \text{ м } 14 \text{ см}$$

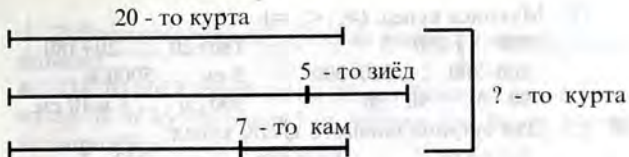
● 217. Суръати автомобил 35 км/соат. Автомобил бо чунин суръат дар 3 соат чӣ қадар масофаро тай мекунад?

▲ 218. Секунҷаҳои шавқовар.

Суммаи ададҳои ҳар як тарафи секунҷаро ҳисоб карда, ададҳои 500 ва 1000-ро ҳосил намоед.

219. Аз рӯи схема масъала тартиб дода, ҳал намоед.

220. Қимати ифодаҳои $a+b$, $a-b$, $a \cdot b$, $a : b$ -ро дар ҳолати $a=24$, $b=8$ будан ҳисоб кунед.

$a+24$, $120-b$, $9 \cdot a$, $b : 4$ -ифодаҳои ҳарфии яктағйир-ёбандадор, $a+b$, $a-b$, $a \cdot b$, $a : c$ -ифодаҳои ҳарфии дутағйирёбандадор ном доранд.

Намуна:

$$\underline{a+b}$$

$$a=36, b=12$$

$$36+12=48$$

$$\underline{a-b}$$

$$a=36, b=12$$

$$36-12=24$$

$$\underline{a : b}$$

$$a=36, b=12$$

$$36 : 12=3$$

221. *Шифоҳӣ.* Вазни як сангпушти обӣ то 210 кг мебошад. Вазни 3-то ҳамин хел сангпушт чанд килограмм мешавад?

222. Одами калон дар як шабонарӯз то 8 соат, мактаб-бачаи хурдсол 10 соат хоб мекунад. Онҳо дар як ҳафта чанд соатӣ хоб мекунанд ва кӣ зиёдтар хоб мекунад?

223. Амалҳоро иҷро кунед:

$$86 : 43+279$$

$$700-220 \cdot 2 : 4$$

$$368 : 4$$

$$75+15 \cdot 3 : 9$$

$$950-450 : 9+79$$

$$232 \cdot 3$$

224. Ин расми қоши болишти қурок аст. Дар расм чандто квадрат ва секунҷа ҳаст?

225. Муқоиса кунед: ($>$, $<$, $=$):

$750 \dots 250 \cdot 3$

$180+20 \dots 20+180$

$800-200 \dots 800-300$

$5 \text{ км} \dots 5000 \text{ м}$

$90 \cdot 3 \dots 90 : 30$

$300 \text{ см} \dots 3 \text{ м } 10 \text{ см.}$

● 226. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$525+439$

$984-496$

$312 \cdot 3$

$736-339$

$819+78$

$936 : 3$

▲ 227. Қадом ададҳои дурақам ба 22 бебақия тақсим мешаванд? Қадом ададҳои дурақам ба 22 бақиядор тақсим мешаванд?

228. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$6 \text{ км} \dots 5 \text{ км } 940 \text{ м}$

$50 \text{ сомонӣ} \dots 50 \text{ дирам}$

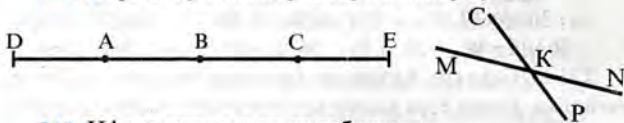
$4 \text{ дм } 7 \text{ см} \dots 1 \text{ м } 2 \text{ см}$

$3 \text{ шабонарӯз} \dots 72 \text{ соат}$

$5 \text{ с } 67 \text{ кг} \dots 4 \text{ с } 98 \text{ кг}$

$7 \text{ кг } 400 \text{ г} \dots 7400 \text{ г.}$

229. Аз расм кунҷ ва порчаҳои номбар кунед:

230. Ифода нависед ва ҳисоб кунед:

1) Фарқи ададҳои 798 ва 453-ро 2 маротиба кам кунед.

2) Ҳосили тақсими ададҳои 896 ва 4-ро 639 воҳид зиёд кунед.

3) Аз суммаи ададҳои 495 ва 488 фарқи онҳоро кам кунед.

231. Росткунҷае кашед, ки дарозияш 12 см, бараш 3 маротиба камтар бошад. Периметри ин росткунҷаро ёбед.

● 232. Як кунҷи квадратро буриданд. Чӣ хел шакл пайдо шуд ва ин шакл чандто кунҷ дорад? Амалӣ иҷро кунед.

● 233. 1) Оид ба чамъ ва тарҳ 4-тоӣ мисоле нависед, ки ҷавобаш 1000 бошад.

2) Воҳидҳои ченаки дарозӣ ва воҳидҳои ченаки вазиро нависед.

▲ 234. Вазни 4 қуттӣ печак 48 кг. Вазни як қуттӣ ҳалво назар ба як қуттӣ печак 5 кг зиёдтар аст. Вазни 4 қуттӣ ҳалворо ёбед.

235. Қимати ифодаҳои $a \cdot b$, $a : b$ -ро хангоми $a=64$, $b=2$ будан ҳисоб кунед.

236. Муодила тартиб дода ҳал кунед:

1) Адади 98-ро якчанд маротиба кам карданд, ки 14 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

2) Адади 98-ро якчанд воҳид кам карданд, ки 14 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

237. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(124+36) \cdot 4 \qquad (369-315) \cdot 3$$

238. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(987-567)+(987-258) \qquad 125 \cdot 6 \qquad 459 \cdot 2$$

$$1000-(399+258-198) \qquad 464 : 4 \qquad 918 : 2$$

239. Наҳанг 248 км масофаро дар 6 соат, делфин ин масофаро дар 4 соат шино кард. Суръати делфин чӣ қадар зиёдтар аст?

240. Иваз кунед:

$$5 \text{ дм } 6 \text{ см} = \dots \text{ см} \qquad 1 \text{ сомонӣю } 5 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

$$4 \text{ см } 9 \text{ мм} = \dots \text{ мм} \qquad 7 \text{ с } 04 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$9 \text{ м } 99 \text{ см} = \dots \text{ см} \qquad 2 \text{ сомонӣю } 20 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

● 241. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$205 \cdot 4 \qquad 119 \cdot 6 \qquad 820 : 4 \qquad 714 : 6$$

$$329 \cdot 2 \qquad 187 \cdot 5 \qquad 558 : 2 \qquad 935 : 5$$

● 242. Тарафҳои секунҷа 12 см, 18 см, 24 см. Периметри секунҷаро ҳисоб кунед.

▲ 243. Кадом қатор зудтар? 1) Оид ба чамъ 4 мисоле гӯед, ки ҷавобаш 1000 бошад.

2) Ҳосили зарб ва сумаи ададҳои 1, 2, 3-ро ҳисоб кунед. Натиҷаашро муқоиса кунед.

244. 1) Аз қатори ададҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ҳамаи ададҳои тоқро зарб кунед.

2) Аз қатори ададҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ҳамаи ададҳои ҷуфтро зарб кунед.

245. Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1) Сумаи ду адад кадом вақт ба яке аз ҷамъшавандаҳо баробар мешавад? Мисол оред.

2) Фарқ кадом вақт ба тарҳшаванда баробар мешавад? Мисол оред.

3) Ҳосили тақсим кадом вақт ба як баробар мешавад? Мисол оред.

4) Ҳосили зарб кадом вақт ба сифр баробар мешавад?

5) Периметри квадрат чӣ тавр ёфта мешавад? Масъала созад ва онро ҳал кунед. Периметри росткунҷа чӣ?

6) Маҷрибаҳои махсуси зарб ва тақсими
гӯед.

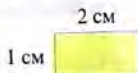

246. Тарафҳои квадрати ABCD-ро чен карда, периметрашро ёбед.

247. Масофаи байни шаҳри Душанбе ва маркази ноҳияи Колхозобод 128 км аст. Автобус ин масофаро дар 4 соат, мошини сабукрав дар 2 соат тай мекунад. Суръати мошини сабукрав чанд маротиба зиёдтар аст?

248. Периметри кадом шаклҳо ба якдигар баробаранд?

а)

б)

1 см 5 мм

в)

249. Кӣ зудтар? Дар когаз рӯзи таваллудатонро нависед. Адади навиштаатонро ду маротиба зиёд намуда, адади ҳосилшударо ба 10 зарб занед ва ба ҳосили он 73-ро чамъ кунед. Ҳосили чамъро ба 5 зарб кунед, ба натиҷааш рақами моҳи таваллудатонро чамъ намоед. Аз сумма адади 365-ро тарҳ кунед. Ман ба шумо моҳ ва рӯзи таваллудатонро мегӯям.

Намунаи тарзи иҷрои диктанти математикӣ, барои рӯзи таваллуди 20-уми феврал чунин аст:

$$\begin{array}{lll} 20 \cdot 2=40 & 40 \cdot 10=400 & 400+73=473 \\ 473 \cdot 5=2365 & 2365+2=2367 & 2367-365=2002 \end{array}$$

Дар натиҷа аз чап адади 20-рӯзи таваллуд, аз рост адади 02-рақами моҳи таваллудро мефаҳмонад.

● **250.** Ададҳоро хонед ва ба синфҳо чудо кунед:

12315, 564218, 7943624, 15392407.

● **251.** Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll} 496+389 & 932+87 & 932+87 \cdot 3 & 861 : 3 \\ 798-469 & 1000-95 & 458 \cdot 2 & 916 : 2 \end{array}$$

● **252.** Ба суммаи разрядӣ иваз кунед:

792, 4568, 22431, 327526.

Намуна: $51634=50000+1000+600+30+4$

▲ **253.** Адади 10-ро ба воситаи 5 рақами якхела нависед.

254. 1) Периметри квадрат чӣ тавр ҳисоб карда мешавад?

2) Периметри росткунҷа чӣ?

3) Порчаи АВ, росткунҷаи ABCD ва кунҷи рост кашед.

4) Вақти чамъ кардан ададҳо чӣ ном доранд? Вақти тарҳ зарб, тақсим кардан чӣ? Мисол оред.

5) Ҷадвалҳои ченаки дарозӣ, вазн, вақтро гӯед.

255. Ифодаҳоро ҳисоб намоед:

$$\begin{array}{ll} 30000+(200204-158327) & 994-6 \\ 24001-(13784+8409) & 327 : 3 \end{array}$$

256. Шашяки адад ба 25 баробар аст. Худи ададро ёбед. Панҷяки адади 55-ро ёбед.

257. Дар як хоҷагӣ дарави гандум 14 рӯз давом кард, ки ин аз хоҷагии дигар ду маротиба кам буд. Ду хоҷагӣ дарави гандумро дар чанд рӯз анҷом доданд?

258. Дар давоми як сол барои парвариши як мурғ 36 кг дон, 4 кг 500 г сабзавоти витаминдор, 10 кг решмева, 4 кг 500 г орди устухони моҳӣ ва гов, 4 кг 500 г бӯр лозим аст. Дар як сол ба як мурғ чӣ қадар хурокворӣ даркор мешавад?

259. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ифодаро ҳисоб намоед:

$$506 \cdot 3 : 6 + 41707 \qquad 215728 - 996 : 4 + 1002$$

● 260. 1) Аз як тонна чигити пахта то 160 кг равған гирифта мешавад. Аз 8 тонна чигит чӣ қадар равған гирифта мумкин аст? (Ҷавобашро бо тонна ифода намоед).

2) Аз 1 тонна пахта 3000 м матоъ гирифта мешавад. Аз 2 тонна чӣ?

ҶАМЪ ВА ТАРҶ

ҶОР АМАЛИ АРИФМЕТИКӢ ВА ТАРТИБИ ИҶРОИ ОНҶО. ҶАМЪ ВА ТАРҶИ ШИФОҶӢ

261.

Ҷамъ ва тарҷ амалҳои арифметикӣ мебошанд:

$$4000 + 2000 \quad 6000 - 3000.$$

1) Ададҳо дар амали ҷамъ ва тарҷ чӣ ном доранд?

2) Ин ифодаҳо чӣ ном доранд?

$$1250 + 20$$

$$a + b$$

$$1980 - 980$$

$$a - b$$

Ба хотир оред!

$1250+20$ —сумма
(ҳосили ҷамъ)

1270 —ҳам сумма
(ҳосили ҷамъ)

$a+b$ —ҳам сумма

$1250+20$ —ифодаи ададӣ

$a+b$ —ифодаи ҳарфӣ

$1980-980$ —фарқ

$1\ 000$ —ҳам фарқ

$a-b$ —ҳам фарқ

$1980-900$ —ифодаи ададӣ

$a-b$ —ифодаи ҳарфӣ

262. Шифохӣ ҳисоб кунед:

$400+300$

$700+200$

$4000+3000$

$7000+2\ 000$

$800-200$

$1000-100$

$8000-2000$

$3000-300$

263. Шифохӣ (c —садӣ, x —ҳазор).

$8c+2c$

$8x+2x$

$10c-6c$

$10x-6x$

$800+200$

$8000+2000$

$1000-600$

$10000-6000$

264. Иваз кунед:

$1\text{ км} = \square\text{ м}$

$1\text{ т} = \square\text{ кг}$

$2\text{ км} = \square\text{ м}$

$4\text{ т} = \square\text{ кг}$

$4\text{ км } 200\text{ м} = \square\text{ м}$

$6\text{ т } 500\text{ кг} = \square\text{ кг}$

$8\text{ аср} = \square\text{ сол}$

$10\text{ аср} = \square\text{ сол}$

$20\text{ аср } 1\text{ сол} = \square\text{ сол}$

265. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$300 \dots 300$

$6000 \dots 6000+100$

$450 \dots 4500$

$7000-1000 \dots 7000+2000$

$80 \cdot 5 \dots 80 : 5$

$160 : 2 \dots 160 \cdot 2$

266. 1) Ададхоро хонед ва ба синфҳо чудо кунед (дар зери синфи 1—як хатча, синфи 2—ду хатча, синфи 3—хати мавҷ кашед): 1245, 12450, 124500, 1124500.

2) Синфи якум кадом хонаҳоро дарбар мегирад? Синфи дуум чӣ? Синфи сеум чӣ?

267. 1) Аз 1 т гандум 800 кг орд, 200 кг сабус гирифта мешавад. Аз 1 т гандум чӣ қадар махсулот гирифта мешавад?

1 т = 800 кг орд + 200 кг сабус. Ин баробарӣ мебошад. Чуноне ки мебинед, исрофгорӣ нест.

2) Аз 1 т гандум 600 кг крахмал (оҳари гандум) ва 400 кг хӯрока барои чорво гирифта мешавад. Аз ин ададҳо истифода бурда як нобаробарӣ созад.

● 268. 1) Адади 1000-ро то ҳосилшавии 10000 ҳазортоғӣ зиёд кунед. (Намуна: 1000, 2000...)

2) Адади 10000-ро то ҳосилшавии 1000 ҳазортоғӣ кам кунед.

3) Бо рақамҳо нависед: даҳ ҳазору дусад, ҳафт ҳазору дусаду шаст, як миллиону яксаду ҳашт ҳазор.

▲ 269. Адади хурдтарини ҳаштрақамаро як воҳид зиёд кунед, адади чандрақамаро пайдо мешавад?

ЧАМЪ ВА ТАРҲИ ХАТӢ БО АДАДҲОИ БИСӢРРАҚАМА

Чамъ ва тарҳи хатӢ бо ададҳои бисӢррақамаро мисли чамъ ва тарҳи хатҳои ададҳои серақамаро иҷро карда мешавад.

Ҳисоббарорӣ дар чамъ ва тарҳи хатӢ аз адади хурдтарин (воҳид) сар мешавад. Воҳид дар зерини воҳид, даҳӣ

дар зери даҳӣ, садӣ дар зери садӣ, хазорӣ дар зери хазорӣ навишта мешавад. Агар ба ин риоя накунем, хатогиро пайдо мешавад. Дар хотир нигоҳ доред.

270 1) Сумма кадом вақт ба яке аз ҷамъшавандаҳо баробар мешавад? $8+0=8$, $0+8=8$

2) Фарқ кадом вақт ба тарҳшаванда баробар мешавад?
 $5-0=5$

3) Фарқ кадом вақт ба сифр (0) баробар мешавад?
 $9-9=0$, $12-12=0$

Ба хотир оред!

Инҳо мавридҳои махсуси ҷамъ ва тарҳ буда, дар ҳисоби хаттӣ низ дида мешаванд.

$$\begin{array}{r} 271 \quad 1) \quad + 298 \\ \quad \quad \quad + 172 \\ \hline \quad \quad \quad 470 \end{array} \qquad \begin{array}{r} + 1645 \\ \quad \quad + 2344 \\ \hline \quad \quad \quad 3989 \end{array} \qquad \begin{array}{r} + 34267 \\ \quad \quad + 23531 \\ \hline \quad \quad \quad 57798 \end{array}$$

470, 3989, 57798–сумма

Тарзи ҳисоббарорӣ: Воҳидҳоро ҷамъ мекунем (8 ва 2). Даҳихоро ҷамъ мекунем (9 ва 7). Садихоро ҷамъ мекунем (2 ва 1).

Ифодаҳои дуҷумро сеҷумро фаҳмонед:

$$\begin{array}{r} 2) \quad _ 5468 \\ \quad \quad _ 2345 \\ \hline \quad \quad \quad 3123 \end{array} \qquad \begin{array}{r} _ 46896 \\ \quad \quad _ 35462 \\ \hline \quad \quad \quad 11434 \end{array} \qquad \begin{array}{r} _ 9863 \\ \quad \quad _ 4502 \\ \hline \quad \quad \quad 5361 \end{array}$$

3123, 11434, 5361–фарқ

Тарзи ҳисоббарорӣ: Воҳидҳоро тарҳ мекунем (8 ва 5). Даҳиҳоро тарҳ мекунем (6 ва 4). Садиҳоро тарҳ мекунем (4 ва 3). Ҳазориҳоро тарҳ мекунем (5 ва 2). Ифодаҳои дуҷумла сеюмро фаҳмонед.

272. Дар сутунча навишта, иҷро кунед:

$$32549+8952 \quad 58\ 363+32457 \quad 9658+367$$

$$24678-4347 \quad 62187-45697 \quad 10872-452$$

273. Хонандагони синфҳои болоӣ ба чамъовариҳои мева ба хоҷагӣ ёри расониданд. Онҳо рӯзи якум 2125 кг себ ва олу, рӯзи дуҷум нисбат ба рӯзи якум 384 кг камтар себ ва олу чиданд. Хонандагон дар ду рӯз чӣ қадар себ ва олу чиданд?

274. Ададҳоро хонед ва ба синфҳои худ кунед:

4568, 24397, 374568, 2124365

275. Номи шаклҳои гуногунро навишта ва хонед:

● 276. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$1396+2214 \quad 32618+5032 \quad 685136-214312$$

$$5675-3481 \quad 43536-6704 \quad 976242-452182$$

● 277. Порчаи АВ, квадрати ABCD, секунҷаи РОК кашед.

▲ 278. *Шинос шавед.* Дар олам 370 намуд қалам мавҷуд буда, зиёда аз 70 хелаш ранга аст. Дарозии ин қаламҳо аз 1 см то 3 м 60 см аст. Бо як қалами оддӣ ба дарозии 60 км хат кашидан ё худ 500 ҳазор қалимаро навиштан мумкин аст.

Ададҳои номдорро нависед. Панҷсад ҳазорро бо рақамҳо нависед.

САНЧИШИ ЧАМЪ ВА ТАРҲ

Санчиши чамъ ва тарҳи ададҳои бисёррақам мисли санчишҳои ададҳои як, ду ва се рақам мебошанд.

279. Ҳосили чамъро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$\begin{array}{r} +7602 \\ \hline 4352 \end{array} \quad \begin{array}{r} +15386 \\ \hline 42573 \end{array} \quad \begin{array}{r} +248354 \\ \hline 412567 \end{array}$$

Намуна: $\begin{array}{r} +2379 \\ \hline 3237 \\ \hline 5616 \end{array}$ Санҷиш: 1) $\begin{array}{r} _5616 \\ \hline 2379 \\ \hline 3237 \end{array}$ 2) $\begin{array}{r} _5616 \\ \hline 3237 \\ \hline 2379 \end{array}$

Ба хотир оред! Амали чамъ бо амали тарҳ санчида мешавад. Агар аз сумма яке аз чамъшавандаҳоро тарҳ кунем чамъшавандаи дигар ҳосил мешавад.

280. Фарқро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$\begin{array}{r} _24127 \\ \hline 5691 \end{array} \quad \begin{array}{r} _345094 \\ \hline 203563 \end{array} \quad \begin{array}{r} _9876 \\ \hline 496 \end{array}$$

Намуна: $\begin{array}{r} _83246 \\ \hline 9307 \\ \hline 73939 \end{array}$ Санҷиш: 1) $\begin{array}{r} +73939 \\ \hline 9307 \\ \hline 83246 \end{array}$ 2) $\begin{array}{r} _83246 \\ \hline 73939 \\ \hline 9307 \end{array}$

Ба хотир оред! Амали тарҳ бо амали чамъ ва тарҳ санчида мешавад.

1) Агар ба фарқ тарҳкунандаро чамъ кунем, тарҳшаванда ҳосил мешавад.

2) Агар аз тарҳшаванда фарқро тарҳ кунем, тарҳку-
нанда ҳосил мешавад.

281. Фарқро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$4054-3142 \qquad 51487-8317 \qquad 840293-356790$$

282. Дарозии рӯйчо 2 м 20 см, бараш 1 м 60 см мебошад.
Периметри ин рӯйчоро ёбед.

283. Ифода навишта, хаттӣ ҳисоб кунед:

1) Ҳосили ҷамъи ададҳои 36279 ва 42891-ро 2942 воҳид
кам кунед.

2) Фарқи ададҳои 578925 ва 214734-ро 60231 воҳид кам
кунед.

284. Муқоиса кунед ва аломат гузоред ($>$, $<$, $=$):

$$8976 \quad \square \quad 8970 \qquad 72\,420 \quad \square \quad 72000+420$$

$$92135 \quad \square \quad 92435 \qquad 235639 \quad \square \quad 335639$$

● **285.** Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$72315+24870 \qquad 837806-492605$$

$$72315-24870 \qquad 520432+338714$$

● **286.** Ҳисоб кунед ва санҷед:

$$6439-4596 \qquad 72364+14385$$

● **287.** Аз китоб хулосаи санҷишро хонед ва дар хотир
нигоҳ доред.

▲ **288.** Ба тахтаи шоҳмот нигариста, номи мӯҳраҳои шоҳ-
мотро ба хотир оред.

289. 1) Натиҷаи ҷамъ бо кадом амал санҷида мешавад?
Барои санҷиши амали ҷамъ чӣ бояд кард? Натиҷаи тарҳ бо
кадом амал санҷида мешавад? Барои санҷиши амали тарҳ
чӣ бояд кард?

2) *Шифоҳӣ.* Ҳисоб кунед ва санҷед:

$$480+120 \qquad 540-400$$

290. Дар китобхонаи мактаб 2325-то китобҳои бадеӣ ва назар ба ин 1260-то камтар китобҳои дарсӣ ҳаст. Китобхона ҳамагӣ чандто китоб дорад? Масъалаи баръакс созад ва ҳал кунед.

291. Ду хонанда адади шашрақама гуфтанд. Адади фикркардаи Назира 136272 буда, аз адади фикркардаи Умед 272 воҳид кам аст. Умед кадом ададро фикр кардааст?

292. 1) Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ифодаҳоро ҳатӣ ҳисоб кунед:

$$(7284+4365)-3487$$

$$16235+(9430-6307)$$

$$28735+14030-14030$$

$$432 : (964-960)$$

$$27 \cdot (872-864)$$

$$124 : 4-8 \cdot 2$$

2)

$$10000+777$$

$$7200+820$$

$$8100+920$$

$$1000+902$$

$$1000+808$$

$$64+360$$

$$560+440$$

● 293. Муқоиса кунед ва ба ҷои нуқтаҳо аломати даркорӣ гузоред: (>, <, =):

$$4 \text{ кг } 500 \text{ г} \dots 5000 \text{ г}$$

$$6 \text{ кг} \dots 6000 \text{ г}$$

$$2 \text{ км } 200 \text{ м} \dots 2 \text{ км } 100 \text{ м}$$

$$2 \text{ соати } 12 \text{ дақ} \dots 132 \text{ дақ}$$

● 294. Ҳатӣ ҳисоб кунед:

$$9235+435$$

$$12568+8432$$

$$568220+7358$$

$$8378-776$$

$$25937-5937$$

$$568220-7358$$

▲ 295. Кӣ зудтар дар зерин ҷавоби дуруст хат мекашад?

$224 \cdot 4$

(A) 806

(B) 896

(C) 886

$224 : 4$

(A) 51

(B) 54

(C) 56

296. 1) Ба расми моҳтоб нигаред:

а)

б)

в)

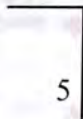
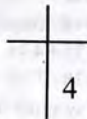
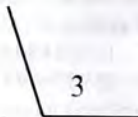
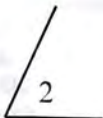
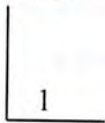

Кадоме аз ин шаклҳо баромади моҳтобро ишора мекунад? Моҳтоб кай шакли доираро мегирад? Кай нисфи доирашакл мешавад? Нисфи як моҳ чанд рӯз мешавад? Шашякаш-чӣ?

3) Тиру камон кай мебарояд? Оё онро шумо дидаед, шаклаш чӣ хел?

297.

Кунҷҳои ростро бо қолаби кунҷи рост ва ё хаткашаки секунҷашакл ёбед ва нависед.

Намуна: 1, ... кунҷи рост.

298. Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед:

$$\begin{array}{r} \underline{5063} \\ 2450 \\ \hline 2613 \end{array} \qquad \begin{array}{r} \underline{610487} \\ 469645 \\ \hline 140842 \end{array} \qquad \begin{array}{r} \underline{789642} \\ 346562 \\ \hline 442080 \end{array}$$

Нуктаи болои ададҳо кам шудани онҳоро мефаҳмонед.
Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед:

Воҳидхоро тарҳ мекунем...

Даҳихоро тарҳ мекунем...

Садихоро тарҳ мекунем...

Ҳазорихоро тарҳ мекунем...

Ифодаҳои дуҷум ва сеҷумро фаҳмонед.

299. Аз намуна истифода бурда, мисолҳоро хаттӣ иҷро кунед:

$$\begin{array}{lll} 8092-5640 & 340630-216472 & 421627+12673 \\ 26075-8281 & 403504-137206 & 32587+25212 \end{array}$$

300. Дарозии порчаи АС-ро чен кунед ва нависед. Порчае кашед, ки дарозиаш аз порчаи АС 2 см кӯтоҳтар бошад.

301. Аз 2 м сон як рӯйҷои бачагона дӯхтанд. Аз 140 м сон чандто ҳамин хел рӯйҷо дӯхта мешавад?

302. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 7041-5321 & 210324-126513 & 26507-15402 \\ 6258+3427 & 126513+724217 & 58902+31203 \end{array}$$

303. $(412+338)-(238 \cdot 132)$ $64 : 32+82 : 41$
 $(400-240 : 6)+118 \cdot 4$ $33 \cdot 3-22 \cdot 4$

▲ 304. 2-то себро нимтоғӣ 4 кас хӯрад, 20-то себ ба чанд кас мерасад?

305. 1) Аз катакҳои тахтаи шоҳмот истифода бурда, оид ба зарб ва тақсими ҷадвали 4-тоғӣ мисол нависед.

Намуна: $8 \cdot 2 = 16$; $16 : 2 = 8$.

2) Тахтаи шоҳмот ҳамагӣ чандто катак дорад? Катакҳои сурх чандто? Сафедаш—чӣ? Оё онҳо баробаранд?

3) Агар дар тахта катакҳои сурх ва сафед баробар набошад, оё шоҳмотбозӣ кардан мумкин аст?

4) Шумо дар як ҳафта чанд маротиба шоҳмотбозӣ мекунед? Дар як моҳ—чӣ?

МИСОЛҲОИ НАМУДИ

500–62, 1000–465, 6002–537

306. Ҳисоббарори ро фаҳмонед:

$$\begin{array}{r} 500 \\ - 62 \\ \hline 438 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 1000 \\ - 465 \\ \hline 535 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 6002 \\ - 537 \\ \hline 5465 \end{array}$$

307. Хатгӣ ҳисоб кунед ва дурустии онро санҷед:

$900 - 87$

$2000 - 748$

$80005 - 967$

$9000 - 536$

$20000 - 6543$

$100000 - 16362$

308. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$25 : 6$

$268 : 5$

$723 : 9$

$73 : 8$

$507 : 8$

$687 : 4$

Намуна:

$$\begin{array}{r|l} 205 & 6 \\ \hline 18 & 34 (6.1) \\ \hline 25 & \\ \hline 24 & \\ \hline 1 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \text{Санҷиш: } \times 34 \\ \hline 6 \\ \hline 204 \end{array}$$

2) $204 + 1 = 205$ ё ки $34 \cdot$

$6 + 1 = 205$

309 Барои сохтмон дар як мошин 5950 дона, бо мошини дигар 432 дона зиёдтар хишти хом оварданд. Боз бояд 12350 дона хишти пухта биёранд. Барои сохтмон хамагӣ чанд дона хишти хом ва хишти пухта лозим шуд? Масъаларо бо амалҳои алоҳида ҳал кунед.

● **310.** Ифодаҳоро ҳисоб кунед ва санҷед:

$$1697-844$$

$$40000-28732$$

$$25403+987$$

$$401007-56397$$

● **311.** Дарси якум 45 дақиқа давом карда, соати 8-у 45 дақиқа ба охир расид. Дарс соати чанд сар шудааст?

▲ **312.** 1) Чӣ хел ребуҳоро медонед? Оид ба ченкуни чӣ хел зарбулмасал медонед?

Намуна: Хафт бор чен кун, як бор бибур? Ин чӣ маъно дорад? Оё ин зарбулмасал барои муомила (гуфтугӯ) аҳамият дорад?

2) Соли 2004 асри чандум мешавад? Бо раками римӣ нависед.

КОНУНҲОИ ГУРҶХБАНДИ ВА ҶОИИВАЗКУНИ

313. 1) $\underline{32} + \underline{63} + \underline{48} + \underline{7} = (32+48) + (63+7) = 80+70 = 150$.

Ин ҷо конуни гурӯҳбандӣ истифода шуд.

Дар хотир нигоҳ доред. Барои ёфтани суммаи якчанд ҷамъшавандаҳои ҳарҳела, онҳоро тавре гурӯҳбандӣ мекунем, ки ҳисоб кардан осон шавад. Аз ҷойивазкунии ҷамъшавандаҳо ва ё гурӯҳбандӣ сумма тағйир намеёбад.

2) $\underline{54} + \underline{90} + \underline{16} + \underline{10} = 54 + 16 + 90 + 10 = 70 + 100 = 170$

314. Чамъро бо тарзҳои ҳархела ҳисоб намоед:

$$72+53+8+7$$

$$53+6+(7+4)+50$$

$$72+8+53+7$$

$$53+7+(6+4)+50$$

315. Ифодаҳоро хонед, тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ҳаттӣ ҳисоб кунед:

$$(544-359) \cdot (909-906)=$$

$$(128-4-257) : (809-804)=$$

Намуна: $(934-675) \cdot (929-925)=1036$

$$\begin{array}{r} 1) \quad 934 \\ \quad \underline{675} \\ \quad 259 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \quad 929 \\ \quad \underline{925} \\ \quad \quad 4 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 3) \quad \times \quad 259 \\ \quad \quad \quad 4 \\ \quad \quad \underline{\quad} \\ \quad 1036 \end{array}$$

316. Ба 25-то мурғ рӯзе 75 г бӯр додан лозим. Барои 150-то мурғ чӣ қадар бӯр лозим мешавад?

317. а) Дар ду синфи якум 65 хонанда ҳаст. Дар як синф назар ба дигараш 5 нафар зиёд хонанда ҳаст. Дар ҳар як синф чанд нафарӣ хонанда ҳаст?

Ҳалли масъала:

1) $65-5=60$ хонанда

2) $60 : 2=30$ хонанда дар як синф (ба ҳисоби миёна)

3) $30+5=35$ хонанда дар синфи дигар.

Ҷавоб: 30 ва 35 нафарӣ хонанда.

Санчиш: $30+35=65$ хонанда дар ду синф.

б) Аз шумораи духтару писарҳои синфи худатон истифода бурда, ба ин масъала монанд масъала тартиб диҳед ва ҳал намоед.

● 318. Ҳаттӣ ҳисоб кунед:

$$(568+349)-(858-293) \quad | \quad 435 \cdot 2+298 \cdot 3$$

● 319. Иваз кунед:

$$1 \text{ км } 730 \text{ м} = \dots \text{ м} \quad 2 \text{ соату } 15 \text{ дақ} = \dots \text{ дақ}$$

$$5 \text{ т } 235 \text{ кг} = \dots \text{ кг} \quad 3 \text{ шаб } 17 \text{ соат} = \dots \text{ соат}$$

▲ 320. Ададеро фикр намоед. Ба вай 11-ро чамъ карда, натиҷаро ба 2 зарб кунед. Аз ҳосили зарб 20-ро тарх намуда, фарқро ба 5 зарб занед ва аз натиҷаи зарб ададеро тарх кунед, ки аз адади фикркардаатон 10 маротиба зиёд бошад. Дар ҷавоб бояд 10 ҳосил шавад. Чаро ҷавоби яхела ҳосил шуд?

321. Қоидаҳои ёфтани адади номаълумро гуфта, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$5962 - x = 2751$$

$$9587 + x = 12343$$

$$486 : x = 81$$

$$x \cdot 9 = 864$$

Намуна: $8735 - x = 6548$

$$x = 8735 - 6548$$

$$x = 2187$$

$$\begin{array}{r} 87354 \\ - 6548 \\ \hline 2187 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 8735 \\ - 6548 \\ \hline 2187 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 8735 \\ - 2187 \\ \hline 6548 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 8735 \\ - 2187 \\ \hline 6548 \end{array}$$

Санчиш: $8735 - 2187 = 6548$

$$6548 = 6548$$

322. Ду корхонаи хурд дар муддати муайян 678-то кӯрпача дӯхтанд. Як корхона 367-то кӯрпача дӯхтааст. Корхонаи дигар чандто кӯрпача дӯхтааст? Муодила тартиб дода масъаларо ҳал кунед. Ин ҷо адади 678—сумма, 367—чамъшавандаи маълум, саволи масъала чамъшавандаи номаълум.

323. *Шифоҳӣ.* 22 декабр чиллаи зимистон дохил мешавад ва 40 рӯз давом мекунад. Даромад ва баромади чилла ба кадом моҳҳои тақвими шамсӣ рост меояд? Чанд рӯзи он ба моҳи давл (дӯл) рост меояд? Адади ёфтаатонро бо соат ифода кунед.

324. Дар сугунча навишта ҳисоб кунед:

$$2 \text{ км } 597 \text{ м} + 8 \text{ км } 494 \text{ м} \qquad 536 \text{ м } 73 \text{ см} - 431 \text{ м } 28 \text{ см}$$

$$5 \text{ т } 676 \text{ кг} + 4 \text{ т } 533 \text{ кг} \qquad 137 \text{ кг } 500 \text{ г} - 65 \text{ кг } 127 \text{ г}$$

325. Бо рақамҳо нависед ва хонед:

Шасту як ҳазору дусаду сию нӯҳ, сад ҳазору сесаду ҳаштоду ҳафт, ду миллиону яксаду чилу як ҳазору чорсаду даҳ.

326. Ифодаи $a-d$ -ро дар ҳолати:

1) $a=6098, d=4072$

2) $a=2356, d=1049$ будан

ҳисоб кунед. (d ҳарфи латинӣ буда, «де» хонда мешавад.)

● 327. Хаттӣ ҳисоб намоед:

$$7 \text{ км } 163 \text{ м} + 4 \text{ км } 926 \text{ м}$$

$$425 \text{ м } 96 \text{ см} - 224 \text{ м } 75 \text{ см}$$

$$3 \text{ км } 725 \text{ м} + 2 \text{ км } 348 \text{ м}$$

$$937 \text{ кг } 400 \text{ г} - 536 \text{ кг } 200 \text{ г}$$

● 328. Муодила навишта ҳал кунед:

Агар адади номаълумро ду маротиба зиёд кунем 128 хосил мешавад. Адади номаълумро ёбед

70	120	50
60		100
	40	

240

▲ 329. Квадрати шавқовар.

Катакҳои холиро пур карда, суммаи сатр ва сугунҳоро ҳисоб кунед:

...

330. Аввал сумма, сипас фарқи адад-хоро ҳисоб кунед:

240

$$6435 \text{ ва } 4378 \qquad 51237 \text{ ва } 24398 \qquad 143992 \text{ ва } 98374$$

331. 1) Хосиятҳои ба сумма чамъ кардани адад, аз адад тарҳ кардани сумма, ба сумма зарб кардани адад, ба адад зарб кардани фарқро ба хотир оред. Сипас, мисолҳоро бо ду тарз ҳисоб кунед.

2) $(368+43)+32$

$196-(58+96)$

$(98+12) \cdot 3$

$460+128)+40$

$273-(73+20)$

$(76-24) \cdot 5$

332. Шиносой ва кор бо калкулятор.

Бо калкулятор ҳосили ҷамъи ададҳои зеринро ҳисоб кунед:

$$28 \text{ ва } 20 \qquad 250 \text{ ва } 150 \qquad 325 \text{ ва } 485$$

333. Хоҷагӣ дар мавсим 225 т 450 кг себ, 1 т 280 кг зиёдтар зардолу ва назар ба ин 575 кг камтар анор фурӯхт. Хоҷагӣ дар мавсим чӣ қадар мева фурӯхтааст?

Навишти кӯтоҳи масъала:

Себ—225 т 450 кг

Зардолу—?, 1 т 280 кг зиёд

Анор—?, 580 кг кам

] ? кг мева

334. Муодилаҳоро хонед ва қоидаи ёфтани адади номаълумро ба хотир оварда, ҳал кунед:

$$x+878=1059 \qquad 346+x=437 \qquad x-218=142$$

● 335. Ифода кунед:

Бо кг: 2 т 125 кг = ... кг

Бо дм: 2 м 7 дм = ... дм

4 с 63 кг = ... кг

9 м 5 дм = ... дм

● 336. $x+98=304$

$208+x=452$

$x-77=635$

▲ 337. Аз ифодаҳои додашуда истифода бурда, як баробарӣ ва як нобаробарӣ нависед:

$$34 \cdot 3 \cdot 5$$

$$34 \cdot 3 + 34 \cdot 5$$

$$34 \cdot 15$$

МУОДИЛАҲОИ ДУАМАЛА. ЁФТНИ ҶАМЪШАВАНДАИ НОМАЪЛУМ

338. Ба хотир оред. Муодила чист? Ҷамъшавандаи номаълум чӣ тавр ёфта мешавад?

1. Баробарие, ки адади номаълум дорад муодила номида мешавад. $32+24=47+9$ баробарӣ, $32+x=47+9$ — муодила.

Тарзи хондани баробарӣ: суммаи ададҳои 32 ва 24 ба суммаи ададҳои 47 ва 9 баробар аст. $32+24$ ва $47+9$ сумма. Муодиларо мехонем: суммаи ададҳои 32 ва x ба суммаи ададҳои 47 ва 9 баробар аст. Дар муодила ҳарфи x —ҷамъшавандаи номаълум мебошад.

Аввал тарафи рости муодиларо ҳисоб мекунем, баъд аз сумма ҷамъшавандаи маълумро тарҳ намуда, ҷамъшавандаи номаълумро меёбем. Мисли:

Ҳал:	Номи ададҳо:	Санчиш:
$32+x=47+9$	(компонентҳо):	$32+24=47+9$
$32+x=56$	$32+x$ —сумма буд.	$56=56$
$x=56 - 32$	Ин ҷо: 32—ҷамъшавандаи маълум, x —ҷамъшавандаи номаълум, $47+9$ — сумма.	Ба ҷойи x қиматаш (24)-ро гузоштем ва ҳарду тарафро ҳисоб кардем.

Муодила ҳал ва санчида шуд.

Дар муодилаҳо ҳарфи x -ро бо ҳарфҳои дигари хурди латинӣ иваз кардан мумкин аст.

339. Адади номаълумро ёбед: $(x+64)+43=235$

Муодиларо мехонем: $x+64$ —ҷамъшавандаи яқум буда, аз суммаи ду адад иборат аст; 43—ҷамъшавандаи дуҷум, 235—сумма; ба суммаи ададҳои x ва 64 адади 43-ро ҷамъ кардем, ки 235 ҳосил шуд; $(x+64)+43$ ҳам сумма номида мешавад. Барои ёфтани ҷамъшавандаи номаълум ($x+64$) аз сумма (235) ҷамъшавандаи маълум (43)-ро тарҳ мекунем:

Ҳал:

$$(x+64)=235+43=235$$

$x+64=235-43$ — тарафи ростро
хисоб мекунем.

$x+64=192$ — муодилаи содда
ҳосил шуд. Қоидаи ёфтани чамъ-
шавандаи номаълумро истифода
карда, ҳалли муодиларо давом
медихем: $x=192-64$;

$x=128$. Муодила ҳал шуд.

Дар ҳалли муодила қоидаи ёф-
тани чамъшавандаи номаълум ду
бор истифода шуд.

Санҷиш:

Дар муодилаи
додашуда қимати
 x -ро мегузorem ва
хисоб мекунем:
 $(128+64)+43=235$

$$192+43=235$$

$$235=235$$

Ҳар ду тараф, ки
баробар аст. Пас,
муодила дуруст
ҳал шудааст.

340. $(x+46)+88=344$ $(92+x)+27=282$

341. Ба масъалаҳо муодила тартиб дода, ҳал кунед:

1) Адади номаълумро 120 воҳид зиёд карда, 245-ро
ҳосил карданд. Адади номаълумро ёбед.

2) Адади 125-ро x воҳид зиёд карда, 245-ро ҳосил кар-
данд. Адади номаълумро ёбед. Ҳалли масъалаҳоро
муқоиса карда, гӯед, ки оё масъалаи дуюм нисбат ба
масъалаи якум масъалаи баръакс шуда метавонад?

342. Ададҳоро хонед ва ба синфҳо чудо карда, хонаҳои
(разрядӣ) ҳар як синфро номбар кунед:

345127

1228459

5436721

343. Тарҳшавандаи номаълум чӣ тавр ёфта мешавад?
Муодилае гӯед, ки тарҳшавандааш номаълум бошад.

● 344. $96 : 2 \cdot 5$ $(348-139) \cdot 3$ $(17325-5638)+6398$

$148 : 4 \cdot 6$ $(124+124) : 2$ $28738-(9256+3637)$

● 345. $x+148=240$ $(x+72)+36=259$

● 346. Ба суммаи разрядӣ иваз кунед: 88888, 77777, 2456371.
Намуна: $77777=70000+7000+700+70+7$

Дар хотир нигоҳ доред! Адади панчрақама бо суммаи панҷто адад иваз шуд.

▲ 347. Шеър – чистонҳоро хонед ва ҷавобашро гӯед:

Ифодаи номаълум,	Аз се якӣ он,
Ҳама дар кофтуковаш.	Баробари ҳашт.
Шахсе ки бошад зирак,	Рафта имрӯз он,
Зуд меёбад ҷавобаш.	Боз пагоҳ баргашт.

ЁФТАНИ ТАРҲШАВАНДАИ НОМАЪЛУМ

348. Муодилаҳоро хонед ва ҳал кунед:

$$(x+97)-54=89$$

Хондани муодила: $x+97$ –тарҳшаванда (номаълум), 54–тарҳқунанда, 89–фарқ; аз суммаи ададҳои x ва 97 адади 54-ро тарҳ кунем 89 ҳосил мешавад. Тарҳшаванда аз суммаи ду адад иборат буда, яке аз онҳо номаълум аст. Барои ёфтани тарҳшавандаи номаълум ба фарқ тарҳқунандаро ҷамъ мекунем:

$$x+97=89+54$$

$$x+97=143$$

$$x=143-97$$

$$x=46$$

Санҷиш:

$$(46+97)-54=89$$

$$143-54=89$$

$$89=89$$

Дар ҳалли муодила қоидаи ёфтани адади номаълум

Акнун тарафи чапро навишта, тарафи ростро ҳисоб мекунем:

Муодилаи якамала (сода) ҳосил шуд.

Акнун қоидаи ёфтани ҷамъшавандаи номаълумро ба хотир оварда, муодиларо ҳал мекунем.

Қимати x -ро дар муодила мегузорем ва ҳисоб мекунем.

ду маротиба татбиқ карда шуд.

$$(144+x)-97=68$$

$$(x-172)-59=82$$

349. Дар чор қутғӣ 1120 дона лимӯ андохтанд. Дар қутғии якум 198 дона, дар қутғии дуюм назар ба якум 42 дона камтар, дар қутғиҳои сеюму чорум миқдори лимӯ баробар буд. Дар қутғиҳои сеюм ва чорум чандтоғӣ лимӯ андохтанд?

350. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$57235+32138$$

$$1844372+5098$$

$$96472-68439$$

$$4390563-9009$$

351. $720 : 8 - 59$ $223 \cdot 4 + 136 \cdot 2$ $1072 - 84 \cdot 7$

$810 : 9 + 67$ $189 \cdot 5 - 308 \cdot 2$ $9708 - 69 \cdot 9$

352. Муқоиса кунед ва хонед:

$> < =$

963987 963986

743289 753289

2378241 3378241

675142 675143

● 353. Чамъшавандаи номаълум чӣ хел ёфта мешавад? Тарҳшавандаи номаълум чӣ?

● 354. 1) $(236+x)-78=432$ 2) $(x-49)+98=347$

1) Дар муодилаи якум зери тарҳшаванда як хатча, тарҳкунанда ду хатча, фарқ хати мавҷ кашида, муодиларо ҳал кунед.

2) Дар муодилаи дуюм зери чамъшавандаи якум як хатча, чамъшавандаи дуюм ду хатча, сумма хати мавҷ кашида, муодиларо ҳал кунед.

▲ 355. Рақамҳои ин соатро ба 6 қисми баробар тавре чудо кунед, ки суммаи ҳамаи онҳо якхела бошад.

ЁҒТАНИ ТАРҲКУНАНДАИ НОМАЪЛУМ

356. Муодилаҳоро муқоиса кунед ва фарқи онҳоро гӯед: $x-23=90$ $78-x=35$

Дар муодилаи якум тарҳшаванда, дар дуҷумлаш тарҳкунанда номаълум аст. Пас дар ҳалли ин ду муодила қоидаи ёфтани тарҳшавандаи номаълумро истифода бурда наметавонем. Дар муодилаи дуюм аз қоидаи ёфтани тарҳкунандаи номаълум истифода хоҳем кард.

357. 1) $120-(79-x)=42$

Мехонем: 120–тарҳшаванда, $(79-x)$ –тарҳкунанда, 42–фарқ. Аз адади 120 фарқи ададҳои 79 ва x -ро тарҳ (кам) кунем 42 ҳосил мешавад. Ба хотир оред. Барои ёфтани тарҳкунандаи номаълум аз тарҳшаванда (120) фарқ (42)-ро тарҳ мекунем:

$$120-(79-x)=42$$

$$79-x=120-42$$

$$79-x=78$$

$$x=79-78$$

Санчиш:

$$120-(79-1)=42$$

$$120-78=42$$

$$42=42$$

Тарафи ростро ҳисоб мекунем:

Муодилаи содда ҳосил шуд. Боз як бор қоидаи истифода бурда, муодиларо ҳал мекунем.

Барои санчиш дар муодилаи до дашуда, қимати x -ро гузошта ҳисоб мекунем.

2) $239-(32-x)=217$

3) $314-(81-x)=298$.

358. Муодила нависед ва ҳал намоед:

1) Фарқи ададҳои a ва 160 ба 235 баробар аст. Адади номаълумро ёбед.

2) Аз адади 340 фарқи ададҳои x ва 84-ро тарҳ кардем, ки 139 ҳосил шуд.

359. Як оила аз майдони худ 1 т 624 кг гандум, оилаи дигар 224 кг камтар гандум чамъ карданд. Баъди хушк шудан гандуми оилаи якум 170 кг, гандуми оилаи дуюм 204 кг кам шуд. Ҳар ду оила баъди хушк кардан чӣ қадар гандум гирифтанд?

$$\begin{array}{l} \bullet 360. \quad 420 : 2 \cdot 4 \qquad 990 : 3 \cdot 2 \quad (1345+997)-997 \\ \qquad \qquad 150 : 5 : 3 \qquad 880 : 4 \cdot 4 \quad 6736-(2506+4230) \end{array}$$

361. 1) Панҷаки 20 м, 120 см, 25 дм-ро ёбед.

2) Шаҷаки ададҳо ба 20, 12, 25 баробар аст. Худи ин ададҳоро ёбед.

$$\bullet 362. \quad (63+x)-15=96 \qquad 45-(16-x)=36$$

363. Чоркунҷаи ABCD ва квадрати KPON кашед.

364. Масъалаи шавқовар. Дар дарси тарбияи ҷисмонӣ хонандагон бо фосилаи 1 м аз якдигар саф кашиданд. Сафкашии онҳо ба 25 метр тӯл кашид. Дар дарс чанд хонанда буд? Дарозии як катаки дафтарро 1 м қабул карда, ҳалли масъаларо дар нақша тасвир кунед ва шумораи хонандагонро ёбед.

ЁҲТНИ ҲАМЗАРБИ НОМАЪЛУМ

365. Муодилаҳоро муқоиса карда, фарқи онҳоро гӯед:

$$x \cdot 14=28 \qquad (x \cdot 14) \cdot 3=84$$

Муодилаи якум—содда, дуумаш мураккаб.

1) *Меҳонем:* ҳосили зарби ададҳои x ва 14 баробар аст ба 28; x —ҳамзарби номаълум, 14—ҳамзарби маълум, 28—ҳосили зарб.

Қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро ба хотир оред ва муодиларо ҳал кунед.

$$x \cdot 14 = 28$$

$$x = 28 : 14$$

$$x = 2$$

Санчиш:

$$2 \cdot 14 = 28$$

$$28 = 28$$

2) Муодилаи дуумро меҳонем: $(x \cdot 14)$ – ҳамзарби якум, 3 – ҳамзарби дуум, 84 – ҳосили зарб. Ҳосили зарби ададҳои x ва 14-ро се маротиба зиёд кардем, ки 84 ҳосил шуд. Қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро такрор карда, ҳамзарби номаълум $(x \cdot 14)$ -ро меёбем:

$$(x \cdot 14) \cdot 3 = 84$$

$$x \cdot 14 = 84 : 3$$

$$x \cdot 14 = 28$$

$$x = 28 : 14$$

$$x = 2$$

Тарафи ростро ҳисоб мекунем

Қоидааро боз истифода мебарем

Санчиш: $(2 \cdot 14) \cdot 3 = 84$

$$28 \cdot 3 = 84$$

$$84 = 84$$

Дар ин муодила қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълум ду маротиба истифода шуд. Чаро? Чунки як маротиба адади номаълумро чун ҳосили зарби ададҳои x ва 14, яъне $(x \cdot 14)$, маротиби дуум чун ҳамзарби танҳо (x) ёфтем.

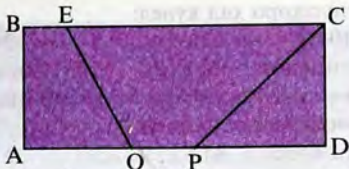
$$(25 \cdot x) \cdot 2 = 50$$

$$(42 - x) \cdot 3 = 66$$

$$(x + 7) \cdot 8 = 72$$

$$(x : 4) \cdot 16 = 32$$

1) Порчаҳоеро номбар кунед, ки росткунҷаи ABCD-ро ба шаклҳои гуногун ҷудо (таксим) мекунад:

2) Аз росткунҷаи ABCD чоркунҷа ва секунҷахоро номбар кунед.

367. *Шифоҳӣ.*

1) Кадом адади якрақама ва дурақамаро зарб кунем 64 ҳосил мешавад?

2) Адади 64 ба кадом ададҳо тақсим мешавад?

368. 1) Масъаларо ба намуди муодила навишта ҳал кунед: Адади номаълумро 5 маротиба зиёд намуда, пас ба 4 зарб кунем, адади 60 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед.

Намунаи ҳал:

$$(a \cdot 5) \cdot 4 = 60$$

$$a \cdot 5 = 60 : 4$$

$$a \cdot 5 = 15$$

$$a = 15 : 5$$

$$a = 3$$

Қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълум чанд маротиба истифода шуд?

2) Ба ҳамин монанд масъала тартиб дода, ҳал кунед.

369. Ҳисоб кунед ва санҷед.

$$\begin{array}{r} + 7068 \\ + 2604 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 27675 \\ + 9430 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 10871 \\ - 4636 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 36967 \\ - 24705 \\ \hline \end{array}$$

● 370. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 702 = 1040 \quad a \cdot 24 = 96 \quad (a \cdot 24) \cdot 2 = 192$$

● 371. Қоидаҳои ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълумро ба хотир оварда, яктоғи муодила нависед ва ҳал намоед.

Намуна: $x : 4 = 56$ $81 : x = 9$

▲ 372. Хонед ва ҷавобашро гӯед.

Як даҳони кушода,

Садто дандонча дорад.

Дандонҳоро ҷунбонӣ,

Ў ҳеч парво надорад.

Шумори он дандонҳо,

Аз як то миллионҳо.

ЁФТАНИ ТАҚСИМШАВАНДА ВА ТАҚСИМКУНАНДАИ НОМАЉЛУМ

373. Муодилаҳоро муқоиса кунед ва фарқи онҳоро гӯед:

$$x : 24 = 3$$

$$96 : x = 48$$

Қоидаи ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълумро истифода намуда муодиларо ҳал мекунем:

$$x : 24 = 3$$

$$x = 24 \cdot 3$$

$$x = 72$$

Санчиш:

$$72 : 24 = 3$$

$$3 = 3$$

Барои ёфтани тақсимшавандаи номаълум тақсимкунанда (24)-ро ба ҳосили тақсим (3) зарб кардем.

$$96 : x = 48$$

$$x = 96 : 48$$

$$x = 2$$

Санчиш:

$$96 : 2 = 48$$

$$48 = 48$$

Барои ёфтани тақсимкунандаи номаълум тақсимшаванда (96)-ро ба ҳосили тақсим (48) тақсим кардем.

$(x \cdot 8) : 4 = 18$ —муодилаи мураккабро меҳонем:

1) Ҳосили зарби ададҳои x ва 8-ро 4 маротиба кам кардем, ки 18 ҳосил шуд;

2) $(x \cdot 8)$ –тақсимшаванда, 4–тақсимкунанда, 18–ҳосили тақсим.

Қоидаи ёфтани тақсимшавандаи номаълумро истифода карда, муодиларо ҳал мекунем:

$$x \cdot 8 = 18 \cdot 4 \quad \text{– тарафи ростро ҳисоб мекунем.}$$

$$x \cdot 8 = 72 \quad \text{– муодилаи якамала ҳосил шуд.}$$

$$x = 72 : 8 \quad \text{Ҳосили тақсим, яъне адади номаълум (x-ро) меёбем:}$$

$$x = 9.$$

Санчиш: Қимати x -ро гузошта ҳисоб мекунем:

$$(9 \cdot 8) : 4 = 18$$

$$72 : 4 = 18, \text{ яъне } 18 = 18$$

$$(36 : a) : 6 = 12$$

$$(84 : x) : 7 = 6$$

374. Муодила тартиб дода, масъалаҳоро ҳал кунед:

1) Тақсимшаванда 54, тақсимкунанда номаълум, ҳосили тақсим 9. Адади номаълумро ёбед.

2) Тақсимшаванда номаълум, тақсимкунанда 8, ҳосили тақсим 64. Адади номаълумро ёбед.

3) Фарқи ададҳои 54 ва x -ро 2 маротиба зиёд кардем, ки 60 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

375. Ба боғчаи кӯдакистон 2 халта орди 45 килограммӣ ва 3 халта картошкаи 50 килограммӣ оварданд. Ба боғча чӣ қадар орд ва картошка оварданд? Масъаларо бо ду тарз (бо амалҳои алоҳида ва ифода тартиб дода) ҳал намоед.

376. Бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$4235 + 3617$$

$$53127 + 2483$$

$$152 \cdot 3$$

$$8079 - 3216$$

377. Хоҷагӣ соли гузашта 29 т 580 кг тарбуз чамъ кард, ки ин аз тарбузи соли қорӣ 2 т 425 кг кам буд. Хоҷагӣ соли қорӣ чӣ қадар тарбуз чамъ овардааст?

● 378. Дурустии баробариҳоро дар сугунча навишта санҷед:

$$149071 + 185309 = 328380$$

$$(27635 + 43905) - 10304 = 27635 + 43905 - 10304$$

$$405 \cdot 2 = 270 \cdot 3$$

$$888 : 4 = 444 : 2$$

● 379 1) $(x \cdot 14) \cdot 3 = 168$

$$(72 : a) : 4 = 2$$

2) Аз коғаз баробари рӯи пиёла доирача бурида, оред.

Тезгӯяк: Шаст сада шинондем, сӣ шафтолу.

КАСР

380 Шифоҳӣ.

1) Сеякӣ адади 36 чанд мешавад? Чорякаш чӣ? Шашякаш чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

2) Нисфи адад 40. Худи ададро ёбед. Ҳафтакӣ адад 5. Худи ададро ёбед. Чӣ тавр ҳисоб кардед?

3) Дар синф 24 нафар хонанда ҳаст. Нисфи онҳо чанд нафар? Сеякашон чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

Шумо дар синфи сеюм ҳисса, ёфтани ҳиссаи адад, аз рӯи ҳиссаи адади додашуда ёфтани худи ададро омӯхта будед. Имрӯз дар шакли каср тасвир кардани ҳисса, хондан ва навиштани онҳоро меомӯзем.

Нисф (аз ду як) $\frac{1}{2}$, чоряк $\frac{1}{4}$, ҳаштяк $\frac{1}{8}$, аз панҷ се ҳисса

$\frac{3}{5}$ навишта мешавад. Хатчаи байни ададҳо тақсимро

ифода карда, адади болои хатча сурат ва адади зери хатча махрачи касрро мефаҳмонад.

- 1) $\frac{1}{2}$ – аз ду як ҳиссаи порча; 2) $\frac{1}{3}$ – сеякӣ ҳиссаи порча;
3) $\frac{3}{4}$ – аз чор се ҳиссаи порча хонда мешавад.

381. Доирачаатонро дар рӯи миз гузоред, онро аз мобайнаш ду қат кунед. Доирача ба чанд қисми баробар чудо шуд? Онро дар шакли каср дар тахтаи синф нависед. Доирачаро чор қат кунед. Он ба чанд қисми баробар чудо шуд? Онро дар шакли каср нависед ва хонед.

382. Касрҳоро хонед ва нависед:

$$\frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \frac{1}{4}, \frac{1}{5}, \frac{2}{5}, \frac{8}{7}, \frac{5}{10}, \frac{4}{9}, \frac{5}{6}.$$

383. Шифоҳӣ. Мукоиса кунед. Кадомаш калон ё хурд аст?

Намуна: Аз ду яки (нисфи) доира аз чорякаш калон аст, ё ки чоряки доира аз дуякаш хурд аст.

384. 1) Сеяки мизҳои синф чандто? Нисфаш чӣ? Чорякаш чӣ? Духтарҳо чанд нафар? Нисфи онҳо чанд нафар?

2) Нисфи 2 м, 4 м, 12 м-ро ёбед. Сеяки 9 см, 12 см, 18 см-ро ёбед. Нисфи як шабонарӯз чанд соат аст?

385. 1) Дар синфи чорум 24 нафар хонанда буда, $\frac{1}{2}$ қисми онҳо писарҳо мебошанд. Писарҳо чанд нафаранд?

2) Хонандагон дар дарси варзиш ба се қатор саф кашиданд. $\frac{1}{3}$ қисми онҳо 8 нафаранд. Хонандагон ҳамагӣ чанд нафаранд?

Ба хотир оред! Барои ёфтани $\frac{1}{2}$ -и адад, адади додашуда ба 2, барои ёфтани $\frac{1}{3}$ -и адад, адади додашуда ба 3 тақсим карда мешавад. Барои ёфтани $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адад, адади додашударо аввал ба 5 тақсим мекунанд, сипас натиҷаро ба 4 зарб мекунанд. Масалан, $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адади 35 чунин ҳисоб карда мешавад: $35 : 5 \cdot 4 = 28$. Адади $28 \cdot \frac{4}{5}$ ҳиссаи адади 35 мебошад.

Барои аз рӯи ҳиссаи адад ёфтани ҳуди адад, адади додашударо ба ҳиссаи он зарб кардан лозим аст. Масалан, $\frac{1}{4}$ ҳиссаи адад ба 12 баробар аст. Ҳуди ададро ёбед. Ин тавр менависем: $12 \cdot 4 = 48$. Ҳуди адад ба 48 баробар аст. Агар $\frac{2}{3}$ ҳиссаи адад 16 бошад, барои ёфтани ҳуди адад, адади 16-ро ба 3 зарб карда, сипас натиҷаро ба 2 тақсим мекунем: $16 \cdot 3 : 2 = 24$.

386. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(80354+17097)-46832$$

$$368 : 2 \cdot 4$$

$$961567-(56389+32173)$$

$$445-2 : 2$$

● 387. 1) Дар дафтаратон росткунҷае кашед, ки дарозиаш 6 см, бараш 1 см бошад. Нисфи онро бо қалами сабз ранг кунед.

2) $\frac{1}{5}$ – ҳиссаи ададҳои 30, 25, 40, 45-ро ёбед.

Намуна: $30 : 5 = 6, \dots$

3) Ҳафтаки ададҳо ба 2, 4, 6, 8 баробаранд. Ин ададҳоро ёбед.

Намуна: $2 \cdot 7 = 14, \dots$

4) Қоидаҳоро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

▲ 388. Ҷавоби чистонҳоро ёбед.

1) Сеяк ҳиссаи он,

2) Шуморае бо ҳисса,

Баробари бист.

Асбоберо бисохтанд.

Бигу ҷӯраҷон,

Ҳам сиёҳу ҳам сафед,

Ин ченаки чист?

Рӯи катак битохтанд.

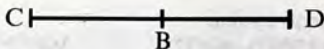
389. Дар шакли каср нависед ва хонед: ҳафтак, шашак, даҳак, чорак, панҷак, аз чор се.

390. 1) $\frac{1}{6}$ – ҳиссаи ададҳо ба 7, 8, 9 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

2) Чоряки ададҳои 28, 32, 36, 48-ро ёбед.

3) Барои ёфтани ҳиссаи адади додашуда чӣ кор мекунем? Барои аз рӯи ҳиссаи адад ёфтани худӣ адад чӣ бояд кард?

391. 1) Порчаи СВ $\frac{1}{2}$ ҳиссаи порчаи CD-ро ташкил мекунад. СВ=2 см 8мм. Дарозии порчаи CD-ро ёбед.

Ҳал: $28 \cdot 2 = 56$ мм

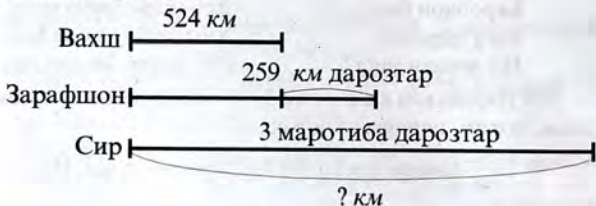
Ҷавоб: Дарози порчаи CD 56 мм ё ки 5 см 6 мм.

2) Дарозии $\frac{1}{3}$ хиссаи тасмачаро чен кунед ва дарозии хамаи тасмачаро ёбед.

392. Дарозии дарёи Вахш 524 км, Зарафшон назар ба дарёи дарёи Вахш 259 км дарозтар. Дарёи Сир назар ба дарёи Зарафшон 3 маротиба дарозтар аст. Дарозии дарёи Сирро ёбед.

Навишти кӯтоҳи масъаларо дар нақша чунин тасвир кардан мумкин аст:

393. 1) $435 + (x - 140) = 783$

Дар зери ҷамъшавандаҳо як хатча, сумма хати мавҷ кашида, муодиларо ҳал кунед.

2) $894 - (a + 233) = 549$

Дар зери тарҳшаванда як хатча, тарҳкунанда ду хатча, фарқ хати мавҷ кашида, муодиларо ҳал кунед.

Намуна: $(560-b)+139=468$.

$$560-b=468-139$$

$$560-b=329$$

$$b=560-329$$

$$b=231$$

$$(560-231)+139=468$$

$$329+139=468$$

$$468=468$$

$$\begin{array}{r} 468 \\ - 139 \\ \hline 329 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 560 \\ - 329 \\ \hline 231 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 560 \\ - 329 \\ \hline 231 \end{array}$$

● 394. 1) Дарозии гулхонаи росткунчашакл 48 м, бараш ба $\frac{1}{2}$ дарозиаш баробар аст. Бари гулхонаро ёбед.

2) Дар шакли каср нависед: даҳяк, чоряк, аз панҷ се, аз хафт чор, нисф.

3) Қоидаҳои ёфтани тарҳкунанда ва тақсимкунандаи номаълумро ба хотир оред.

▲ 395. Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед.

Квадрат чист?

Чоркунҷаи баробаргараф

(A)

Шашкунҷаи баробаргараф

(B)

Росткунҷаи баробаргараф

(C)

ЁФТАНИ ПЕРИМЕТРИ РОСТКУНҶА ВА КВАДРАТ

396. 1) Ба бисёркунҷа кадом шаклҳои геометрӣ мансубанд?

2) Периметри росткунҷа чӣ тавр ёфта мешавад? Периметри квадрат чӣ?

Дар синфи сеюм ва дар синфи чорум ҳисоб кардани периметри бисёркунчаро омӯхтед. Имрӯз периметри росткунча ва квадратро ба воситаи формула ҳисоб мекунем. Дар формулаҳои периметри росткунча ва квадрат харфҳои калон ва хурди латинӣ истифода мешаванд: $P=2 \cdot (a+b)$ ё ки $P=2 \cdot a+2 \cdot b$ –формулаи периметри росткунча. P (пе)–периметр, a –дарозӣ, b –бари росткунча, 2–шумораи тарафҳои муқобили росткунчаро ифода мекунад.

Ба хотир оред. Тарафҳои муқобили росткунча ба якдигар баробаранд. Ин хосияти тарафҳои росткунча мебошад.

$P=4 \cdot a$ –формулаи периметри квадрат.

Ин ҷо адади 4 –шумораи тарафҳои квадрат, a –дарозии як тарафи квадратро ифода мекунад.

Ба хотир оред. Чор тарафи квадрат ба якдигар баробар аст. Квадрат росткунчаи тарафҳояш ба ҳамдигар баробар мебошад. Ин хосияти тарафҳои квадрат мебошад.

1) Дарозии синф 10 м, бараш 8 м. Периметри фарши синфро ёбед. Навишти кӯтоҳи масъала:

$$\begin{array}{l|l} a=10 \text{ м} & P=? \\ b=8 \text{ м} & \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Ҳал: } P=2 \cdot (a+b) \\ P=2 \cdot (10+8) \\ P=36 \text{ м} \end{array}$$

Ҷавоб: Периметри росткунча 36 м.

2) Дарозии айвон 16 м, бараш 5 м. Периметри ин айвонро ёбед.

3) Тарафи кӯрпаи квадратшакл 2 м, суммаи ҳамаи тарафҳои (периметри) кӯрпаро ёбед.

Навишти кӯтоҳи масъала:

$$a=2 \text{ м}$$

$$P=? \text{ м}$$

Ҳал:

$$P=4 \cdot a$$

$$P=4 \cdot 2$$

$$P=8 \text{ м}$$

Ҷавоб. Периметри кӯрпа 8 м.

4) Тарафи рӯймоли квадратшакл 80 см. Периметри ин рӯймолро ёбед. Натиҷаро бо м ва см ифода кунед.

5) Дастрӯймолча ба кадом шакли геометрӣ монанд аст?

Тарафи дастрӯймолчаро чен кунед ва периметрашро ҳисоб кунед.

6) Дарозӣ ва бари муқоваи дафтари математикаро чен кунед ва периметрашро ҳисоб кунед.

398. Хоҷагӣ аз як майдон 2 т 4 с, аз майдони дигар 3 с камтар шолӣ, аз майдони сеюм 7 с зиёдтар шолӣ чамъ кард. Хоҷагӣ аз се майдон чӣ қадар шолӣ чамъ кардааст?

399. Шифоҳӣ. Нисфи як моҳ моҳтобшаб аст. Дар як моҳ чанд шаби моҳтобшаб ҳаст? (Як моҳро 30 рӯз ҳисоб кунед.)

400. Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$14008 - (1703 - 124 \cdot 6)$$

$$12046 - 89 \cdot 5 + 120 \cdot 9$$

● 401. 1) Хатгӣ ҳисоб кунед:

$$(80345 - 80109) \cdot 4$$

$$448 : 4 \cdot 8$$

$$2735432 - 25038$$

$$5 - (163232 - 163009)$$

$$396 - 2 : 4$$

$$4738139 + 18074$$

● 402. Формулаҳо ва ҳосиятҳои росткунҷаю квадратро аз китоб хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

▲ 403. Ҷадвалро мушоҳида намуда гӯед, ки гандум ва биринҷро назар ба тухмии кошгаашон чӣ қадар зиёдтар чамъ овардаанд? Чанд маротиба зиёдтар гандум ва

биринч гирифтаанд?

Номи галладона	Коштанд	Чамъ оварданд
Гандум	3 кг	60 кг
Биринч	3 кг	75 кг

404. Формулаи периметри росткунчаро нависед ва шарҳ диҳед. Формулаи периметри квадратро нависед ва шарҳ диҳед (харфҳо чиро мефаҳмонанд). Хосияти тарафҳои росткунча ва квадратро гӯед. Бо ёрии формула ёфтани периметри росткунча, квадрат оё ба шумо осон аст?

405. 1) Дарозӣ ва бари тахтаи синфро чен карда, периметрашро ёбед.

2) Дарозӣ ва бари мизи худро чен карда, периметрашро ёбед.

406. $1000+11 \cdot 8$	$935 \cdot (1000-999) \cdot 0$
$10000+30 \cdot 9$	$725 : (100-99) \cdot 1$
$100000+70 \cdot 6$	$(1200+200-400) \cdot 0$
$950-500-450$	$(880-80)-800$
$99999-(999+1)$	$10000-(9000+1000)$

407. Дар ноҳияи Вахш соли хониши 1995–1996 дар синфҳои ибтидоӣ 11865 нафар, соли хониши 2000–2001 13859 нафар хонанда таҳсил мекард. Соли хониши 2000–2001 шумораи хонандагон чӣ қадар афзудааст?

● **408.** Дарозии гилеми росткунчашакл 3 м, бараш 2 м мебошад. Формуларо истифода бурда, периметри ин гилемро ёбед.

● **409.** Дарозӣ ва бари сачоки худро чен кунед ва периметрашро ҳисоб намоед.

▲ 410. Ифоданок хонед:

Хоҳед ки эй бачаҳо,
Хонед ҳамеша аъло.
Дар қору дар зиндагӣ,
Бе ҳеч саросемагӣ.
Доим намоед тақрор,
Қадвали Пифагор.
Мушқил мегардад осон,
Дар кучаву дабистон.

СУРЪАТ. ВАҚТ. МАСОФА

411. Пиёдагард дар 3 соат 12 км роҳ рафт. Суръати пиёдагард ро ёбед.

Таҳлил: 3 соат–вақт, 12 км–масофаи тай шуда маълум буда, суръат номаълум. Формулаи ёфтани суръатро менависем:

$$v = s : t \quad (v \text{ (ве) суръат, } s \text{ (эс)–масофа, } t \text{ (те)–вақт})$$

Навишти кӯтоҳи масъала:

$$s = 12 \text{ км}$$

$$\text{Ҳал: } v = 12 : 3$$

$$t = 3 \text{ соат}$$

$$v = 4 \text{ км/соат}$$

$$v = ?$$

$$\text{Ҷ. } 4 \text{ км/соат}$$

Эзоҳ: Калимаи «ҷавоб»-ро бо ҳарфи «Ҷ»–ишора қардан мумкин аст.

Воҳиди суръати ҳаракат муҳтасар чунин навишта мешавад: км/соат, км/дақ, м/дақ, м/сония.

Дар хотир нигоҳ доред. Барои ёфтани суръат (v) масофа-ро ба вақт (s) тақсим қардан зарур аст.

412. Мошини сабукрави «Волга» 480 км масофаро дар 6 соат тай кард. Суръати мошини «Волга»-ро ёбед.

413. Мушак дар 1 сония 5 км ҳаракат мекард. Мушак дар 30 сония чӣ қадар масофаро гузашт?

Навишти кӯтоҳ:

$$v=5 \text{ км/сония}$$

$$t=30 \text{ сония}$$

$$s=?$$

Ҳал:

$$v=s : t \text{ аз ин ҷо}$$

$$s=v \cdot t - \text{ин формулаи ёфтани масофа}$$

$$s=5 \cdot 30$$

$$s=150 \text{ км/сония}$$

414. Мошини сабукрав бо суръати якхела ҳаракат карда, 4 соат роҳ рафт. Агар суръати мошини сабукрав 80 км/соат бошад, масофани тайкардаи онро ёбед.

Барои ёфтани масофа (s), суръат (v)-ро ба вақт зарб мекунем. Хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

415. Воҳидҳои дарозиро гӯед. Ҷадвали воҳидҳои дарозиро гӯед.

416. Иваз кунед:

Бо м: $5 \text{ км} = \square \text{ м}$

Бо дм: $4 \text{ м} = \square \text{ дм}$

$7 \text{ км } 110 \text{ м} = \square \text{ м}$

$7 \text{ м } 6 \text{ дм} = \square \text{ дм}$

Бо см: $9 \text{ м } 99 \text{ см} = \square \text{ см}$

$8 \text{ м } 88 \text{ см} = \square \text{ см}$

● 417. Ҷамъро бо тарҳ ва тарҳро бо ҷамъ санҷед:

$$\begin{array}{r} + 91344 \\ + 2957 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 135937 \\ - 58749 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 773581 \\ - 547239 \\ \hline \end{array}$$

● 418. 1) Писарбача соате 5 км роҳ рафт. ӯ дар 2 соат чанд км роҳ рафт?

$$2) \quad 6 \text{ м } 25 \text{ см} = \square \text{ см} \qquad 4 \text{ км } 200 \text{ м} = \square \text{ м}$$

$$7 \text{ дм } 8 \text{ см} = \square \text{ см} \qquad 6 \text{ см } 7 \text{ мм} = \square \text{ мм}$$

3) Аз китоб формула, коидаҳоро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

▲ 419. Бо истифодаи се рақами 5 ва аломатҳои арифметикӣ адади 50-ро ҳосил кунед.

ВАҚТ

420. Аз рӯи ҷадвал масъала тартиб диҳед ва ҳал кунед:

1)

Суръат (v)	Вақт (t)	Масофа (s)
50 км	4 соат	? км

2)

Суръат (v)	Вақт (t)	Масофа (s)
? км	4 соат	60 км

421. Формулаи ёфтани масофа ва суръатро нависед. Агар масофа ва вақт маълум бошад, суръат чӣ тавр ёфта мешавад? Агар вақт ва суръат маълум бошад, масофа чӣ тавр ёфта мешавад?

422. $\frac{1}{7}$ хиссаи ададҳои 21, 28, 35, 49, 63-ро ёбед.

$\frac{3}{4}$ хиссаи ададҳои 12, 16, 20, 24, 32-ро ёбед.

$\frac{1}{2}$ хиссаи адад ба 9, 10, 12, 14 баробар аст. Худи ададро ёбед.

423. 1) Поезди мусофиркашон аз Душанбе то Пахтабод бо суръати 32 км/соат ҳаракат карда, 64 км масофаро тай намуд. Поезд барои тай намудани ин масофа чанд соат вақт сарф намуд?

Навишти кӯтоҳ:

$$v=32 \text{ км/с}$$

$$s=64 \text{ км}$$

$$t=? \text{ соат}$$

Ҳал:

$$t=s : v \text{ формулаи ёфтани вақт.}$$

$$t=64 : 32$$

$$t=2 \text{ соат}$$

Ҷ. Поезд 2 соат вақт сарф намуд.

Барои ёфтани вақт (t), масофаро (s) ба суръат (v) тақсим кардан зарур аст.

2) Масофаи байни Душанбе ва Қургонтеппа 94 км. Автобус ин масофаро бо суръати 47 км/соат тай кард. Автобус ин масофаро дар чанд соат тай кард?

424. Поезд 3 соат бо суръати 58 км/соат ва 3 соат бо суръати 54 км/соат роҳ рафт. Поезд ҳамагӣ чӣ қадар масофаро тай кард? Масъаларо бо амалҳои алоҳида ҳал кунед.

● 425. 1) Матлуба дар ду дақиқа 40 қадам гузошт. \bar{U} дар як дақиқа чанд қадам гузошт?

2) Шумо ҳам ба соат нигаред. Ҳисоб кунед, ки дар 3 дақиқа чанд қадам мегузored?

3) Ҷадвалҳои зарб ва тақсим ба 2, 3, 4, 5, 6-ро ба хотир оред.

ЗАРБ ВА ТАҚСИМ

ЗАРБИ АДАД БА СУММА

ТАҚСИМИ АДАД БА ҲОСИЛИ ЗАРБ

426.

Ба хотир оред! $90 \cdot (4+6)$, дар ифода 90 –ҳамзарби яқум, $(4+6)$ –ҳамзарби дуюм буда, аз суммаи ду адад иборат аст.

$$\text{Тарзи 1. } 90 \cdot (4+6)=90 \cdot 10=900$$

Суммаро ёфта, натиҷаро ба адад зарб кардем.

$$\text{Тарзи 2. } 90 \cdot (4+6)=90 \cdot 4+90 \cdot 6=360+540=900$$

Ададро ба ҳар як ҷамъшаванда зарб карда, натиҷахоро ҷамъ кардем. Натиҷа тағйир наёфт. Ҳалли мисол бо тарзи якум осонтар аст.

427. Ифодахоро бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$8 \cdot (30+5)$$

$$6 \cdot (9+6)$$

$$15 \cdot (10+6)$$

$$7 \cdot (10+5)$$

$$9 \cdot (8+2)$$

$$12 \cdot (5+20)$$

428. Бо тарзи осонтар ҳисоб кунед:

$$25 \cdot (6+4)$$

$$20 \cdot (2+3)$$

429.

Ба хотир оред! $24 : (3 \cdot 4)$. Дар ифода 24 –тақсимшаванда, $(3 \cdot 4)$ –тақсимкунанда буда, аз ҳосили зарби ду адад иборат аст.

Тарзи 1. $24 : (3 \cdot 4)=24 : 12=2$. Ҳосили зарбро ёфта, ададро ба натиҷа тақсим кардем.

$$\text{Тарзи 2. } 24 : (3 \cdot 4)=(24 : 3) : 4=8 : 4=2$$

Мисолро чунин ҳал намудем: аввал ададро ба ҳамзарби якум, сипас натиҷаро ба ҳамзарби дуюм тақсим кардем.

$$\text{Тарзи 3. } 24 : (3 \cdot 4)=(24 : 4) : 3=6 : 3=2.$$

Аввал ададро ба ҳамзарби дуюм сипас, натиҷаро ба ҳамзарби якум тақсим кардем. Дар тарзҳои дуюм ва сеюм низ натиҷа тағйир наёфт. Усули ҳалли мисол бо тарзҳои дуюм ва сеюм нисбат ба тарзи якум осонтар аст.

430. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$72 : (9 \cdot 8)$$

$$36 : (6 \cdot 3)$$

$$28 : (7 \cdot 2)$$

431. Бо тарзи осонтар ҳисоб кунед:

$$14 : (2 \cdot 7) \qquad 60 : (10 \cdot 2) \qquad 63 : (7 \cdot 9)$$

432. $60 : 20 \cdot 40$ $200 - 80 \cdot 1$ $92 - 30 \cdot 3$

$$80 : 10 \cdot 70 \qquad 140 + 60 : 3 \qquad 50 \cdot 2 - 72$$

● 433. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$5 \cdot (7+4) \qquad 6 \cdot (9+3) \qquad 10 \cdot (5+3)$$

$$8 : (4 \cdot 1) \qquad 12 : (3 \cdot 2) \qquad 42 : (2 \cdot 7)$$

● 434. Ду порча кашед: дарозии порчаи якум 9 см,

дуюмаш ба $\frac{1}{3}$ ҳиссаи порчаи якум баробар аст.

▲ 435. Шинос шавед ва бо рақамҳо нависед.

Соли 2000-ум аҳолии Тоҷикистон 6 миллиону 146 ҳазор буд.

ЗАРБ ВА ТАҚСИМ БА 10, 100, 1000

436. $712 \cdot 10$ -ифодаро хонед ва номи ададхоро гӯед.

Ба хотир оред! Ададҳои 10, 100, 1000, . . . ададҳои яклухт. Ададро ба 10 зарб кардан (ё даҳ маротиба зиёд кардан) ин худи ададро навишта, аз пасаш як сифр навиштан аст.

$$\text{Монанди:} \qquad 712 \cdot 10 = 7120 \qquad 4565 \cdot 10 = 45650$$

$$215 \cdot 10 \qquad 342 \cdot 10 \qquad 758 \cdot 10 \qquad 961 \cdot 10$$

$$10 \cdot 118 \qquad 10 \cdot 114 \qquad 10 \cdot 625 \qquad 10 \cdot 23$$

437.

Ададро ба 100 зарб (ё 100 маротиба зиёд) кардан, ададро навишта, аз пасаш ду сифр навиштан аст. Монанди:

$$64 \cdot 100 = 6400 \qquad 5638 \cdot 100 = 563800$$

$72 \cdot 100$

$456 \cdot 100$

$98 \cdot 100$

$724 \cdot 100$

$4\ 563 \cdot 100$

$985 \cdot 100$

438.

Ба хотир оред!

Ададро ба 10 тақсим (ё 10 маротиба кам) кардан, аз тақсимшаванда як нул, ададро ба 100 тақсим (ё 100 маротиба кам) кардан, аз тақсимшаванда 2 нулро кам кардан аст.

Монанди:

$480 : 10 = 48$

$4800 : 100 = 48$

$6500 : 10 = 650$

$76000 : 100 = 760$

ва ғайра.

Номи ададхоро гуфта, ҷавоби мисолхоро нависед:

$60 : 10$

$700 : 10$

$8200 : 100$

$640 : 80$

$660 : 10$

$700 : 100$

$182000 : 1000$

$210 : 70$

$220 : 20$

$810 : 90$

$720 : 80$

$360 : 60$

439.

$800 \cdot 6$

$800 \cdot 10$

$200 \cdot 100$

$200 \cdot 100$

$5000 : 10$

$5000 : 100$

$4200 : 10$

$4200 : 100$

440. Киштии кайҳонӣ дар як сония бо суръати 7200 м/сония парвоз мекард. Вай дар 10 сония чанд метр парвоз мекунад?

441. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$5\text{ км } 160\text{ м} + 3\text{ км } 840\text{ м};$

$4\text{ соату } 35\text{ дақ} - 2\text{ соату } 40\text{ дақ};$

$6\text{ км } 72\text{ см} + 3\text{ м } 08\text{ см};$

$17\text{ дақ } 59\text{ сония} - 5\text{ дақ } 59\text{ сония}.$

442. 1) Ададҳои 72, 244, 560, 2537-ро 10 ва 100 маротиба зиёд кунед.

Намуна: $3456 \cdot 10 = 34560$

$3456 \cdot 100 = 345600$

2) Ададҳои 1600, 2800, 3500, 3000 -ро аввал 10

маротиба, сипас 100 маротиба кам кунед.

Намуна: $2700 : 10 = 270$, $2700 : 100 = 27$

3) Ҷадвали воҳидҳои дарозӣ ва воҳидҳои вақтро нависед.

4) Қоидаҳои 10, 100, 1000 зиёд ва кам карданро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

▲ 443. Бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$1350 + 450 \quad 1000 - 400 \quad 185 \cdot 10 \quad 8640 : 10$$

ЗАРБИ АДАДИ ЯКЛУХТ БА АДАДИ ЯКРАҚАМА

444. $200 \cdot 4$. Ифодаро хонед ва номи ададхоро гӯед. Кадомаш адади яклухт? Чунин ҳисоб кардан осон аст:

Тарзи 1. $200 \cdot 4 = 2 \text{ садӣ} \cdot 4 = 8 \text{ садӣ} = 800$

Тарзи 2. Ҳамзарби 2-юм (4)-ро бо 2 зарб мекунем ва аз پاسи 8 ду сифрро менависем: $200 \cdot 4 = 800$; $200 \cdot 4$ — ҳосили зарб, 800 — низ ҳосили зарб.

$$\begin{array}{cccc} 300 \cdot 6 & 2000 \cdot 3 & 30000 \cdot 2 & 40000 \cdot 3 \\ 800 \cdot 2 & 4000 \cdot 4 & 12000 \cdot 2 & 140000 \cdot 2 \end{array}$$

445. 1) Ададҳои чоррақаман бо сифр тамомшавандаро гӯед. Кадом ададҳо шаш сифр дорад? Асри XX чанд ҳазор солро ташкил мекунад? Пеш аз асри XX кадом аср буд? Пас аз асри XX кадом аср сар шуд ва соли якуми он кадом сол буд?

2) Хосияти зарби адад ба нулро гӯед. Мисол оред.

3) Барои ададро 10 (100, 1000) маротиба зиёд кардан чӣ бояд кард? Барои 10 (100) маротиба кам кардан чӣ?

$$446. \quad 145 \cdot 10 \quad 320 \cdot 100 \quad 240 : 10 \quad 3050 : 10$$

$$1145 \cdot 10 \quad 450 \cdot 100 \quad 4240 : 10 \quad 1710 : 10$$

$$447. \quad 8300 \cdot 10 - 1300 \cdot 10 \quad (7350+650) \cdot 100$$

$$9000 : 100 + 9000 : 1000 \quad (7350+650) : 100$$

$$448. \quad 90 \cdot 10 - x = 750 \quad x : 6 = 200$$

$$(870+x) - 153 = 834 \quad 240 : x = 10$$

$$\bullet 449. \quad 1) \quad 300 \cdot 4 \quad 150 \cdot 2 \quad 420 \cdot 3 \quad 810 \cdot 2$$

$$300 : 10 \quad 300 : 100 \quad 500 : 100 \quad 860 : 10$$

$$2) \quad 125 \cdot 10 \quad 4500 \cdot 100 \quad 720 \cdot 10$$

$$120 : 10 \quad 4500 : 100 \quad 720 : 10$$

3) Қоидаҳоро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

МИСОЛҲОИ НАМУДИ 640·3, 3900·2

450. Фаҳмонед, ки чаро дар амали зарб ин тарзи навишт беҳтар аст:

$$\begin{array}{r} x \ 640 \\ \underline{3} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x \ 3900 \\ \underline{2} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x \ 86000 \\ \underline{4} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x \ 145000 \\ \underline{5} \end{array}$$

Хонед ва дар хотир нигоҳ доред! Ададро ба нул (сифр) зарб кунем нул ҳосил мешавад. Аз ин рӯ, дар зери нул ададро навиштан бемавқеъ аст.

451. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$1200 \cdot 4 \quad 24000 \cdot 6 \quad 764500 \cdot 3 \quad 99990 \cdot 5$$

452. Барои тайёр кардани тушбера 4 зувола хамир гирифта, онро тунук карданд. Аз 3 зуволаи якхела ба ҳисоби миёна 95-тоӣ, аз як зуволаи калон 135-то тушбера тайёр карданд. Тушбера ба 20 нафар расид. Ҳар як кас ба ҳисоби миёна чандтоӣ тушбера хӯрдааст? Масъаларо бо амалҳои алоҳида ҳал кунед.

Намунаи навишти кӯтоҳ:

3 зувола— 95-той] ба 20 н.] 1 кас—? то

1 зувола— 135-то]

453. Аз 3 тонна пахта 9 000 м чит гирифта мешавад.

Аз 5 тонна пахта чанд метр чит ҳосил мекунад? Ифода тартиб дода масъаларо ҳал кунед.

Навишти кӯтоҳи масъала:

Аз 3 т—9000 м

Аз 5 т—? м

454. Шифоҳӣ. 1) Ададҳои 50, 500, 5000, 50000-ро 10 маротиба зиёд кунед.

2) Ададҳои 120, 1200, 12000, 120000-ро 10 маротиба кам кунед.

3) $\frac{1}{3}$ -ададҳои 150, 180, 240-ро ёбед.

4) $\frac{1}{4}$ -адад ба 20, 80, 200, 500 баробар аст. Ин ададхоро ёбед?

● **455.** Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

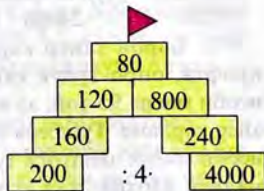
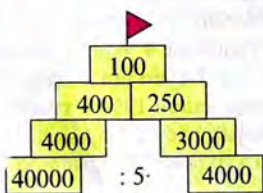
$$750 \cdot 4 \quad 360 \cdot 5 \quad 4600 \cdot 3 \quad 532000 \cdot 2$$

$$180 \cdot 7 \quad 420 \cdot 6 \quad 6250 \cdot 2 \quad 214200 \cdot 3$$

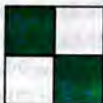
● **456.** $2000 : 100$ $4400 : 200$ $9900 : 300$

$$4200 : 100 \quad 2800 : 200 \quad 1200 : 300$$

▲ **457.** Бозии «Кӣ зудтар»? Ҷавобашро нависед:

458. Кадом қисми шаклҳо ранг карда шудааст? Бо каср нависед.

459. Навишти кӯтоҳи масъаларо истифода бурда, 3-то масъала тартиб диҳед ва ҳал кунед.

$s = 180 \text{ км}$

$t = 3 \text{ соат}$

$s = 180 \text{ км}$

$v = 60 \text{ км/соат}$

$v = 60 \text{ км/соат}$

$t = 3 \text{ соат}$

$t = ?$

$s = ?$

$v = ?$

Масъалаҳои дуюм ва сеюм нисбати масъалаи якум баръақс мебошад.

460. Тақвими истифода бурда, номҳои чор фаслро гӯед. Ҳар як фасл чанд моҳ, чанд ҳафта, чанд рӯз давом мекунад?

БАШАРДУСТӢ БЕҒАРАЗӢ БЕҒАРАФӢ МУСТАҚИЛӢ НҲТИЁРӢ ЯҶОНАҒӢ ЧОМБИЯТ

2003 — СОЛИ ОБИ ТОЗА

	ЯНВАР	ФЕВРАЛ	МАРТ	АПРЕЛ	МАЙ	ИЮН
Дш	6 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Сш	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Чш	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
Пш	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Чм	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Шн	4 11 18 25	1 8 15 22	1 8 15 22 20	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Яш	5 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
	ИЮЛ	АВГУСТ	СЕНТЯБР	ОКТАБР	НОЯБР	ДЕКАБР
Дш	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
Сш	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Чш	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
Пш	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
Чм	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
Шн	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
Яш	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28

461. Дар 45 дақиқа хонандагон 4 дақиқа ҳисоби шифо-
хӣ, 3 дақиқа диктанти математикӣ, 1 дақиқа истироҳат,
20 дақиқа масъала ва дар вақти боқимонда мисолҳо ҳал
карданд. Онҳо чанд дақиқа мисол ҳал карданд?

462. Ифода нависед. Фарқи ададҳои 990 ва 900-ро 100
маротиба зиёд кунед. Суммаи ададҳои 2080 ва 20-ро 100
маротиба кам кунед.

$$463. \quad (812672-639485)+700 \cdot 2 \qquad 260 \cdot 9 \\ (439683+381678)-630 \cdot 7 \qquad 370 \cdot 4$$

● 464. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$704807-4536 \cdot 6 \qquad 960 : 3 \qquad 728 : 8 \\ 367045+2172 \cdot 3 \qquad 884 : 4 \qquad 819 : 9$$

● 465. Чадвали тақсими 5, 6, 7, 9-ро ба ҳотир оред.

▲ 466. Аз сето чӯбча раками римии ёздаҳро созад. Аз се
чӯбча боз чӣ хел рақамҳои римӣ сохтан мумкин аст?

ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ ХАТТӢ БО АДАДҲОИ БИСӢРРАҚАМА. ЗАРБИ АДАДҲОИ БИСӢРРАҚАМА БО АДАДИ ЯКРАҚАМА

467. Амали зарб – ин чамъ кардани чамъшавандаҳои
якхела мебошад. $9+9+9=27$ $9 \cdot 3=27$.

Агар чамъро бо зарб иваз кунем, яке аз
чамъшавандаҳо–ҳамзарби якум (ё зарбшаванда), теъдоди
чамъшавандаҳо ҳамзарби дуум (ё зарбкунанда), сумма
(ҳосили чамъ) ҳосили зарб мешавад.

— Дар амали зарб ададҳо чӣ ном доранд?

— Ҳосияти зарби адад ба сифрро (0) гӯед. Мисол оред.

— Ҳосияти зарби адад ба 1-ро гӯед. Мисол оред.

— Агар яке аз ҳамзарбҳо 1 бошад ҳосили зарб ба чӣ баробар мешавад?

— Агар яке аз ҳамзарбҳо 0 бошад чӣ?

Дар хотир нигоҳ доред!

$$8 \cdot 1 = 8 \quad 1 \cdot 8 = 8$$

$$a \cdot 1 = a \quad 1 \cdot a = a$$

$$12 \cdot 0 = 0 \quad 0 \cdot 12 = 0$$

$$c \cdot 0 = 0 \quad 0 \cdot c = 0$$

Қонуни ҷойивазкунии зарбро ба хотир оред!

468. Зарби сумма ба ададро ба хотир оред.

$$1) (6+5) \cdot 3 = 11 \cdot 3 = 33$$

$$2) (6+5) \cdot 3 = 6 \cdot 3 + 5 \cdot 3 = 18 + 15 = 33$$

Тарзи 1. Суммаро ёфта, натиҷаро ба адад зарб кардем.

Тарзи 2. Ҳар як ҷамъшавандаро ба адад зарб карда, натиҷаҳоро ҷамъ кардем.

469. $375 \cdot 2$ – ифодаро хонед ва хаттӣ ҳисоб кунед. Ададҳо дар амали зарб чӣ ном доранд?

Зарби ададҳои бисёррақам мисли зарби адади се-рақам ба адади якрақам иҷро карда мешавад. Аввал воҳид, сипас даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва ғайра зарб карда мешавад.

Дар хотир нигоҳ доред!

$$\begin{array}{r} 2341 \\ \times \quad 2 \\ \hline \end{array}$$

$$4682$$

$$4682$$

2341 – ҳамзарби якум

2 – ҳамзарби дуюм

4682 – ҳосили зарб

2341·2 – ин ҳам ҳосили зарб

470. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$1686 \cdot 3$$

$$2984 \cdot 2$$

$$1497 \cdot 4$$

$$4286 \cdot 2$$

471. Ададхоро бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

4896, 18374, 459872

472. Фаҳмонед, ки амали зарб чӣ тавр иҷро шуд:

$$2324 \cdot 2 = (2000 + 300 + 20 + 4) \cdot 2 = 2000 \cdot 2 + 300 \cdot 2 + 20 \cdot 2 + 4 \cdot 2 = 4000 + 600 + 40 + 8 = 4648.$$

Дар ин мисол ҳосияти дуҷуми зарби сумма ба адад иҷро шуд. Ин тарзи ҳисоббарорӣ барои ҳисоби шифоҳӣ осонтар аст. Дар ифода ҳисоббарорӣ аз адади калонтарин сар шуд.

● 473. Электрпоезд дар 1 соат 120 км масофаро тай кард. Поезд бо чунин суръат дар 3 соат чӣ қадар масофаро тай мекунад? Масъалаи баръакс тартиб дода, ҳал намоед.

● 474. Бо ду тарз ҳисоб кунед: $(42+8) \cdot 2$

▲ 475. Дар навишти $1 * 2 * 3 * 4 * 5$ ба ҷои ситораҷаҳо аломати амалҳоро нависед ва қавсҳоро тавре гузоред, ки рақамҳои 100 ҳосил шавад.

$$\begin{array}{r} 476. \quad \times 1634 \\ \hline \quad \quad \quad 2 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 987 \\ \hline \quad \quad \quad 2 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 2437 \\ \hline \quad \quad \quad 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 3995 \\ \hline \quad \quad \quad 4 \end{array}$$

● 477. Дар хотир нигоҳ доред. Воҳиди суръат (км/соат, м/сония, м/дақ. ва ҳоказо) аз воҳиди дарозӣ ва вақт бармеояд.

МИСОЛҲОИ НАМУДИ $34576 \cdot 2$ ВА $183743 \cdot 6$

478. Ҳалли мисолҳоро фаҳмонед:

$$\begin{array}{r} \times 34576 \\ \hline \quad \quad \quad 2 \\ \hline 69152 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 183743 \\ \hline \quad \quad \quad 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 623574 \\ \hline \quad \quad \quad 4 \end{array}$$

Ин тавр фаҳмонед: Воҳидро зарб мекунем. Даҳиро зарб мекунем. Ҳазориро зарб мекунем. Даҳҳазориро зарб мекунем. 138304 –ҳосили зарб.

479. Муодиларо ҳал намоед:

$$(598+x) - 79 - 901 \qquad 2400 : x$$

480. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(512402 - 285748) - 200000 \qquad 53246 \cdot 4$$

$$471875 + (683179 - 376844) - 376844 \qquad 71968 \cdot 3$$

481. 1) Ин касрҳоро хонед, сурат ва махраҷашро номбар

кунед: $\frac{4}{5}, \frac{3}{8}, \frac{5}{7}, \frac{7}{9}$.

2) Чоряки адад ба 15, 16, 20 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед. Чӣ ҳел ҳисоб кардед?

● 482. Дарозии сӯзани 5 м, бараш 3 м. Периметри сӯзаниро ҳисоб кунед.

● 483. 1) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$847356 + (527938 + 412974) \qquad 743584 \cdot 2$$

$$958743 - (673251 + 178459) \qquad 267245 \cdot 3$$

2) Формулаҳои суръат, вақт, масофа, воҳидҳои онҳоро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

3) Росткунҷае кашед, ки дарозияш 9 см, бараш 4 см бошад. Периметри онро ҳисоб кунед.

▲ 484. *Шинос шавед.* Суръати мошинҳо тавассути спидометр муайян карда мешавад. Оё шумо спидометрро мешиносед? Агар суръати мошин аз 60 км/соат кам бошад, ақрабаки спидометр ба кадом тараф майл мекунад? Агар суръати мошин аз 70 км/соат зиёд шавад чӣ?

485. Наҳанг 240 км масофаро дар 6 соат, делфин ин масофаро дар 4 соат шино кард. Суръати делфин аз суръати наҳанг чӣ қадар зиёдтар аст?

$$486. \quad \begin{array}{r} x \cdot 2046 \\ \hline \quad \quad 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x \cdot 20406 \\ \hline \quad \quad 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x \cdot 50048 \\ \hline \quad \quad 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x \cdot 60735 \\ \hline \quad \quad 8 \end{array}$$

487. Муодилаҳоро ҳонед ва ҳал кунед:

$$2075 - x = 948$$

$$(2075 - x) - 528 = 948$$

$$842 : x = 2$$

488. Самолёти мусофиркашон дар 1 соат 450 км масофаро тай кард. Самолёт бо чунин суръат дар 3 соат чӣ қадар масофаро тай мекунад?

489. Ифода навишта ҳисоб кунед:

1) Фарқи ададҳои 174328 ва 85243-ро ду маротиба зиёд кунед.

2) Суммаи ададҳои 96784 ва 43648-ро аз фарқи ин ададҳо тарҳ кунед.

● 490. $\begin{array}{r} x \cdot 397 \\ \hline \quad \quad 6 \end{array}$

$$\begin{array}{r} x \cdot 4568 \\ \hline \quad \quad 5 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x \cdot 72364 \\ \hline \quad \quad 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x \cdot 248392 \\ \hline \quad \quad 4 \end{array}$$

● 491. Ду писарбача дар давидан мусобиқа карданд. Яке аз онҳо дар муддати муайян 320 м, дигараш 340 м давид. Қадоме аз онҳо зиёдтар давид?

▲ 492. *Шинос шавед.* Рақамҳои шавқовар ва аҷоиб. Масофаи байни Замин ва Офтоб ба ҳисоби миёна 150 миллион километр аст. Ракетаи кайҳонии баландсуръат то ба Офтоб дар муддати 5 моҳ мерасад. Ин ракета то Моҳ дар

10 соат мерасад. Агар ба ситораҳо паридани ин хел ракетаҳо имконпазир мешуд, он гоҳ ракета ба ситораи аз хама наздиктарин дар муддати 110000 сол мерасид.

493. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(350+75) \cdot 2 \quad (400-120) : 4 \quad 5 \cdot (170-40)$$

494. 1) $(427108+214317)-37859$ $51347 \cdot 6$

$$803715-673146+98768 \quad 40715 \cdot 8$$

2) Се порча кашед: дарозии порчаи якум 8 см 4 мм, дарозии порчаи дуюм назар ба якум 2 маротиба кӯтоҳтар, дарозии порчаи сеюм назар ба дуюм 3 см 5 мм дарозтар. Дарозии порчаи сеюмро ёбед.

495. Дар сутунча навишта, ҳисоб кунед:

1) Ҳосили зарби ададҳои 23574 ва 8-ро ёбед.

2) Фарқи ин ададҳо ро ёбед.

496. Шифоҳӣ. 1) Ададҳои 25, 30, 45, 42-ро ду маротиба зиёд кунед.

2) Ададҳои дурақама гӯед, ки ба 3 бебақия тақсим шаванд.

3) Ададҳои дурақама гӯед, ки ба чор бо бақия тақсим шаванд.

● 497. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$97235+44374 \quad 72305 \cdot 6 \quad 368 : 4$$

$$205672-59891 \quad 80704 \cdot 3 \quad 729 : 9$$

● 498. 1) Адади номаълумро 3 маротиба зиёд намуда, пас ба 2 тақсим кунем, адади 60 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед ва дар зери ҷавоби дуруст хат кашед.

А (15)

В (30)

С (40)

2) Ҳосили зарби кадом ду адад 560 мешавад?

- ▲ 499. Бози «Кӣ зудтар?». Ребусхоро ичро кунед.
- $$\begin{array}{r} + 4 \square 9 \\ \square 57 \\ \hline 996 \end{array}$$
- $$\begin{array}{r} - 8 \square 3 \\ \square 1 \square \\ \hline 537 \end{array}$$
- $$\begin{array}{r} \times 3 \square 7 \\ \square 3 \\ \hline 1041 \end{array}$$
- $$9 \square 9 : 3 = 333$$

ТАҚСИМИ АДАДИ БИСЁРРАҚАМА БА ЯКРАҚАМА

500. *Шифоҳӣ.* 1) Ҷадвали тақсим ба 5 ва 6-ро гӯед.
 2) Ҳосили тақсими ададҳои 22 ва 2; 44 ва 22; 36 ва 12-ро ёбед.
 3) Ҷадвали зарби 7, 8, 9-ро гӯед.
 4) Ададҳои 45, 50, 120-ро 10 маротиба зиёд кунед. Чӣ тавр ҳисоб кардед?
 4) Амали зарбро бо кадом амал месанҷем? Амали тақсимиро чӣ?
 5) Ададҳои 18, 24-ро ду маротиба кам кунед.

Амали тақсим баръакси амали зарб аст. Дурустии амали тақсим бо амали зарб санҷида мешавад. *Хонед ва дар хотир нигоҳ доред.*

- 7) Тарзи дуҷуми тақсими сумма ба ададро ба хотир оред.
 8) Оё мисолҳои зерин дуруст иҷро шудаанд?
 $(24+36) : 6 = 24 : 6 + 36 : 6 = 4 + 6 = 10$
 $(32+28+16) : 4 = 32 : 4 + 28 : 4 + 16 : 4 = 8 + 7 + 4 = 19$
 9) Бо ду тарз иҷро кунед:
 $(21+33) : 3$ $(42+36) : 6$ $(72+18) : 9$
501. Тақсими бақиядорро аз назар гузаронед.

$$\begin{array}{r} 75 \overline{) 8} \\ \underline{72} \\ 03 \end{array}$$

Санчиш:
 $9 \cdot 8 + 3 = 75$

75 – тақсимшаванда, 8 – тақсимкунанда, 9 ҳосили тақсим, 3 бақия.

Хонед ва дар хотир нигоҳ доред! Барои санчиши тақсими бақиядор, ҳосили тақсимро ба тақсимкунанда зарб намуда, ба натиҷа бақия ҷамъ карда мешавад. Бақия ҳамеша аз тақсимкунанда хурд мешавад. ($3 < 8$).

Аз рӯи намуна иҷро кунед:

$58 : 7$

$86 : 9$

$75 : 8$

$48 : 5$

502. Тақсими адади чоррақама ба адади якрақамаро иҷро мекунем:

Тақсими адади бисёррақама ба адади якрақама мисли тақсими адади серақама ба адади якрақама иҷро хоҳад шуд. Барои санчиш ҳосили тақсимро ба тақсимкунанда зарб мекунем.

1)

$$\begin{array}{r} \underline{6842} \\ \underline{8} \\ \underline{8} \\ \underline{4} \\ \underline{4} \\ \underline{2} \\ \underline{2} \\ \underline{0} \end{array}$$

2)

$$\begin{array}{r} \underline{9752} \\ \underline{7} \\ \underline{5} \\ \underline{2} \\ \underline{4} \\ \underline{3} \\ \underline{2} \\ \underline{0} \\ \underline{0} \end{array}$$

6842 – тақсимшаванда, 2 – тақсимкунанда, 3421 – ҳосили тақсим.

1. *Тарзи ҳисоббарорӣ*. Ҳазорро тақсим мекунем. 6000 – ин аввалин тақсими нопурра аст. 6 ба 2 тақсим мешавад. 6-ро ба 2 тақсим кардем, 3 ҳосил шуд (ин 3 ҳазор буда, дар ҳосили тақсим 3 навишта мешавад). 3-ро ба 2 зарб кунем 6 (6–ин 6 ҳазор мешавад), 6-ро дар зери 6 навишта, тарҳ кунем сифр (0) ҳосил мешавад.

Садиро тақсим мекунем.

8 садӣ – ин дуум тақсими нопурра аст. 8-ро ба 2 тақсим кардем, ки 4 ҳосил шуд (ин 4 садӣ буда, дар ҳосили тақсим 4 навишта мешавад). 4-ро ба 2 зарб кунем 8 (8-ро дар зери 8 навишта, тарҳ кунем, сифр ҳосил мешавад). Ҳамин тавр тақсимро давом медиҳем.

Тақсимро давом диҳед.

2. Дар мисоли дуум ҳисоббарорӣ каме душвортар аст. Ҳазорро тақсим мекунем:

9 ҳазор – ин аввалин тақсими нопурра аст. 9 ба 4 тақсим мешавад. 9-ро ба 4 тақсим кунем 2 мешавад. Ин ду ҳазор аст. Дар ҳосили тақсим 2-ро навиштем. 2-ро ба 4 зарб кардем 8 ҳосил шуд (ин 8 ҳазор). 8-ро дар зери 9 навишта тарҳ кунем, 1 мемонад. 1 ба 4 тақсим намешавад, зеро 1 аз 4 хурд (ҳамеша бақия аз тақсимкунанда хурд аст). 7-ро менависем. 17-ро ба 4 тақсим кардем, 4 ҳосил шуд. 4-ро ба 4 зарб кардем 16 ҳосил шуд. 16-ро дар зери 17 навиштем ва аз 17 16-ро тарҳ кардем, ки 1 бақия монд. 4 – дуумин тақсими нопурра аст. Ҳамин тавр тақсим давом дода мешавад.

503. 1) Дар сутунча навишта ҳисоб кунед ва санҷед:
4845 : 3 6756 : 4 8344 : 7 7285 : 5

2) Дарозии тарафи квадрат 120 см аст. Периметри ин квадратро ёбед. Натиҷаро бо *m* ва *см* ифода намоед.

● 504. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед ва санҷед:

7752 : 4 8842 : 2 3735 : 3

● 505. Шашяки 12 м, 24 м, 18 м ва 36 м-ро ёбед.

2) $\frac{1}{5}$ хиссаи 15 кг, 20 кг ва 30 кг-ро ёбед.

▲ 506. Дар зери чавобҳои дуруст хат кашед.

Периметри квадрат чист?

1. Ҷамъи кунҷҳои он.

2. Ҷамъи дарозӣ ва бари он.

3. Ҷамъи дарозии тарафҳои он.

4. Зарби дарозии як тарафи он ба чор.

507. Агар лимӯхоро ба қуттиҳои хурди 10 килограммӣ андозанд 12 қуттӣ даркор. Агар ба қуттиҳои калони 20 килограммӣ андозанд чанд қуттӣ лозим мешавад? Масъаларо бо ду тарз (бо амалҳои алоҳида ва ифода тартиб дода) ҳал намоед.

508. Қамар аз порчаи сим секунҷаи баробартараф сохт, ки тарафҳояш 6 сантиметрӣ буд. Аз ин порчаи сим оё росткунҷа сохтан мумкин аст?

509. Ҳисоб кунед ва санҷед:

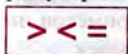
5976 $\overline{)3}$ 7432 $\overline{)4}$ 3756 $\overline{)2}$

510. Дар сутунча навишта, ҳисоб кунед:

15 км 752 м + 3 км 207 м 172 кг 960 г – 89 кг 548 г

4 соату 37 дақ + 5 соату 25 дақ. 58 м 89 см – 29 м 63 см

511. Мукоиса кунед ва ба чои катакҳо аломати даркори-ро гузored:

$$6074+895 \square 895+6074 \quad 748 : 4 \square 748 : 3$$

$$389 \cdot 5 \square 389 \cdot 4$$

Намунаи мукоисакунӣ $956 : 4 \square 952 : 8$

$$\begin{array}{r} \underline{956} \quad | \quad 4 \\ \underline{8} \quad | \quad 239 \\ \hline \underline{15} \\ \underline{12} \\ \hline \underline{36} \\ \underline{36} \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \underline{952} \quad | \quad 8 \\ \underline{8} \quad | \quad 119 \\ \hline \underline{15} \\ \underline{8} \\ \hline \underline{72} \\ \underline{72} \\ \hline 0 \end{array}$$

$936 : 4 > 952 : 8$ ин нобаробарӣ мебошад.

$239 > 119$

512. Шифоҳӣ. 1) Суръат ва вақт маълум бошад, масофа чӣ хел ёфта мешавад?

2) Масофа ва вақт маълум бошад, суръат чӣ хел ёфта мешавад?

3) Масофа ва суръат маълум бошад, вақт чӣ тавр ёфта мешавад?

● **513.** Иваз кунед:

$$2100 \text{ см} = \square \text{ м} \quad 12384 \text{ м} = \square \text{ км} \square \text{ м} \quad 400 \text{ дм} = \square \text{ см}$$

$$4000 \text{ кг} = \square \text{ т} \quad 26596 \text{ кг} = \square \text{ т} \square \text{ кг} \quad 720 \text{ см} = \square \text{ дм}$$

● **514.** Дар сутунча навишта, ҳисоб кунед:

$$4791 : 3 \quad 5376 : 4 \quad 9345 : 5 \quad 7041 : 3$$

▲ **515.** Бо ин рақамҳо шинос шавед ва аз матн истифода намуда, бо иборати чӣ қадар зиёдтар (камтар) масъалаи яқамала созед.

Калонтарин ҳайвони рӯи олам наҳанги қабуд аст. Дарозии он то 31 м ва вазнаш то 150 т мерасад. Дар рӯзи

аввали ба дунё омаданаш \bar{y} аз фил вазнинтар аст (калон-тарини фил 4 m вазн дорад). Чунин наҳангҳо то 50 сол умр мебинанд.

Аз як наҳанги кабудӣ 100 m вазн дошта, 40 m гӯшт ва 32 m равған мегиранд.

МИСОЛҲОИ НАМУДИ $6741 : 7$, $4350 : 5$

516.

$$\begin{array}{r|l} 258 & 6 \\ 24 & 43 \\ \hline 18 & \\ -18 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 6741 & 7 \\ 63 & 963 \\ \hline 44 & \\ -42 & \\ \hline 21 & \\ -21 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 4350 & 5 \\ 40 & 870 \\ \hline 35 & \\ -35 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

Фаҳмонед, ки адади серақама ба адади якрақама чӣ хел тақсим карда шудааст. Ба тақсими адади чоррақама нигаред.

Тарзи ҳисоббарорӣ: 6741-ро ба 6 тақсим кардан лозим. Тақсимро аз ҳазорӣ (6) сар мекунем. Аммо адади 6 ба 7 тақсим намешавад. Бинобар ин тақсимро аз садӣ (67) сар мекунем. 67 садӣ – ин аввалин тақсими нопурра аст. Пас маълум мешавад, ки дар ҳосили тақсим садӣ, даҳӣ ва воҳид ҳосил мешавад.

Тақсим мекунем: 7 дар 67 9 маротиба аст, 9-ро дар ҳосили тақсим менависем. 9-ро ба 7 зарб кунем 63 мешавад. 63-ро дар зери 67 менависем ва тарҳ мекунем. 4 боқӣ монд. 4 аз 7 хурд аст. Бинобар он адади 4-ро аз ҳонаи даҳӣ ба назди бақия мефарорем, 44 ҳосил мешавад. 44 даҳӣ ба адади 7 6 маротиба мерасад.

7-ро дар ҳосили тақсим менависем. 7-ро ба 6 зарб занем 42 ҳосил мешавад. 42-ро дар зери 44 менависем ва тарҳ мекунем. 2 боқӣ монд. 2 даҳӣ ба 7 тақсим намешавад. Адади 1-ро мефарорем, 21 воҳид ҳосил мешавад. 21-ро ба 7 тақсим кунем 3 ҳосил мешавад. 3-ро дар ҳосил тақсим менависем. 3 маротиба 7, 21 мешавад. Аз адади 21, 21-ро тарҳ кунем сифр (0) ҳосил мешавад. Тақсим пурра иҷро шуд. 963 –ҳосили тақсим.

517. Номи ададҳоро гуфта, тарзи тақсимро баён кунед ва санҷед:

$$\begin{array}{r} 2345 \overline{) 5} \\ \underline{0} \\ 5 \end{array} \quad \begin{array}{r} 5034 \overline{) 6} \\ \underline{0} \\ 6 \end{array} \quad \begin{array}{r} 7360 \overline{) 8} \\ \underline{0} \\ 8 \end{array} \quad \begin{array}{r} 4683 \overline{) 7} \\ \underline{0} \\ 7 \end{array}$$

518. Соли 2002–юм ду ҳазору панҷсад солагии шаҳри Истаравшан чашн гирифта шуд. Ин ададро бо аср ифода кунед.

519. 1) Ҳосили тақсими ададҳои 8577 ва 9-ро ёбед.

2) Адади 4599-ро 3 маротиба зиёд кунед.

3) Ҳосили зарби ададҳои 567 ва 3-ро 9 маротиба кам кунед.

520. Ба як оилаи хурд (4 нафар) дар як шабонарӯз тахминан 200 л об сарф мешавад. Дар як ҳафта барои ин оила чанд л об сарф мешавад? Дар 10 рӯз чӣ? Дар як сол чӣ?

● 521. Ифода нависед ва ҳисоб кунед:

1) Ададҳои 394, 2437, 8392-ро 3 маротиба зиёд кунед.

2) Ададҳои 400, 4000, 40000-ро аввал 10 маротиба зиёд, сипас 100 маротиба кам кунед.

3) Дарозии гилем 5 м ва бари он 4 м аст. Периметри ин гилемро ёбед.

▲ 522. Кӣ зудтар ҳисоб мекунад?

$$\begin{array}{r} 604 \\ + 187 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 161 \\ + 512 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 417 \\ - 256 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 400 \\ + 204 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 673 \\ - 379 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 294 \\ + 106 \\ \hline \end{array}$$

МИСОЛҶОИ НАМУДИ 6432:8

523. Фаҳмонед, ки тақсим чӣ тавр иҷро шуд.

$$\begin{array}{r} \underline{6432} \bigg| 8 \\ \underline{64} \quad 804 \\ \underline{32} \\ \underline{32} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 804 \\ \times 8 \\ \hline 6432 \end{array}$$

Тарзи ҳисоббарорӣ: 6432-ро ба 8 тақсим кардан лозим. 6 ба 8 тақсим намешавад. 4-ро мефарорем. 64. Тақсим мекунем: 8 дар 64 8 маротиба аст, 8-ро дар ҳонаи тақсим менависем. 8-ро ба 8 зарб кунем 64 мешавад. 64-ро дар зери 64 менависем ва тарҳ мекунем, сифр ҳосил мешавад. 3-ро мефарорем. 3 ба 8 тақсим намешавад. Бинобар он дар ҳонаи ҳосили тақсим сифр (0) менависем. 2-ро мефарорем. 32 ҳосил мешавад. Тақсим мекунем: $32 : 8 = 4$. 4-ро дар ҳосили тақсим менависем. 4-ро ба 8 зарб кунем 32 мешавад. Аз он 32-ро тарҳ кунем сифр (0) ҳосил мешавад. Тақсим пурра иҷро шуд. 804 – ҳосили тақсим.

Дар хотир нигоҳ доред! Агар аз тақсимшаванда паси ҳам ду адад (ҳона) фарорем, дар ҳосили тақсим як сифр (0), се адад фарорем ду сифр (00) ва ғайра менависем.

524. Мисолхоро хаттй ҳисоб намоед:

$$\begin{array}{ccc} 7488 : 9 & 7281 : 9 & 4260 : 3 \\ 5637 \cdot 3 & 3764 \cdot 4 & 2986 \cdot 5 \end{array}$$

Дурустии ҳалро бо амали зарб ва тақсим санҷед.

525. Хочагй ба мағоза 2412 кг гелос, олу ва зардолу фиристод. $\frac{1}{4}$ хиссаи онро гелос, $\frac{1}{2}$ хиссаи онро олу ва боқимондааш зардолу буд. Ба мағоза чй қадар зардолу фиристодаанд?

526. Муодилахоро хонед ва ҳал кунед:

$$(x+750)-287=980 \quad (437-x)-164=235 \quad x \cdot 12=144 \cdot 2$$

● 527. Хаттй ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l|l} 574563+4285-12346 & 721 \cdot 4 : 4-396 \\ 635 \cdot 9 : 3+3876 & 2364 : 4 \cdot 5-2955 \end{array}$$

● 528. Муодила сохта ҳал кунед. Чамшед ададе фикр карда, вайро 5 маротиба зиёд намуд, ки 45 ҳосил шуд. Адади фикркардаи Чамшедро ёбед.

▲ 529. Ададери гӯед, ки аз 45 садй иборат бошад.

530. *Шифоҳй*. 1) Рӯзҳои кадом мохро ба 4 тақсим карда, 7-ро ҳосил намудан мумкин аст?

2) Адади 52734 чандто ҳазорй, садй, даҳй ва воҳид дорад?

531. Дар иди Соли Нав мағоза барои бачаҳо 700 дона тӯҳфа тайёр кард. Дар ҳар як тӯҳфа 2-то себ ва 5-то чормағз мавҷуд аст. Барои тӯҳфаҳо ҳамагй чандто себ ва чормағз лозим шуд?

532. Мисолхоро ҳал кунед. Зарбро бо тақсим санҷед:

$$\begin{array}{cccc} \begin{array}{r} 397 \\ x \quad 8 \\ \hline \end{array} & \begin{array}{r} 2734 \\ x \quad 3 \\ \hline \end{array} & \begin{array}{r} 1037 \\ x \quad 5 \\ \hline \end{array} & \begin{array}{r} 2309 \\ x \quad 2 \\ \hline \end{array} \end{array}$$

533. Дар 4 соат фил 20 км роҳро тай кард. Суръати филро ёбед. Масъалаи баръакс тартиб диҳед ва ҳал кунед.

534. Чорто каср нависед: 1) Бо махрачи 7. 2) Бо махрачи 4. 3) Бо сурати 3. 4) бо махрачи 9 ва сурати 4.

Намуна: $\frac{1}{7}$

535. Дурустии ҳалро бо амали зарб санҷед:

$$1240 : 4 \quad 2035 : 5 \quad 3204 : 4 \quad 4008 : 2$$

536. Аз 5-то мурғ 2-тоаш сафед аст. Мурғони сафед чанд хиссаи ҳамаи мурғҳоро ташкил медиҳанд? Шумо ҳам ба ин монанд масъала созед.

ЗАРБИ АДАД БА АДАДҲОИ БО СИФР ТАМОМШАВАНДА

Зарби адад ба ҳосили зарбро ба хотир меорем:

$$1) 8 \cdot (4 \cdot 5) = 8 \cdot 20 = 160$$

Ҳосили зарб $(4 \cdot 5)$ -ро ёфта, натиҷа (20) -ро ба адади 8 зарб кардем.

$$2) 8 \cdot (4 \cdot 5) = (8 \cdot 4) \cdot 5 = 32 \cdot 5 = 160.$$

Адади 8-ро аввал ба ҳамзарби якум (4) зарб кардем, 32 ҳосил шуд. Сипас натиҷа (32) -ро ба ҳамзарби дуюм (5) зарб кардем. Ҳосили зарб (160) тағйир наёфт.

$$3) 8 \cdot (4 \cdot 5) = (8 \cdot 5) \cdot 4 = 40 \cdot 4 = 160.$$

Адад (8) -ро ба ҳамзарби дуюм (5) зарб карда, натиҷа (40) -ро ба ҳамзарби якум (4) зарб кардем. Ҳосили зарб (160) тағйир наёфт.

Чуноне ки мебинем, аз се тарзи ҳисоббарорӣ якум ва сеюмаш нисбатан осон мебошанд.

Тарзҳои ҳисоббарориро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

537. Хосиятҳои зарби адад ба ҳосили зарбро гуфта, ифодаҳоро бо се тарз ҳисоб кунед ва гӯед, ки кадом тарзи ҳисобкунӣ осон аст:

$$14 \cdot (10 \cdot 3) \qquad 9 \cdot (6 \cdot 5) \qquad 15 \cdot (2 \cdot 4)$$

538.

Тарзи ҳисобкуниро фаҳмонед:

$218 \cdot 20 = 218 \cdot (2 \cdot 10) = 218 \cdot 2 \cdot 10 = 436 \cdot 10 = 4360$. Дар ин ҷо мо ҳамзарби дуумро бо ҳосили зарби 2 ва 10 иваз кардем.

Ин тарзи ҳисоб шифоҳӣ ва ҳатгӣ ҳисоб кардани ададҳои калонро осон менамояд.

Ададҳоро дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 214 \\ \times 20 \\ \hline 4280 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 6534 \\ \times 300 \\ \hline 1960200 \end{array}$$

Чаро 0-ро дар зери воҳидҳо нанавиштем?

539. $273 \cdot 40$ $629 \cdot 30$ $348 \cdot 500$ $1621 \cdot 40$
 $398 \cdot 50$ $546 \cdot 60$ $473 \cdot 200$ $3236 \cdot 80$

540. 1) Дарозии боғи росткунҷашакл 192 м буда, бараш аз он 92 м камтар аст. Периметри онро ёбед.

2) Тарафҳои боғҳои росткунҷашакл 30 м, 28 м ва 15 м, 16 м мебошанд. Периметри кадоме аз ин боғҳо дарозтар аст.

541. Вазни як ҳалта орди навъи якум 50 кг буда, аз вазни ҳалтаи навъи дуум 5 кг зиёдтар аст. Вазни ҳалтаи орди навъи дуумро ёбед. Вазни 100 ҳалта орди чунин навъ чӣ қадар мешавад?

542. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$198 \cdot 30 \qquad 443 \cdot 200 \qquad 3273 \cdot 400$$

● 543. Росткунчае кашед, ки тарафҳои 12 см ва 8 см бошанд. Периметри ин росткунҷаро ёбед.

▲ 544. Аз коғаз ду секунҷаи якхела буред ва аз онҳо росткунҷа, секунҷа созед. Боз чӣ хел шакли геометрии сохтан мумкин аст?

МИСОЛҲОИ НАМУДИ 4800 · 70, 3540 · 200

545. Зарби ададҳои бо 0 (нул) тамомшаванда чунин навишта мешаванд:

$$\begin{array}{r} 4800 \\ \times 70 \\ \hline 336000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 3540 \\ \times 200 \\ \hline 708000 \end{array}$$

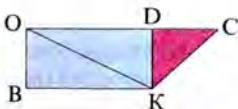
$$\begin{array}{r} 2460 \\ \times 80 \\ \hline 196800 \end{array}$$

Намуна: Адади 4800-ро бо 70 зарб мекунем. Ҳамзарби якум 2 нул, ҳамзарби дуюм як нул дорад. Ҳамагӣ се нул. Дар ҳосили зарб се нулро дар тарафи рост менависем. Онҳо ҳонаи воҳид, даҳӣ ва садӣ мешаванд. Сипас ададҳои боқимондари зарб мекунем ва пеш аз нулҳо мегузорем.

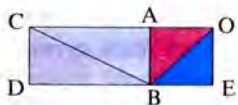
$$140 \cdot 200 \quad 5600 \cdot 50 \quad 1420 \cdot 300 \quad 2370 \cdot 90$$

546. Ислом масъаларо дар 6 дақиқаю 45 сония ҳал кард. Гулноза барои ҳалли ин масъала 2 дақиқаю 30 сония камтар вақт сарф кард. Гулноза барои ҳалли ин масъала чӣ қадар вақт сарф кард?

547. 1) Аз нақша секунҷаҳоеро ёбед ва ба дафтаратон нависед, ки барои онҳо тарафи DK умумӣ бошад.

Намуна: Барои секунҷаи ODK, CDK тарафи DK умумӣ мебошад.

2) Аз нақша секунҷа ва росткунҷаҳоеро ёбед ва нависед, ки тарафи AB барои онҳо умумӣ бошад.

$>$	$<$	$=$	$34539+748$	\square	$34539+745$	$270 \cdot 50$	\square	$270 \cdot 60$
			$75468-468$	\square	$75468-368$	$1460 \cdot 10$	\square	$1460 \cdot 20$

549. Ифодаҳои $2593+b$ ва $2593 \cdot b$ -ро хонед. Ҳангоми $b=20$, $b=200$ будан қимати онҳоро ҳисоб кунед.

● 550. $3200 \cdot 80$ $760 \cdot 300$ $4270 \cdot 50$ $9687 \cdot 3$
 $789 \cdot 9$ $3437 \cdot 3$ $1836 \cdot 5$ $2704 \cdot 6$

● 551. Ду порча кашед: дарозии порчаи якум 8 см ва дарозии порчаи дуум аз он ду маротиба кӯтоҳтар бошад.

▲ 552. Чанд шавад нӯҳ қарат шаш?

Бишнава эй қони очаш,

Мешавад панҷоҳу чор

Панди пиронро гӯш дор.

ТАҚСИМИ АДАДҲОИ БО СИФР ТАМОМШАВАНДА

553. $60:20$ $120:30$ $1400:70$ $420:60$
 $600:20$ $560:70$ $2800:20$ $810:90$

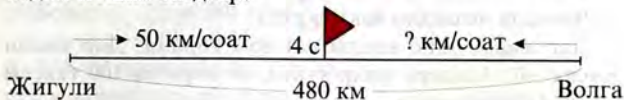
$80:40=2$ $150:30=5$ $1800:60=30$

$80:40=2$ $150:30=5$ $1800:60=30$

Ҳатчаи болои сифр ихтисор қардани сифрҳоро мефаҳмонад. Вале дар хотир нигоҳ бояд дошт, ки шумораи нулҳои ихтисоршуда дар тақсимшаванда ва тақсимкунанда бояд бо ҳам баробар бошанд. Дар ин ҳолат агар тақсимшаванда ва тақсимкунандаро аз нул озод кунем, ҳосили тақсим тағйир намеёбад. Ин усул ҳисоббарориро осон менамояд.

554. Аз 10 қуттии занбури асал то 600 кг асал гирифта мешавад. Аз 40-то чунин қуттӣ чӣ қадар асал гирифтани мумкин аст? Аз 100 қуттӣ чӣ?

555. Ду мошини сабукрав аз ду шахр ба роҳ баромада, пас аз 4 соат бо ҳамдигар вохӯрданд. Масофаи байни шахрҳо 480 км. Мошини Жигули бо суръати 50 км/соат ҳаракат мекард. Суръати мошини Волгаро ёбед. Суръати кадом мошин зиёдтар?

556. Таксими бақиядорро иҷро кунед:

1) $67 : 10 = 6$ (б. 7)

Адади 67 ба 10 бебақия таксим намешавад. 67 шаш даҳӣ дорад. 60-ро ба 10 таксим кунем 6 ҳосил шуда, 7 бақия мемонад.

Санҷиш:

$$10 \cdot 6 + 7 = 67$$

2) $548 : 100 = 5$ (б. 48)

Адади 548 ба 100 бебақия таксим намешавад. 548 панҷто садӣ дорад. 500-ро ба 100 таксим кунем 5 ҳосил шуда, 48 бақия мемонад.

Санҷиш:

$$5 \cdot 100 + 48 = 548$$

Дар хотир нигоҳ доред. Бақия ҳамеша аз таксимкунанда хурд аст.

$$132 : 10$$

$$874 : 10$$

$$335 : 100$$

$$2001 : 1000$$

$$243 : 10$$

$$999 : 100$$

$$777 : 100$$

$$4010 : 1000$$

● 557. $210 : 100$ $77 : 10$ $418 : 100$ $1002 : 1000$
 $304 : 100$ $81 : 10$ $632 : 100$ $3005 : 1000$

● 558. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ҳисоб кунед:
 $(57285 + 7283) \cdot 2$ $4 \cdot (20848 - 9735)$
 $(78964 + 11735) : 3$ $12546 : 6 - 2387 \cdot 3$

▲ 559. Бозии «Кӣ зудтар?»

Ададҳои дуракама гӯед, ки ба 2 бебақия тақсим шаванд.

Ададҳоеро гӯед, ки ба 100 бебақия тақсим мешаванд.

Қадам ададҳо ба 1000 бебақия тақсим мешаванд?

Қадвали ченақҳои вақтро гӯед.

Дар амали зарб ададҳо чӣ ном доранд? Дар амали тақсим чӣ? Ададҳо фикр кунед, ки онро ба 100 тақсим кунем 4 бақия монад.

560.

$$\begin{array}{r} \underline{5327} \overline{) 10} \\ \underline{50} \\ \underline{32} \\ \underline{30} \\ \underline{27} \\ \underline{20} \\ \underline{7} \end{array}$$

Санҷиш: $532 \cdot 10 + 7 = 5327$

$$\begin{array}{r} \underline{12835} \overline{) 100} \\ \underline{100} \\ \underline{283} \\ \underline{200} \\ \underline{835} \\ \underline{800} \\ \underline{35} \end{array}$$

561. Хоҷагӣ 9600 кг гандуми баҳорӣ ҳамчун овард. Баъди хушк ва тоза кардан $\frac{1}{8}$ ҳиссаи гандум кам шуд. Гандуми боқимонда ба 120 халта баробар андохта шуд. Вазни 1 халта гандумро ёбед?

562. 1) Тақсимшаванда 84200, тақсимкунанда 100. Ҳосили тақсими ёбед?

2) Ҳосили зарби ададҳои 396 ва 200-ро 4 маротиба кам кунед.

563.

$$\boxed{>} \boxed{<} \boxed{=}$$

- 1) 8 сомонӣ 5 дирам 805 дирам;
 10 сомонӣ 20 дирам 10 сомонӣ 50 дирам;
 5 соату 18 дақ 4 соату 18 дақ;
 21 т 100 кг 12 т 100 кг.

2) *Шифоҳӣ*. Ададро 100 маротиба зиёд кардан чӣ маъно дорад? 100 маротиба кам кардан чӣ?

● 564. Иваз кунед.

Бо дирам: 12 сомонӣ = 4 сомонию 20 дирам =

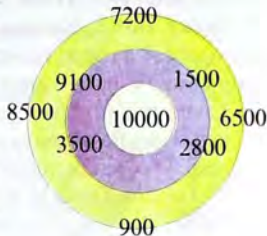
6 сомонӣ = 15 сомонию 20 дирам =

Бо кг: 75 т 280 кг =

110 т 150 кг =

▲ 565. Муаммо. 1) Аз ҳар як ҳалқа яктогӣ ададро тавре интихоб намоед, ки суммашон 10000 шавад.

2) Аз қатори ададҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ҳама ададҳои чуфтро зарб кунед.

МИСОЛҲОИ НАМУДИ $6480 : 80$, $361200 : 700$

566.

$$1) \begin{array}{r|l} \underline{6480} & 80 \\ \underline{640} & 81 \\ \underline{80} & \\ \underline{80} & \\ \hline 0 & \end{array}$$

Санҷиш:

$$\begin{array}{r} 81 \\ \times 80 \\ \hline 6480 \end{array}$$

ё ки $6480 : 80 = 81$

$$2) \begin{array}{r|l} \underline{361200} & 700 \\ \underline{3500} & 516 \\ \underline{1120} & \\ \underline{700} & \\ \underline{4200} & \\ \underline{4200} & \\ \hline 0 & \end{array}$$

Санҷиш:

$$\begin{array}{r} 516 \\ \times 700 \\ \hline 361200 \end{array}$$

ё ки $361200 : 700 = 516$

1) *Тарзи ҳисоббарорӣ*: тақсимшаванда 6480, тақсимкунанда 80.

а) Тақсими нопурраи аввал: 648 даҳӣ, бинобар ин ҳосили тақсим аз аз даҳӣ ва воҳид иборат мешавад. 648-ро ба 80 тақсим мекунем, 8 ҳосил мешавад. 8-ро дар ҳосили тақсим менависем. 80-ро ба 8 зарб мекунем, 640 ҳосил мешавад. Аз адади 648 адади 640-ро тарҳ мекунем, 8 бақия монд. Бақияро бо тақсимкунанда муқоиса мекунем, 8 аз 80 хурд аст ($8 < 80$). 0-ро аз тақсимшаванда гирифта, ба паси 8 мегузорем, 80 ҳосил мешавад.

Тақсими нопурраи дуум: 80 воҳид. 80-ро ба 80 тақсим кунем 1 ҳосил мешавад. 1-ро дар ҳосили тақсим менависем. 81-ҳосили тақсим.

б) Тақсимшаванда ва тақсимкунандаро аз сифр озод кардем. Ин усул тақсимро осон мекунад. 64-ро ба 8 тақсим кардем, 8 ҳосил шуд. 8-ро дар ҳосили тақсим навиштем. 8-ро ба 8 тақсим кунем 1 ҳосил мешавад. 1-ро ба ҳосили тақсим навиштем. Ҳосили тақсим тағйир наёфт.

2) *Тарзи ҳисоббарорӣ*: тақсимшаванда адади шашрақама –361200. Тақсимкунанда адади серақама –700. Аз ин рӯ, аз тақсимшаванда се рақамаи аввалро мегирем –361. Аммо 361 ба 700 тақсим намешавад. Бинобар ин чор рақамаи аввали тақсимшавандаро мегирем –3612. 3612-ро ба 700 тақсим мекунем, 5 мешавад. 5-ро дар ҳосили тақсим менависем.

Тақсимро давом диҳед...

Усули осонтари ҳалли ин мисол ихтисор намудани нулҳои тақсимшаванда 361200 ва тақсимкунанда 700

мебошад. Азбаски шумораи сифрҳо дар тақсимшаванда ва тақсимкунанда баробаранд онҳоро ихтисор намудан мумкин аст. 3612-ро ба 7 тақсим кардем, 516 ҳосил шуд. Натиҷа тағйир наёфт. Шумо метавонед роҳи дуюмро низ дар сутунча навишта ҳисоб кунед.

$$\begin{array}{r|l} 361200 & 700 \\ 35 & 516 \\ \hline -11 & \\ 7 & \\ \hline -42 & \\ -42 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

567. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll} 3240 : 40 & 5760 : 60 & 42500 : 500 & 129600 : 200 \\ 3840 : 80 & 8280 : 90 & 64800 : 600 & 872400 : 300 \end{array}$$

568. Як гурӯҳ мактаббачагони мактабҳои Пахтаобод барои саёҳат бо автобус ба Қалъаи Ҳисор ва баъд ба Душанбе рафтанд. Онҳо 1 соату 05 дақиқа Қалъаи Ҳисорро, 3 соату 50 дақиқа Душанберо тамошо карданд. Барои сафар ҳамагӣ 9 соат вақт сарф шуд. Онҳо чанд соат дар роҳ буданд?

569. Шифоҳӣ.

1) $180 : 60$ $300 : 100$ $1200 : 200$
 $240 : 40$ $420 : 10$ $2400 : 100$

2) Кадом сол 90-солагии Бобочон Ғафуровро чашн гирифтанд?

● 570. Хаттӣ ҳисоб кунед ва натиҷаро бо амали зарб санҷед:

$$960 : 20 \quad 1960 : 20 \quad 79500 : 300 \quad 587500 : 500$$

● 571. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$$69 : 30 \quad 169 : 30 \quad 2202 : 50 \quad 841 : 40$$

572. Бозии «Мисолҳои даврӣ» оё дуруст аст? Санҷед:

$$\begin{array}{lll} 210 \cdot 10 & 2100 : 10 & 350 \cdot 10 \\ 240 \cdot 10 & 3500 : 10 & 2400 : 10 \end{array}$$

ТАҒЙИРЁБИИ ҲОСИЛИ ЗАРБ. АЛОҚАМАНДИИ БАЙНИ ҲАМЗАРБҲО ВА ҲОСИЛИ ЗАРБ

573.

Ба хотир оред!

Дар чуфти чунин баробариҳо чӣ тағйир ёфт?

1) $25+5=30$

2) $30+20=50$

$25+6=31$

$29+20=49$

3) $12-4=8$

4) $40-8=32$

$12-5=7$

$42-8=34$

Ҳосиятҳои тағйирёбии сумма

1) Дар чуфти яқум чамъшавандаҳои яқум якхела буда, чамъшавандаи дуҷум зиёд шуд. Сумма ҳам зиёд шуд, яъне тағйир ёфт.

2) Дар чуфти дуҷум чамъшавандаҳои дуҷум якхела буда, яке аз чамъшавандаҳои яқум кам шуд. Сумма низ кам шуд, вай тағйир ёфт. Ин аст алоқамандии байни чамъшавандаҳо ва сумма.

Ҳосиятҳои тағйирёбии фарқ

1) Дар чуфти сеҷум тарҳшавандаҳо якхела буда, яке аз тарҳкунанда зиёд шуд. Фарқ ҳам кам шуд, яъне фарқ тағйир ёфт.

2) Дар чуфти чорум, баръакс, тарҳшаванда зиёд шуд. Тарҳкунандаҳо якхела мебошанд. Фарқ зиёд шуд, яъне фарқ тағйир ёфт. Ин аст алоқамандии байни тарҳшаванда, тарҳкунанда ва фарқ.

Ҳосиятҳои тағйирёбии ҳосили зарб

1) Дар чуфти чунин баробариҳо чӣ тағйир ёфт?

$10 \cdot 2$

$24 \cdot 3=72$

$10 \cdot 3=30$

$25 \cdot 3=75$

Дар чуфти якум ҳамзарбҳои якум якхела буда, ҳамзарби дуум зиёд шуд, яъне тағйир ёфт. Ҳосили зарб низ зиёд шуд, яъне тағйир ёфт. Дар чуфти дуум баръакс, ҳамзарбҳои дуум якхела буда, ҳамзарби якум зиёд шуд. Ҳосили зарб низ зиёд шуд, яъне тағйир ёфт.

Чунин аст алоқамандии байни ҳамзарбҳо ва ҳосили зарб.

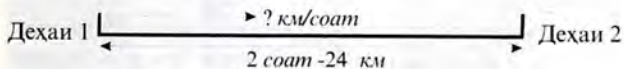
574. Ифодаҳоро ҳисоб карда, тағйирёбии сумма, фарқ ва ҳосили зарбро мушоҳида намоед:

$$\begin{array}{cccc} 120+10 & 300-100 & 50 \cdot 4 & 70 \cdot 6 \\ 120+20 & 300-200 & 50 \cdot 5 & 80 \cdot 6 \end{array}$$

Ҳосиятҳои тағйирёбии сумма, фарқ ва ҳосили зарбро ба хотир оред.

575. Лаклак дар як рӯз то 320 км парвоз мекунад. Лаклак дар 30 рӯз чанд км парвоз карда метавонад?

576. Бобо бо асп аз як деҳа ба деҳаи дигар дар 2 соат расид. Масофаи байни деҳаҳо 24 км. Суръати аспро ёбед.

577. Адади номаълумро ёбед:

$$4 \cdot x + 600 = 80000 \quad (a - 780) : 2 = 380 \quad x + 572 = 500 \cdot 3$$

● **578.** Ҳосиятҳои тағйирёбии сумма, фарқ ва ҳосили зарбро хонед ва ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 80+40 & 500-400 & 60 \cdot 3 & 15 \cdot 6 \\ 85+40 & 500-300 & 60 \cdot 4 & 20 \cdot 6 \end{array}$$

● 579. Ба соат нигаред ва дар 5 дақиқа атрофи хонаатонро (ҳавлиатонро) бо қадам ҳисоб кунед. Сипас ёбед, ки дар 10 дақиқа чанд қадам гузоштан мумкин аст?

▲ 580. 1) Шинос шавед: Роҳи Душанбе–Қургонтеппа соли 1928 сохта шуда буд.

2) Соли 2002 ба истифода дода шудани Канали Калони Ҳисор 70 сол пур шуд. Канали Калони Ҳисор соли чандум сохта шудааст?

ТАҒЙИРЁБИИ ҲОСИЛИ ТАҚСИМ. АЛОҚАМАНДИИ БАЙНИ ТАҚСИМШАВАНДА, ТАҚСИМКУНАНДА ВА ҲОСИЛИ ТАҚСИМ

581. Чуфти баробарихоро мукоиса кунед:

$$16 : 2 = 8$$

$$280 : 10 = 28$$

$$18 : 2 = 9$$

$$280 : 20 = 14$$

Дар чуфти якум тақсимшаванда тағйир ёфта, тақсимкунанда бетағйир аст. Ҳосили тақсим низ зиёд шуд, яъне тағйир ёфт.

Дар чуфти дуюм тақсимшавандаҳо яхела буда, тақсимкунанда ду маротиба зиёд шуд. Ҳосили тақсим бошад, ду маротиба кам шуд.

Чунин аст алоқамандии байни тақсимшаванда, тақсимкунанда ва ҳосили тақсим.

582. Ҳисоб кунед. Ҳосили тақсим чӣ хел тағйир ёфт?

$$200 : 4$$

$$360 : 6$$

$$800 : 20$$

$$6000 : 100$$

$$220 : 4$$

$$360 : 4$$

$$1000 : 20$$

$$6000 : 200$$

583. Муқоиса кунед:

$32 : 16$

$2000 : 100$

$2400 : 100$

$64 : 32$

$1000 : 50$

$4800 : 200$

Тақсимшавандаю тақсимкунанда дар чуфти якум якбора ду маротиба, яъне ба микдори баробар зиёд шуданд, аммо натиҷа тағйир наёфт.

Хулоса. Тақсимшаванда ва тақсимкунандаро ба микдори баробар зиёд кунем, ҳосили тақсим тағйир намеёбад.

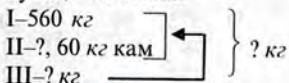
584. Аз майдони назди хавлӣ, як оила 560 кг, оилаи дуюм 60 кг камтар, оилаи сеюм баробари оилаи якум ва дуюм картошка чамъ карданд. Онҳо якҷоя чӣ қадар картошка чамъ карданд? Ҷавобашро бо тонна ифода намоед.

Навишти кӯтоҳи масъала:

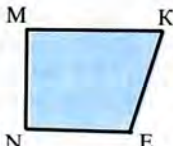
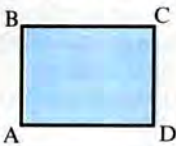
I—560 кг

II—?, 60 кг кам

III—? кг

585. Бисёркунҷаҳоро хонед:

Намуна: 1) Секунҷаи ОРК (ё ки КРО, РОК).

● 586. 1) Хулосаҳои тағйирёбии ҳосили тақсимро хонед ва дар иҷрои мисолҳо татбиқ намоед:

$9 : 3$

$72 : 8$

$60 : 20$

$300 : 100$

$12 : 3$

$72 : 9$

$80 : 20$

$600 : 200$

2) Ҷамъро бо амали тарҳ санҷед:

$$\begin{array}{r} 938 \\ + 54 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 6975 \\ + 4036 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 10372 \\ + 7431 \\ \hline \end{array}$$

▲ 587. Бозии «Кӣ зудтар?»:

Аз рақамҳои 5, 6, 8 истифода бурда, 3-тоӣ адади серақама, шашрақама ва ҳафтрақама нависед. Як адади шашрақамаро ба синфҳо ҷудо карда, мавқеи ададҳоро ӯед.

ЗАРБ БА АДАДҲОИ ДУРАҚАМА ВА СЕРАҚАМА

588. Зарби адади дурақама ба дурақамаро низ дар сутунча навишта ҳисоб кардан осон аст.

Монанди:

$$\begin{array}{r} \times 25 \\ \times 39 \\ \hline 225 \\ + 75 \\ \hline 975 \end{array}$$

Санҷиш:

$$\begin{array}{r} 1) \quad \begin{array}{r|l} \underline{975} & 39 \\ \underline{78} & 25 \\ \underline{195} & \\ \underline{195} & \\ \hline & 0 \end{array} & 2) \quad \begin{array}{r|l} \underline{975} & 25 \\ \underline{75} & 39 \\ \underline{225} & \\ \underline{225} & \\ \hline & 0 \end{array} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 376 \\ \times 234 \\ \hline 1504 \\ + 1128 \\ \hline 752 \\ \hline 87984 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \text{С.1)} \quad \begin{array}{r|l} \underline{87984} & 234 \\ \underline{702} & 376 \\ \underline{1778} & \\ \underline{1638} & \\ \hline & 1404 \\ - & 1404 \\ \hline & 0 \end{array} & \text{С.2)} \quad \begin{array}{r|l} \underline{87984} & 376 \\ \underline{752} & 234 \\ \underline{1278} & \\ \underline{1128} & \\ \hline & 1504 \\ - & 1504 \\ \hline & 0 \end{array} \end{array}$$

Тарзи ҳисоббарорӣ. Ҳамзарбҳо ададҳои дурақама. Зарб мекунем: аввал воҳиди ҳамзарби дуҷумро ба ҳам-

зарби якум зарб карда 225-ро ҳосил мекунем. Сипас адади даҳии ҳамзарби дуум (3)-ро ба ҳамзарби якум зарб карда, зарби нопурраи дуум 75-ро ҳосил кардем. Вақти бо даҳиҳо зарб кардан, ҳосили зарби нопурраи дуум дар зери даҳӣ навишта мешавад.

Ҳосили зарби нопурраи якум 225 ва дуум 75-ро чамъ кардем. 975 ҳосил шуд. Ҷавобро мехонем: 975 –ҳосили зарби пурра.

Зарби адади серақама бо адади серақама низ ҳамин тавр иҷро карда мешавад.

589. Ҳосили зарбро ёбед:

$$\begin{array}{r} 74 \\ \times 26 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 93 \\ \times 37 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 58 \\ \times 43 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 875 \\ \times 843 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 992 \\ \times 641 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 631 \\ \times 564 \\ \hline \end{array}$$

590. 1) Квадрати дилхоҳ кашед ва қуллаҳои онро бо ҳарфҳои ишора карда, номи квадрат ва тарафҳои онро нависед.

2) Нуқтаҳоро бо ҳамдигар пайваست кунед, секунҷа ҳосил мешавад. Ба қуллаҳои секунҷа ҳарф гузошта, номи секунҷа ва тарафҳояшро нависед.

591. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$(32805 : 9 \cdot 40) - 8472$$

$$720 \cdot 30 : 30$$

$$560423 - (94 \cdot 28 : 2)$$

$$960 \cdot 20 : 20$$

592. Муодила навишта ҳал кунед:

1) Ҳосили зарби ададҳои номаълум ва 50-ро 5 маротиба кам кардем, ки 90 ҳосил шуд.

2) Тақсимшаванда 357, тақсимкунанда номаълум, ҳосили тақсим 7.

● 593. 1) Ҳосили зарбро ёбед:

$$\begin{array}{r} \times 56 \\ 41 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 93 \\ 27 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 789 \\ 324 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 837 \\ 243 \\ \hline \end{array}$$

2) Аз китоб тарзи ҳисоббарориро хонед.

▲ 594. Як адад аз шаш ҳазор, дигараш аз шаш садӣ иборат аст. Ин ададҳо оё ба якдигар баробаранд? Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед.

(A) Ҳа

(B) Не

595. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$29 \cdot 38$$

$$346 \cdot 215$$

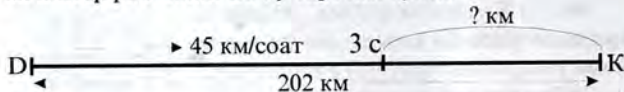
$$3249 \cdot 12$$

$$47 \cdot 25$$

$$239 \cdot 278$$

$$2673 \cdot 23$$

596. Масофаи байни Душанбе ва Кӯлоб 202 км мебошад. Аз Душанбе автобус бо суръати 45 км/соат ҳаракат карда, 3 соат роҳ рафт. То Кӯлоб боз чанд километр роҳ монд? Бо ду тарз ҳал кунед.

597. Шифоҳӣ. 1) Масофа ва вақт маълум бошад, суръат чӣ хел ёфта мешавад? Масофа ва суръат маълум бошад, вақт чӣ хел ёфта мешавад? Суръат ва вақт маълум бошанд, масофа чӣ хел ёфта мешавад?

Формулаҳои ёфтани масофа, суръат ва вақтро нависед.

2) Периметри росткунҷа чӣ хел ёфта мешавад? Формулаи периметри росткунҷаро нависед. Периметри квадрат чӣ хел ҳисоб карда мешавад? Формулаи периметри квадратро нависед.

598. Аз дохили рақамҳои секунҷа 3-то адади серақама, аз рақамҳои дохили квадрат 4-то адади чоррақама ва аз ҳамаи ин рақамҳо 3-то адади ҳафтрақама нависед ва хонед. Ададҳои ҳафтрақамаро ба синфҳои ҷудо кунед. Дар зери синфи якум як хатча, синфи дуюм ду хатча, синфи сеюм хати мавҷи кашед.

599. Ҷавоби мисоли якумро истифода бурда, ҷавоби мисоли дуюмро нависед:

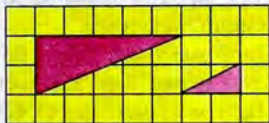
$$320 + 80 = 400 \quad | \quad 190 - 60 = 130 \quad | \quad 25 \cdot 10 = 250$$

$$320 + (80 + 20) = \quad | \quad 190 - (60 - 20) = \quad | \quad 25 \cdot (10 \cdot 2) =$$

Сумма чӣ ҳел тағйир ёфт? Фарқ чӣ? Ҳосили зарб чӣ?

● **600.**

Тарафҳои секунҷаро чен карда, периметрашро ҳисоб кунед.

● **601.** 1) Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$239 \cdot 463 \quad 4357 \cdot 26 \quad 35143 \cdot 12$$

2) Бо истифодаи сето рақамҳои 5 ва амалҳои ҷамъу зарб ва қавс 50 ҳосил кунед. Аломати зарбро истифода бурда, 125-ро ҳосил намоед. Аломати зарб ва тақсими истифода бурда, кадом ададҳоро ҳосил кардан мумкин аст?

ТАҚСИМ БА АДАДҲОИ ДУРАҚАМА ВА СЕРАҚАМА

602. Фаҳмонед, ки тақсим чӣ хел иҷро шуд?

$$\begin{array}{r} 4452 \overline{) 53} \\ \underline{424} \\ 212 \\ \underline{212} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 84 \\ 53 \\ \hline + 252 \\ \hline 420 \\ \hline 4452 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 54782 \overline{) 86} \\ \underline{516} \\ 318 \\ \underline{258} \\ 602 \\ \underline{602} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 637 \\ 86 \\ \hline + 3822 \\ \hline + 5096 \\ \hline 54782 \end{array}$$

Дар мисоли 1–ум: хатчаи болои 5 нишон медиҳад, ки аввал 445-ро ба 53 тақсим мекунем, чунки 44 аз 53 хурд ($44 < 53$).

Тарзи ҳисоббарорӣ: тақсимшаванда чоррақама, тақсимкунанда дурақама. 44 аз 53 хурд, 445-ро ба 53–тақсим кардан лозим.

445 аввалин тақсимшавандаи нопурра. Дар ҳосили тақсим адади дурақама ҳосил мешавад. Тақсим мекунем: 445-ро на ба 53 балки ба 50 тақсим мекунем. 8. Ин адади тахминӣ, месанҷем.

Зарб мекунем: 53-ро бо 8 зарб кунем 424. Адади 8 дуруст меояд. 8-ро дар ҳосили тақсим менависем.

Тарҳ мекунем: аз 445 424-ро тарҳ карда 21-ро пайдо кардем – ин бақия. Бақияро бо тақсимкунанда муқоиса мекунем: $21 < 53$. Тақсимро давом медиҳем. 21 дахӣю 2 воҳид 212–ин дуюм тақсимшавандаи нопурра.

212-ро ба 53 тақсим кунем 4, 53-ро ба 4 зарб кунем 212. 4-ро дар ҳосили тақсим менависем. Тарҳ мекунем: аз 212 адади 212-ро тарҳ кунем 0. Тақсим ба охир расид. 84–ҳосили тақсим.

$$\begin{array}{r|l}
 46224 & 432 \\
 \hline
 432 & 107 \\
 \hline
 -3024 & \\
 \hline
 -3024 & \\
 \hline
 0 &
 \end{array}$$

Барои санчиш ҳосили тақсимро ба тақсимкунанда, зарб кардем, ки тақсимшаванда ҳосил шуд.

Ҳамин тавр адади панҷрақама ва шашрақама ба адади серақама тақсим хоҳад шуд.

$936 : 78$

$216 : 12$

$2014 : 38$

$4028 : 53$

$603. \quad 2448 : 12 \quad 46224 : 432$

$6562 : 63 \quad 92448 : 864$

$178353 : 171$

$178182 : 144$

604. Номи мӯҳраҳоро гӯед. Дар катакҳои сурх чандто мӯҳра ҳаст? Дар катакҳои сафед чӣ? Мӯҳраҳои сиёҳ ва сафеди пурраи тахтаи шоҳмотро истифода бурда, як нобаробарӣ нависед.

605. Хоҷагӣ ба осиеб 675 сентнер гандум, назар ба он 75 сентнер камтар ҷав ва назар ба ҷав 63 сентнер зиёдтар арзан бурд. Хоҷагӣ ба осиеб чӣ қадар ғалла бурдааст?

606. Шифоҳӣ. 1) Ададҳои дурақамае гӯед, ки ба адади дурақама бе бақия тақсим шаванд.

Намуна: $84 : 21 = 4$.

2) Ададҳои дурақамае гӯед, ки ба адади дурақама бо бақия тақсим шаванд.

Намуна: $97 : 41 = 2$ (6. 15).

- 607. Амали тақсирро иҷро кунед:

$$\begin{array}{ccc} 144 : 12 & 275 : 25 & 3672 : 36 \\ 288 : 24 & 550 : 25 & 1836 : 18 \end{array}$$

- 608. Хати рост кашида, дар он нуқтаҳои О ва А-ро нишон диҳед.

- ▲ 609. Кӣ зудтар? Ададҳои тарафҳои секунҷаро истифода бурда, оид ба зарб сето ифодаи дуамала нависед ва ҳисоб кунед?

Монанди: $20 \cdot 25 \cdot 5 = 2500$

МАСОҲАТИ БИСЁРКУНҶА

610. 1) Оё шумо медонед! Кадом ашёҳо масоҳат (ё сатҳ) доранд?

Рӯймол, рӯймолча, тахтаи синф, рӯи миз, фарш ва шифти синф, деворҳои синф, дар, тиреза, гилем, рӯи дафтар, варақҳои он, рӯи ҳавлӣ, баргҳои гул ва ғайра масоҳат доранд.

- 2) Масоҳати рӯймолро бо масоҳати дастрӯймолчаатон

муқоиса кунед.

Масоҳати кадомаш калон (хурд)?

- 3) Масоҳати шифт ва фарши синфро муқоиса кунед. Оё онҳо баробаранд?

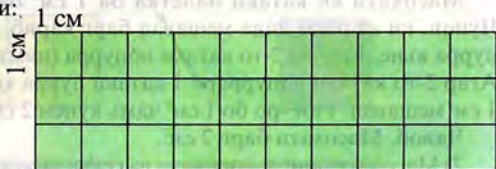
- 4) Ба шаклҳои геометрии нигаред.

Масоҳати кадоме аз онҳо хурд (калон)?

611. 1) Масоҳати ашёҳое, ки шакли росткунҷа ва ё

квадратро надоранд, бо палетка муайян хоҳанд шуд. Палетка аз қоғази шаффоф сохта шуда, аз квадратҳои тарафҳои 1 см иборат аст.

Монанди:

Ин шакл 30-то квадрати тарафҳои 1 см дорад.

Масоҳати квадрати тарафҳои 1 см-ӣ чунин ёфта мешавад: $1\text{ см} \times 1\text{ см} = 1\text{ см}^2$. Ин бузургӣ (1 см^2 —сантиметри квадратӣ) ба сифати воҳиди масоҳат қабул карда шудааст.

Сантиметри квадратӣ мухтасар см^2 навишта мешавад. Монанди: 1 см^2 , 2 см^2 ва ғайра.

Эзоҳ. Агар ду ченаки якхелаи дарозиро ба якдигар зарб кунем, воҳиди нав—воҳиди масоҳат пайдо мешавад.

Масоҳати расми палетка ба 30 см^2 баробар аст.

2) Аз рӯи палетка масоҳати барг, доира, чоркунча секунҷаро ҳисоб кунед.

Барг, доира, секунҷа, чоркунча ва монанди инҳо шакли

росткунча ва ё квадратро надоранд. Бинобар ин масоҳати онҳо бо палетка ном асбоб ҳисоб карда мешавад.

1) Масалан, масоҳати барг чунин ҳисоб карда мешавад.

Масоҳати як катаки палетка ба 1 см^2 баробар аст. Чунон, ки аз расм дида мешавад барг қариб 1-то катаки пурра яъне, 1 см^2 ва 2-то катаки нопурра (нимтоғӣ) дорад. Агар 2-то катаки нопурраро 1 катаки пурра ҳисоб кунем, 1 см^2 мешавад. 1 см^2 -ро бо 1 см^2 чамъ кунем 2 см^2 мешавад.

Ҷавоб. Масоҳати барг 2 см^2 .

2) Масоҳати доира, чоркунча ва секунчаро аз рӯи катакҳои палетка ҳисоб кунед.

612. Ифодаҳоро ҳатӣ ҳисоб намоед:

$$96205 \cdot 2 - 43103 \cdot 4 + 2076$$

$$(80403 - 3506) \cdot 2 + (32080 + 2757)$$

613. $576 \cdot 4$ $1012 : 2$ $940 \cdot 5$

$$576 : 4$$
 $1012 \cdot 2$ $1240 : 20$

614. Ҷадвали ченакҳои дарозиро гӯед.

● 615. Квадрате кашед, ки периметраш 16 см бошад.

● 616. $4 \cdot (228635 - 198372)$ $(396578 + 233422) : 210$

617. Барои дарси оянда аз қоғази шаффоф палетка созад.

Аввал аз қоғази шаффоф росткунчае буред, ки дарозияш 20 см , бараш 10 см бошад. Тарафҳояшро ба сантиметрҳо тақсим карда, нуктаҳоро бо хати рост пайваست кунед, палетка пайдо мешавад. Масоҳати палеткаи шумо 200 см^2 аст (яъне аз 200 катаки якхела иборат).

▲ 618. Ҷавоби чистонро ёбед:

Як ҳайкали аҷоиб
Монанди кӯҳи Помир.
Бо тезӣ менамоӣ
Дар дафтари худ тасвир.

МАСОҲАТИ РОСТКУНЧА

619. Масоҳати ҳар яки ин шаклҳо ба чанд сантиметри квадратӣ баробар аст?

620. 1) Дарозии дафтар 20 см, бараш 16 см. Масоҳати рӯи ин дафтарро ёбед.

Барои ёфтани масоҳати росткунча дарозӣ ва барӣ он зарб карда мешавад.

Агар дарозии росткунчаро бо ҳарфи a , барашро бо ҳарфи b , масоҳаташро бо ҳарфи S ишора кунем, масоҳати росткунча $S = a \cdot b$ ҳосил мешавад. Ин формулаи масоҳати росткунча мебошад.

Намунаи навишти кӯтоҳ ва ҳалли масъала:

Навишти кӯтоҳ:

$$a = 20 \text{ см}$$

$$b = 16 \text{ см}$$

$$S = ?$$

Ҳал:

$$S = 20 \cdot 16$$

$$S = 320 \text{ см}^2$$

Ҷ. Масоҳати росткунча
320 см².

2) Кори амалӣ. Дарозӣ ва бари палеткаатонро чен кунед. Масоҳати палетकारо ҳисоб кунед.

Хонандагон масъаларо чунин ҳал кардаанд. Кори кадоме аз онҳо дуруст аст?

Хонандаи 1.

$$a=20 \text{ см}$$

$$b=10 \text{ см}$$

$$S=?$$

$$S=20 \cdot 10$$

$$S=200 \text{ см}^2$$

Ч-Масоҳати палетка 200 см².

Хонандаи 2.

$$\text{Дарозӣ} - 20 \text{ см}$$

$$\text{Бар} - 10 \text{ см}$$

$$\text{Масоҳат} - ?$$

$$20 \cdot 10 = 200 \text{ см}^2$$

Ч. Масоҳати палетка 200 см².

Кори ҳар ду хонанда дуруст аст. Масъала бо ду роҳ иҷро шуд (яке бо татбиқи формула, дигараш бе истифодаи формула).

621. Палетकारо ба рӯи дасти чап гузоред: аввал катакҳои пурра, баъд нопурраашро ҳисоб карда, масоҳати рӯи дасти чапро муайян кунед. Масоҳати ҳар ду дастагон чанд сантиметри квадратӣ мешавад?

622. Ифода кунед:

Бо дм: $120 \text{ см} = \boxed{} \text{ дм}$ Бо м: $400 \text{ см} = \boxed{} \text{ м}$

$200 \text{ см} = \boxed{} \text{ дм}$ $1000 \text{ см} = \boxed{} \text{ м}$

$4 \text{ м } 20 \text{ см} = \boxed{} \text{ дм}$ $600 \text{ дм} = \boxed{} \text{ м}$

623. Хонед ва ба синфҳо чундо намоед:

$301400,$ $25725000,$ 7205483

624. $700+100=800$ $800-200=600$ $600-400=200$

$700+100 \cdot 3=$ $800-200 \cdot 2=$ $600-400 : 2=$

Чуфти ифодаҳоро муқоиса кунед. Чӣ тағйир ёфт? Хосиятҳои тағйирёбии сумма ва фарқро баён кунед.

Дар хотир нигоҳ доред: Дар ифодаи якум 700 ва 100 чамъшавандаҳо. Дар ифодаи дуҷум чамъшавандаи дуҷум се маротиба зиёд шуд. Натиҷа низ зиёд шуд.

Агар тарҳшавандаро бетағйир гузашта, тарҳкунандаро якҷанд маротиба зиёд кунем, фарқ ҳамон қадар кам мешавад. Агар тарҳкунандаро якҷанд маротиба кам кунем, фарқ ҳамон қадар зиёд мешавад.

625. Ададҳоро хонед: 888, 8888, 88888, 888888, 8888888. Дар адади 8888 рақамҳои 8 чӣ мавқеъ доранд?

● **626.** Росткунҷае кашед, ки дарозинаш 8 см, бараш 6 см бошад. Масоҳати росткунҷаро ёбед.

● **627.** Муқоиса намоед ва аломати даркорӣ (>, <, =) гузоред:

$$\begin{array}{lll} 250 \dots 250+50 & 70 \cdot 2 \dots 70-1 & 225 \dots 15 \cdot 15 \\ 400 \dots 400-70 & 80 : 20 \dots 80 : 40 & 900 \dots 9000+9 \end{array}$$

▲ **628.** Шинос шавед.

Дар Россия истехсоли вертолёт соли 1951 сар шудааст. Оё соли 1951-ро нимаи дуҷуми асри 20 гуфтан мумкин аст?

МАСОҲАТИ КВАДРАТ

629. 1) Тарафи квадрат 8 дм аст. Масоҳати квадратро ёбед.

Тарафҳои квадрат ба якдигар баробаранд. Бинобар ин барои ёфтани масоҳати квадрат, дарозии як тарафи квадратро ба худаш зарб мекунем.

Тарафи квадратро бо ҳарфи a ишора кунем, формулаи масоҳати квадрат $S=a \cdot a$ ҳосил мешавад.

Навишти кӯтоҳи масъала:

$$\begin{array}{llll} a=8 \text{ дм} & \text{Ҳал:} & \text{ё ки} & 2) 8 \cdot 8=64 \text{ дм}^2 \\ S=? & 1) S=8 \cdot 8 & & \\ & S=64 \text{ дм}^2 & & \end{array}$$

Ҷ. Масоҳати квадрат 64 дм^2

дм^2 —низ воҳиди ченаки масоҳат

2) Дарозӣ ва бари рӯймолчаатонро чен кунед. Масоҳаташро ёбед.

3) Дарозии гилеми росткунҷашакл 5 м , бараш 3 м аст. Масоҳати гилебро ёбед. Формуларо татбиқ намуда, масъаларо ҳал кунед.

м^2 —низ воҳиди ченаки масоҳат

4) Бо тасмаи ченкунӣ (ё метри чӯбин) дарозӣ ва барӣ фарши синфро чен кунед ва масоҳаташро ёбед. Оё масоҳати фарши синф ба масоҳати шифти синф баробар аст? Агар масоҳати фарш ва шифти синф баробар набошад, соҳти он дуруст мешавад?

630. Адади номаълумро ёбед:

$$624 : x = 12$$

$$(x+125)-74=203$$

$$438-(x+89)=304$$

$$927-x=539$$

631. Амалхоро иҷро кунед:

$$(21078+43263 : 9) \cdot 2$$

$$(50100-26013 : 3) \cdot 3$$

$$59135+104784 : 6$$

$$7183 \cdot 5-22407$$

632. 1) *Шифоҳӣ*. Масоҳати росткунҷа чӣ тавр ёфта мешавад? Масоҳати квадрат чӣ?

2) Монандӣ ва фарқӣ росткунҷаю квадратро гӯед.
Порча чист? Фарқи порча ва хати ростро гӯед.

633. Дар адади 23798 кадом рақам хонаи садиро нишон медиҳад? Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед.

- (A) 8 (B) 9 (C) 7 (D) 3

● 634. 1) Дарозии росткунҷа 6 см, бараш 4 см мебошад.
Масоҳати росткунҷаро ёбед.

2) Тарафи квадрат 3 дм мебошад. Масоҳати квадратро ёбед.

3) Аз китоб қоидаҳои ёфтани масоҳати росткунҷа ва квадратро хонед.

● 635. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед.

$$(4848-288) : 48 \quad (3584+768) : 64 \quad (7236-252) : 36$$

▲ 636. Хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

1) Вертолёт то 40 тонна бор мебардорад.

2) Дурии парвози он то 2000 км аст.

3) Ададҳои 40 т-ро бо кг, 2000 км-ро бо м ифода кунед.

637. Шифоҳӣ.

1) Барои ёфтани масоҳати росткунҷа чӣ бояд кард?
Барои ёфтани масоҳати квадрат чӣ? Кадом воҳидҳои ченаки масоҳатро медонед? Ашӯҳое, ки шакли росткунҷа ва ё квадратро надоранд, масоҳати онҳо бо чӣ муайян карда мешавад?

2) 200 грамм конфет 14 дона (ё 12 дона) мешавад. Дар як килограмм чанд дона конфет ҳаст?

638. Дарозии майдони росткунҷашакл 240 м, бараш 40 м кӯтоҳтар аст. Масоҳати майдонро ёбед.

Навишти кӯтоҳ:

Тарзи 1.

$$a=240 \text{ м}$$

$$b=?, 40 \text{ м кӯтоҳ}$$

$$S=?$$

$$S=a \cdot b$$

$$S=240 \cdot (240-40)$$

$$S=240 \cdot 200$$

$$S=48000 \text{ м}^2$$

Ҷ. Масоҳати майдон

$$48000 \text{ м}^2$$

Тарзи 2.

$$\text{Дарозӣ} - 240 \text{ м}$$

$$\text{Бар} - ?, 40 \text{ м кӯтоҳ}$$

$$\text{Масоҳат} - ?$$

$$1) 240 - 40 = 200 \text{ м} -$$

бари майдон

$$2) 240 \cdot 200 = 48000 \text{ м}^2$$

—масоҳати майдон

Ҷ. Масоҳати майдон

$$48000 \text{ м}^2$$

Масъала бо ду тарз (бо тарзи алгебравӣ ва арифметикӣ) ҳал шуд.

639. Бари синф 10 м, дарозиаш 4 м зиёдтар мебошад. Масоҳати синфро ёбед. (Масъаларо бо ду тарз ҳал намоед.)

640. Дар назди мактаб ду гулхонаи квадратшакли яхела ҳаст. Дарозии як гулхона 14 м аст. Масоҳати ин ду гулхонаро ёбед. (Масъаларо бо амалҳои алоҳида, яъне бо роҳи арифметикӣ ҳал кунед.)

641. Аз палетка истифода бурда, масоҳати шаклҳои дар поён овардашударо ҳисоб намоед. Масоҳати кадоме аз онҳо калонтар?

642. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ифодаҳоро ҳатӣ ҳисоб намоед:

$$(20200 - 9895) : 9 \cdot 102$$

$$(456 \cdot 307 + 18240) : 76$$

643. Ададхоро хонед ва ба синфҳо чудо кунед:

45398722, 337425601, 9728643

Намуна: 715 364 509

715–синфи III

364–синфи II

509–синфи I

644. Синфи якум кадом хонахоро дарбар мегирад?
Синфи дуум чӣ? Синфи сеюм чӣ?

● 645. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$806 \cdot 324 : 806$$

$$2382 : 397 \cdot 354$$

● 646. Дарозӣ ва бари гилеми хонаатонро чен карда,
масоҳаташро ҳисоб намоед.

▲ 647. 1) Хонед ва суръати вертолётро истифода бурда,
оид ба ёфтани масофа масъала созед.

Суръати вертолёт 350 км/соат .

2) 350 км-ро бо м ифода кунед.

ҶАДВАЛИ МАСОҲАТ

648. 1) Воҳидҳои ченакҳои дарозиро номбар кунед.

2) Ҷадвали ченакҳои дарозиро гӯед.

3) Ҷадвали ченакҳои масоҳатро гӯед.

Ҷадвали ченакҳои масоҳат бо ҷадвали ченакҳои дарозӣ вобаста аст.

Ченакҳои дарозиро донед, ҷадвали ченакҳои масоҳатро азхуд намудан осон мешавад.

Ба хотир оред! Квадрати тарафаш 1 сантиметри квадратӣ – 1 см^2 , квадрати тарафаш 1 десементи квадратӣ – 1 дм^2 , квадрати тарафаш 1 метри квадратӣ – 1 м^2 номида мешавад.

Чадвали воҳидҳои дарозӣ	Чадвали воҳидҳои масоҳат
1 см = 10 мм	1 см ² = 100 мм ²
1 дм = 10 см	1 дм ² = 100 см ²
1 м = 10 дм	1 м ² = 100 дм ²
1 м = 100 см	1 м ² = 10000 см ²
1 км = 1000 м	1 км ² = 1000000 м ²
Воҳидҳои дарозӣ: мм, см, дм, м, км	Воҳидҳои масоҳат: мм ² , см ² , дм ² , м ² , км ²

Хулоса. Тарафи квадрат 10 мм бошад, масоҳаташ 100 мм² мешавад. Агар ин ададро бо см² иваз кунем, 100 мм² = 1 см² мешавад, чунки 10 мм = 1 см аст.

Тарафи квадрат 10 см бошад, масоҳаташ 100 см² мешавад. Агар ин ададро бо дм² иваз кунем 100 см² = 1 дм² мешавад, чунки 10 см = 1 дм мебошад.

Тарафи квадрат 100 см бошад, масоҳаташ 10000 см² мешавад. Агар ин ададро бо м² иваз кунем, 10000 см² = 1 м² мешавад. Ҳамин тавр чадвали воҳидҳои масоҳат ҳосил карда шуд.

649. 1) Тарафи квадрат 20 см. Масоҳати квадратро ёбед ва натиҷаро бо дм² ифода намоед.

2) Дарозии пардаи хона 5 м, бараш 3 м, масоҳати пардаро ёбед. Натиҷаро бо дм² ифода намоед.

Навишти кӯтоҳ:

$$a = 5 \text{ м}$$

$$b = 3 \text{ м}$$

$$S = ?$$

Ҳал:

$$S = 5 \cdot 3$$

$$S = 15 \text{ м}^2$$

$$S = 15 \text{ м}^2 \text{ ё ки } S = 1500 \text{ дм}^2.$$

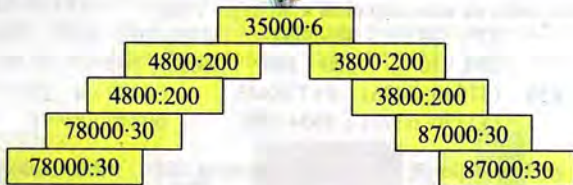
Ҷавоб: Масоҳати парда 15 м² ё ки 1500 дм².

650. Аз ҷадвали масоҳат истифода бурда, иваз намоед:

$$3 \text{ м}^2 = \square \text{ дм}^2 \quad 2 \text{ дм}^2 = \square \text{ см}^2 \quad 300 \text{ мм}^2 = \square \text{ см}^2$$

$$6 \text{ м}^2 = \square \text{ дм}^2 \quad 5 \text{ дм}^2 = \square \text{ см}^2 \quad 800 \text{ мм}^2 = \square \text{ см}^2$$

651. Бозии «Кӣ тезтар ба марра мерасад»?

652. Тақсими бақиядорро иҷро кунед ва санҷед:

$$\begin{array}{r} 468721 \quad | \quad 744 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 1488746 \quad | \quad 744 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 174098 \quad | \quad 468 \\ \hline \end{array}$$

Тақсими бақиядор чӣ тавр санҷида мешавад?

● 653. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед ва санҷед:

$$692604 : 212 \quad 1696636 : 212$$

● 654. Ҷадвали масоҳат, воҳидҳои масоҳатро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

▲ 655. Ифоданок хонед.

Ман ҳазори ҳазорам,
Ба «Шохнома» баробар.
Бунёди ман гар донӣ,
Аз даҳ садӣ иборат.

Маро даҳ бор зарб кунӣ,
Мешавам ман сад ҳазор.
Ба хонандагон доим,
Хохонам сулҳу баҳор.

656. Дар гармхонаи гулпарварӣ 240 каламчаи гулҳои садбарг парвариш мекарданд. Аз ин гулҳо $\frac{1}{4}$ ҳиссааш

зард, $\frac{1}{6}$ ҳиссааш сафед, боқимондааш гули сурх буд. Дар гармхона чандто каламчаи гули сурх буд?

657. Ифодаҳоро ҳисоб кунед. Ҳосиятҳои 10, 100 маротиба зиёд ва кам кардани ададҳоро гӯед.

$$125 \cdot 10 \quad 46 \cdot 100 \quad 570 : 10$$

$$280 \cdot 10 \quad 320 \cdot 100 \quad 4000 : 100$$

658. $(37540-2896) \cdot 0 + 738845$ $60440 : 4 \cdot 27$

$$(12370-6370) : 300 + 5986$$
 $60440 : 8 \cdot 31$

659. Шифоҳӣ: $\frac{1}{4}$ ҳиссаи ададҳои 8000, 6400, 3600-ро ёбед. $\frac{1}{3}$ ҳиссаи ададҳо ба 40, 90, 200 баробаранд. Худи ададҳоро ёбед.

660. Шифоҳӣ. Аз рӯи чадвал масъалаҳо тартиб дода, ҳал кунед.

Дарозӣ	Бар	Масоҳат
14 м	10 м	? м
?	10 м	140 м ²
14 м	? м	140 м ²

Оё масъалаҳои дуёму сеюм ба масъалаи якум баръақс шуда метавонанд?

661. Қоидаҳои ёфтани адади номаълумро гуфта, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$1440 : x = 12 \quad 5197 - x = 4389 \quad (x + 983) - 728 = 3297$$

● 662. $35664 : 6$ $7550 : 25$ $432 \cdot 56$ $283 \cdot 197$

● 663. Дарозии толори варзиши мактаб 24 метр, бараш 8 метр кӯтоҳтар. Масоҳати толори варзиширо ёбед. (Бо амалҳои алоҳида ҳал кунед.)

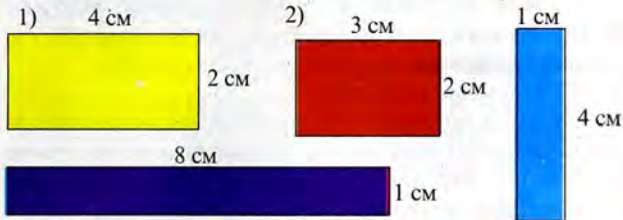
▲ 664. Хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

Ин чӣ маъно дорад?

Ҳафт бор чен кунед, як бор бибуред.

665. Ду росткунҷаи гуногун кашед, ки масоҳати ҳар яки онҳо ба 18 см^2 баробар бошад.

666. Шифоӣ. Кадоме аз масоҳати росткунҷаҳои расми дуюм ба масоҳати росткунҷаи якум баробар шуда метавонад?

667. Ифодаҳоро донед: $a+b$, $a-b$, $a \cdot b$, $a : b$ ва барои қиматҳои $a=240$, $b=20$ онҳоро ҳисоб кунед.

Намуна:

$$\frac{a \cdot b}{a=360}$$

$$b=60$$

$$360 \cdot 60=21600$$

668. Ифода нависед ва ҳисоб кунед.

1) Ҳосили зарби ададҳои 9625 ва 6-ро ба ҳосили тақсими ададҳои 9625 ва 5 қамъ кунед.

2) Суммаи ададҳои 32758 ва 28396-ро аз фарқи ин ададҳо кам кунед.

3) Ҳосили тақсими ададҳои 280 ва 14-ро як маротиба зиёд кунед.

669. Шифоҳӣ.

1) Ҷадвали воҳидҳои масоҳатро гӯед.

2) Ҷадвали воҳидҳои дарозиро гӯед.

3) Масоҳати росткунҷа чӣ тавр ёфта мешавад?

Масоҳати квадрат чӣ?

4) Квадрат аз росткунҷа бо чӣ фарқ мекунад?

● 670. $9874 \cdot 3$ $29622 : 3$ $584 \cdot 23$ $13432 : 23$

$9874 \cdot 4$ $39496 : 4$ $379 \cdot 38$ $14402 : 38$

● 671. Аз коғаз росткунҷае буред, ки дарозииаш 20 см, бараш 15 см бошад.

▲ 672. Масъалаи шавқовар.

Дар дарси тарбияи ҷисмонӣ хонандагон ба фосилаи як метр аз якдигар саф кашиданд. Сафкашии онҳо ба 20 метр тӯл кашид. Дар дарс чанд нафар хонанда иштирок кардааст? Дарозии катаки дафтарро як метр қабул карда, ҳалли масъаларо дар нақша тасвир намоед.

673. Катакҳои холиро пур кунед:

$$600 \text{ см}^2 = \square \text{ дм}^2$$

$$2500 \text{ см}^2 = \square \text{ дм}^2$$

$$800 \text{ дм}^2 = \square \text{ м}^2$$

$$1200 \text{ мм}^2 = \square \text{ см}^2$$

674. Росткунҷаи тайёр кардаатонро дар рӯи миз гузоред. Дарозӣ ва барашро чен карда, масоҳаташро ёбед.

675. 1) Ададҳоро хонед ва ба синфҳо ҷудо кунед: 564305, 7318624.

2) Бо рақамҳо нависед: шашсад ҳазору сесад панҷ, даҳ миллиону яксаду чор ҳазор, сад миллион.

676. Бо $мм^2$ ифода кунед:

$$8 \text{ см}^2 = \square \text{ мм}^2$$

$$2 \text{ см}^2 25 \text{ мм}^2 = \square \text{ мм}^2$$

$$12 \text{ см}^2 = \square \text{ мм}^2$$

$$7 \text{ см}^2 32 \text{ мм}^2 = \square \text{ мм}^2$$

677. $6574 \cdot 6 + 24397$

$$54900 : 900 - 61 \cdot 1$$

$$8424 : 6 + 35273$$

$$72000 : 800 - 90 : 1$$

678. Амалхоро ичро кунед ва санчед:

$$237809 + 18358$$

$$206954 : 506$$

$$705602 - 45797$$

$$4276 \cdot 34$$

679. Квадрате кашед, ки дарозиаш 6 см бошад. Масоҳати ин квадратро ёбед.

680. Шифохӯй. 10 дона себро ба 8 нафар чунон тақсим кунед, ки ба ҳама баробар расад?

ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ АДАДҲОИ НОМДОР

681. 1) Шифохӯй. Чадвали ченакҳои вазн ва вақтро гӯед. Чадвали воҳидҳои дарозиро гӯед. Чадвали воҳидҳои масоҳатро гӯед. Ба ададҳои номдори содда ва таркибӣ мисол оред.

2) Дар як сония садо дар ҳаво ба масофаи 330 м паҳн мешавад. Адади 330 м-ро бо дециметр ифода кунед.

682.

Шумо иҷрои мисолҳои $50 \text{ кг} + 20 \text{ кг} = 70 \text{ кг}$, $12 \text{ кг} \cdot 3 = 36 \text{ кг}$, $18 \text{ л} : 9 = 2 \text{ л}$ ва монанди инҳоро медонед. Мисоли мураккабтарро иҷро мекунем. $4 \text{ кг } 217 \text{ г} \cdot 2$. Ифодаро меҳонем: ҳосили зарби ададҳои $4 \text{ кг } 217 \text{ г}$ ва 2; адади $4 \text{ кг } 217 \text{ г}$ -ро 2 маротиба зиёд кардан $4 \text{ кг } 217 \text{ г}$ ҳамзарби якум буда, адади номдори таркибӣ аст, 2 ҳамзарби дуум.

Тарзи ҳисоббарорӣ.

Ифодаро навишта, хамзарби якумро бо адади номдори содда иваз намуда, сипас онро дар сутунча навишта ҳисоб мекунем.

Монанди:

$$4 \text{ кг } 217 \text{ г} \cdot 2 = 8 \text{ кг } 434 \text{ г}$$

$$4 \text{ кг } 217 \text{ г} = 4217 \text{ г}$$

$$8 \text{ кг } 434 \text{ г} \text{— хосили зарб}$$

$$\begin{array}{r} 4217 \text{ г} \\ \times \quad 2 \\ \hline 8434 \text{ г} \end{array}$$

Адади номдорро ба адад зарб кунем адади номдор пайдо мешавад.

683. $3 \text{ дм } 2 \text{ см} \cdot 4$ $9 \text{ м } 23 \text{ см} \cdot 3$ $2 \text{ соат } 18 \text{ дақ} \cdot 3$

$8 \text{ кг } 125 \text{ г} \cdot 2$ $5 \text{ т } 100 \text{ г} \cdot 5$ $15 \text{ дақ. } 22 \text{ сон} \cdot 2$

684. $16 \text{ м } 45 \text{ см} - 7 \text{ м } 16 \text{ см}$

$9 \text{ м } 8 \text{ см} + 4 \text{ дм } 16 \text{ см}$

$20 \text{ сомонию } 40 \text{ дирам} - 8 \text{ сомонию } 5 \text{ дирам}$

$5 \text{ сомонию } 20 \text{ дирам} + 4 \text{ сомонию } 8 \text{ дирам}$

685. 1) Бари росткунча 2 дм 4 см, дарозиаш ду маротиба зиёдтар. Дарозии росткунчаро ёбед.

2) Дарозии ручка 15 см 5 мм. Дарозии 2-то чунин ручка чӣ қадар мешавад? Дарозии 4-тоаш чӣ?

3) Бо хаткашак дарозии ручкаатонро чен кунед ва натиҷаро 3 маротиба зиёд намоед.

4) Дарозии қаламро чен кунед ва бо дарозии ручкаатон муқоиса карда гӯед, ки кадоме аз онҳо дарозтар?

5) Бо хаткашак дарозии вачаби худро чен кунед. Дарозии 4 вачаби шумо чӣ қадар мешавад?

686. Квадратҳои шавқовар:

180	330		630
150		270	...
	90	240	...

260	310	240	810
.	.	290	...
300	230

● **687.** $3 \text{ м } 20 \text{ см} \cdot 4$

$15 \text{ см } 2 \text{ мм} \cdot 4$

$5 \text{ т } 100 \text{ г} \cdot 7$

$9 \text{ дм } 3 \text{ см} \cdot 3$

$80 \text{ кг } 400 \text{ г} + 3 \text{ кг } 200 \text{ г}$

$20 \text{ сомонию } 62 \text{ дирам} + 50 \text{ сомонию } 8 \text{ дирам}$

● **688.** Дарозии ваҷаби одами калонсол тахминан 20 см 5мм аст. Дарозии 5 ваҷаб ба ҳисоби миёна чӣ қадар мешавад?

▲ **689.** Хонед ва ҷавобашро гӯед.

Се нафар 300 кг картошкаро дар 6 дақиқа ба мошин бор карданд. Онҳо 600 кг картошкаро дар чанд дақиқа ба мошин бор мекунад?

690. 1) Дарозии 1 дона чӯбчаи гӯгирд 4 см 3 мм аст. Дарозии 60 дона чунин чӯбчаи гӯгирд чӣ қадар мешавад? Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

2) Дар як куттӣ 60 дона гӯгирд бошад, дар ҳазорто чунин куттӣ чанд дона чӯбчаи гӯгирд ҳаст?

3) Ба як мурғ дар 1 рӯз 3 грамм бўр дода шавад, ба 200 мурғ чӣ қадар бўр додан лозим?

691. 1) Дарозии ҳавлии росткунҷашакл 42 м, бараши 7 м кӯтоҳтар. Периметр ва масоҳати ин ҳавлиро ёбед.

2) Дарозии ҳавлии росткунҷашакл аз бараши 7 метр зиёдтар. Бари ҳавлӣ 35 м. Периметр ва масоҳати ин ҳавлиро ёбед.

Оё масъалаи дуҷум нисбати масъалаи якум баръақс шуда метавонад?

692. Дар ифодаҳои $a+b$, $a-b$, $a \cdot b$, $a : b$ ҳарфҳо чӣ ном доранд? Агар $a=248$, $b=124$ бошад, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед.

693. 1) Бозии «Мисолҳои даврӣ»-ро иҷро кунед:

$$\begin{array}{r} 14000 - 800 \\ 15000 : 50 \end{array} \quad \begin{array}{r} 13200 + 1800 \\ 300 \cdot 8 \end{array} \quad \begin{array}{r} 2400 + 9600 \\ 12000 + 2000 \end{array}$$

Мисолҳоро тавре ҷо ба ҷо гузored, ки мисоли пасоянд бо ҷавоби мисоли пешоянд оғоз ёбад.

2) Дар як шабонарӯз ба 10 сар гов 500 г намак лозим аст. Дар як ҳафта чӣ қадар намак даркор аст?

$$\begin{array}{r} 694. \quad \begin{array}{r} 19 \text{ км } 035 \text{ м} \\ + 17 \text{ км } 723 \text{ м} \\ \hline 125 \text{ кг } 475 \text{ г} \\ + 285 \text{ кг } 605 \text{ г} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 45 \text{ т } 350 \text{ г} \\ 22 \text{ т } 436 \text{ г} \\ \hline 143 \text{ км } 078 \text{ м} \\ 68 \text{ км } 003 \text{ м} \\ \hline \end{array} \end{array}$$

Ба хотир оред! Адади номдорро бо адади номдор ҷамъ ё тарҳ кунем, адади номдор ҳосил мешавад.

695. Хатгӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 689 \cdot 42 \\ 284 \cdot 34 \end{array} \quad \begin{array}{r} 263 \cdot 152 \\ 129 \cdot 114 \end{array} \quad \begin{array}{r} 28938 : 42 \\ 9656 : 36 \end{array} \quad \begin{array}{r} 39976 : 152 \\ 14706 : 114 \end{array}$$

696. Ифода кунед:

$$\begin{array}{l} \text{Бо дм: } 90 \text{ м} = \boxed{} \text{ дм} \\ 72 \text{ м } 8 \text{ дм} = \boxed{} \text{ дм} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Бо км: } 50000 \text{ м} = \boxed{} \text{ км} \\ 160000 \text{ м} = \boxed{} \text{ км} \end{array}$$

697. Шинос шавед ва ҳисоб кунед. Одамони курраи Замин дар як дақиқа 4000 тонна хӯрок истеъмол мекунанд. Одамон дар як соат чӣ қадар хӯрок истеъмол мекунанд?

698.

Шумо иҷрои мисолҳои $28 \text{ см} : 4 = 7 \text{ см}$, $36 \text{ кг} : 9 = 4 \text{ кг}$ ва монанди инҳоро медонед. Тақсими адади номдори таркиби ро мебинем. $6 \text{ м } 68 \text{ см} : 4$. Ифодаро меҳонем: Ҳосили тақсими ададҳои $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ ва 4 ; адади $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ -ро 4 маротиба кам кардан; $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ тақсимшаванда, 4 тақсимкунанда.

Тарзи ҳисоббарорӣ. Ифодаро навишта, тақсимшавандаро бо адади номдори содда иваз мекунем, сипас онро дар сутунча навишта, мисли тақсими адади серақама ба адади якрақама тақсим хоҳем кард.

$$6 \text{ м } 68 \text{ см} : 4 = 1 \text{ м } 67 \text{ см}$$

$$6 \text{ м } 68 \text{ см} = 668 \text{ см}$$

668 см —адади номдори содда

$1 \text{ м } 67 \text{ см}$ —ҳосили тақсим (адади номдори таркибӣ)

Адади номдорро ба адад зарб ё тақсим кунем адади номдор ҳосил мешавад.

$\underline{668}$	4
$\underline{4}$	167
$\underline{26}$	
$\underline{24}$	
$\underline{28}$	
$\underline{28}$	
0	

699. $7 \text{ т } 092 \text{ кг} : 9$

$5 \text{ кг } 120 \text{ г} : 4$

$15 \text{ м } 24 \text{ см} : 6$

$8 \text{ соату } 54 \text{ дақ} : 2$

$9 \text{ дақ } 42 \text{ сон} : 6$

$24 \text{ сомонию } 8 \text{ дирам} : 8$

700. Дарозии боғи росткунҷашакл ба 520 м баробар буда, аз бараш 2 маротиба дарозтар мебошад. Масоҳати боғро ёбед.

701. 1) Дарозии кӯрпача ба $3 \text{ м } 60 \text{ см}$ баробар мебошад. Бари он назар ба дарозиаш 4 маротиба кӯтоҳтар аст. Масоҳати кӯрпачаро ёбед.

2) Сўзанақ дар 1 сония то 10 метр парвоз карда метавонад. Он дар як дақиқа чанд метр парвоз карда метавонад?

702. Дар таркиби 1000 г (ё ки 1л) оби нушоқӣ 10 г намақ ҳаст. 10000 г (10 л) оби нушоқӣ чанд грамм намақ дорад?

703. Ифода сохта, ҳисоб кунед:

1) Фарқи ададҳои 210905 ва 210403-ро ба фарқи ададҳои 18445 ва 18300 зарб кунед.

2) Суммаи ададҳои 3848 ва 2495-ро ба фарқи ададҳои 2848 ва 2495 зарб кунед.

704. Шифоҳӣ.

1) 3-то ҳазорӣ чандто садӣ дорад? 3-то ҳазорӣ чандто даҳӣ дорад? 3-то ҳазорӣ чандто воҳид дорад?

Намуна:

5-то ҳазорӣ, 50-то садӣ, 500-то даҳӣ, 5000 воҳид дорад.

Тарзи навишт:

5 ҳазор=50 садӣ; 5 ҳазор=500 даҳӣ; 5 ҳазор=5000 воҳид.

2) 7500 чандто ҳазорӣ дорад? Чандто садӣ дорад? Чандто даҳӣ дорад? Чандто воҳид дорад?

● **705.** Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

2 км 225 м · 4 6 кг 132 г : 6 4 соату 24 дақ : 4

3 т 135 кг · 6 8 км 244 м : 9 2 соату 12 дақ : 2

● **706.** Росткунчае буред, ки дарозиаш 18 см 5 мм, бараш 6 см бошад.

▲ **707.** Ҷавоби муамморо ёбед:

Ошпаз ду дона тухмро ба оби ҷӯшида андохта, 12 дақиқа пухт. Ошпаз 6 дона тухмро дар чанд дақиқа мепазад? 18-то тухмро чӣ?

708. 1) Росткунчаи буридаатонро дар рӯи парта гузоред. Масъала месозем: Дарозии росткунча 18 см 5 мм, бараш 6 см аст. Периметр ва масоҳати ин росткунчаро ҳисоб кунед.

Намуна аз кори хонандагон:

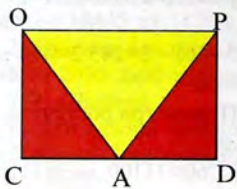
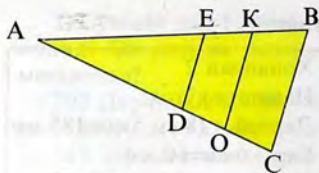
<p>Хонандаи 1 Навишти кӯтоҳ: $a=18 \text{ см } 5 \text{ мм}=185\text{мм}$ $b=6 \text{ см}=60 \text{ мм}$ $P=?$, $S=?$ Ҳал: $P=2 \cdot (185+60)$ $P=2 \cdot 245=490 \text{ мм}= =49 \text{ см}$ Ҷ. Периметри рост- кунча 49 см.</p>	<p>Хонандаи 2 Навишти кӯтоҳ: Дарозӣ – $18 \text{ см } 5\text{мм}=185 \text{ мм}$ Бар – $6 \text{ см}=60 \text{ мм}$ Периметр–? Масоҳат–? Ҳал: $(185+60) \cdot 2=245 \cdot 2=490 \text{ мм}= =49 \text{ см}$ Ҷ. Периметри росткунча 49 см $185 \cdot 60=11100 \text{ мм}^2=111\text{см}^2$</p>
<p>$S=a \cdot b$ $S=185 \cdot 60$ $S=11100\text{мм}^2=111\text{см}^2$ Ҷ. Масоҳати рост- кунча 111 см^2.</p>	<p>Ҷ. Масоҳати росткунча 111 см^2.</p>

Масъала бо ду тарз иҷро шуд. Ҳар ду тарз низ дуруст аст. Хонандаи якум масъаларо бо татбиқи формула ҳал кард. Хонандаи дуюм бе татбиқи формула онро ҳал намуд.

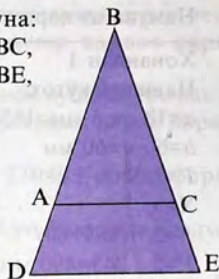
Барои ёфтани масоҳати росткунча чӣ кор кардед? Барои ёфтани периметри росткунча чӣ?

2) Ададҳои $9 \text{ дм } 2 \text{ см}$ ва 3 дм -ро истифода бурда, оид ба ҳисоб кардани масоҳати росткунча масъала созед ва ҳал кунед.

709. 1) Аз ҳар кадоми ин шаклҳо 3-то сеқунчаро номбар кунед:

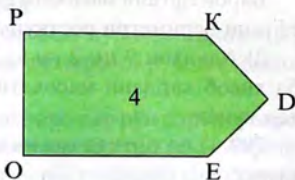
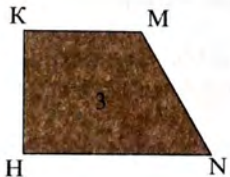
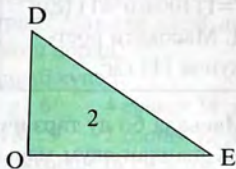
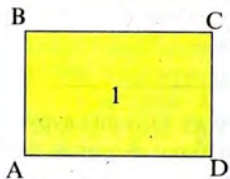

Намуна:
 $\triangle ABC$,
 $\triangle DBE$,

\triangle -аломати секунҷа

2) Ин шаклҳоро хонед ва кунҷҳои ростро номбар кунед:

Кунҷҳои ростро бо қолаби кунҷи рост ёбед. Номи умумии ин шаклҳои геометрии чист?

3) Як *сентнер* қоғазпора, 8 дарахтро аз буридан нигоҳ медорад. 100 *сентнер* қоғазпора чӣ?

710. Дар адади 8395 кадом рақам ҳазориро нишон медиҳад? Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед.

(A) 3

(B) 9

(C) 8

(D) 5

Дар адади 25368 кадом рақам хонаи даҳиро нишон медиҳад? Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед.

(A) 5

(B) 2

(C) 6

(D) 8

711. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб намоед:

$$156 \cdot 248 + 206 \cdot 134$$

$$(31970 - 365 - 50) : 32$$

$$302 \cdot 217 - 303 \cdot 113$$

$$(701000 - 565190) : 503 \cdot 809$$

712. *Шифоҳӣ.* $\frac{2}{7}$ ҳиссаи адади 84-ро ёбед. $\frac{3}{5}$ ҳиссаи адади 95-ро ёбед.

Ба хотир оред! Барои ёфтани ҳиссаи адади додашуда, ададро ба махраҷ тақсим карда, натиҷаро ба сурат зарб мекунем.

Мисол. $\frac{2}{3}$ ҳиссаи адади 42-ро ёбед.

$$42 : 3 \cdot 2 = 28 \quad \text{ё ки} \quad 42 : 3 \cdot 2 = 14 \cdot 2 = 28$$

Адади 28 аз се ду ҳиссаи адади 42 мебошад.

● **713.** Дар ферма рӯзи якум 2324 л, рӯзи дуум 56 л зиёдтар, рӯзи сеум назар ба рӯзи дуум 12 л зиёдтар шир ҷӯшиданд. Ферма дар 3 рӯз чӣ қадар шир истехсол кард?

● 714. Бо ададҳои номдори мураккаб иваз кунед:

$$124 \text{ дақ} = \square \text{ соат } \square \text{ дақ} \quad 1050 \text{ кг} = \square \text{ т } \square \text{ кг}$$

$$271 \text{ см} = \square \text{ м } \square \text{ см} \quad 830 \text{ дирам} = \square \text{ сомони } \square \text{ дирам}$$

▲ 715. Бари кӯли Сарез 3 км 380 м, дарозиаш 56 км мебошад. Периметри кӯли Сарезро ҳисоб кунед.

Эзоҳ. Кӯли Сарез соли 1911 пайдо шуда (Помир) дар баландии 3260 м воқеъ гаштааст. Ҷои чуқуртаринаш 496 м аст. Андозаи ин кӯл тағйир ёфта меистад. Ҳоло масоҳаташ 80 км² аст. Зимистон ях мекунад.

716. 1) Дар оила 6 нафаранд. Агар ҳар яки онҳо рӯзе 400 грами нон хӯранд, дар як сол тахминан ба ин оила чӣ қадар нон лозим мешавад? (Як солро 365 рӯз қабул кунед).

2) Дар оила 6 нафаранд. Ба аҳли оила рӯзе 4-тоӣ нони хонагӣ сарф шавад, дар як моҳ барои ин оила чандто нон сарф мешавад? Дар як сол чӣ? (Як моҳро 30 рӯз, як солро 365 рӯз ҳисоб кунед.)

717. Агар $c=208$, $d=70$; $c=424$, $d=300$; $c=3082$, $d=9$ бошад, кимати ифодаҳои $c-d$ ва $c \cdot d$ -ро ҳисоб кунед.

718. Шифоҳӣ.

$$\begin{array}{cccc} 352 \cdot 100 & 35200 : 100 & 9999 : 9 & 720 \cdot 100 \\ 1352 \cdot 100 & 135200 : 100 & 16888 : 8 & 4720 \cdot 100 \end{array}$$

719. 1) Ду нуктаро пайваст кунед чандто порча ҳосил мешавад?

2) Аз як нукта чандто хати рост гузарондан мумкин аст?

3) Воҳидҳои масоҳатро гӯед. Ҷадвали воҳидҳои масоҳатро гӯед.

4) Ададро 10 маротиба зиёд карда, баъд натиҷаро 10 маротиба кам кунед, магар адад тағйир меёбад?

5) 1 м^2 чанд см^2 аст? Чӣ тавр ёфтед?

720. Дар тахтаи синф, ё дар рӯи қоғаз машқ кунед. Қаламро аз қоғаз нақанда, оё шакли зеринро кашада метавонед?

721. Масоҳати як катакчаи тахтаи шоҳмот ба 16 см^2 баробар бошад, масоҳати 32-то катакчаи шоҳмотро ёбед?

722. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$$444 : 44$$

$$666 : 66$$

$$2220 : 22$$

$$4440 : 44$$

$$6660 : 66$$

$$4880 : 44$$

723. 1) Шеърро хонда мисол нависед ва ҳисоб кунед.

Ду понздаҳ як сӣ шавад,

Ба ду ӯ тақсим шавад.

Ҳосили онро ба ду,

Зарб бизанем чӣ шавад?

2) Сангпушти даштӣ дар 5 дақиқа 30 метр роҳ рафт. Сангпушти даштӣ дар як дақиқа чӣ қадар роҳ меравад.

3) Хорпушт дар ин муддат 30 м гузашт. Суръати хорпуштро дар як дақиқа ёбед.

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҶО ДАР ДОИРАИ МИЛЛИАРД

724. 1) *Хонед*. Аз иловаи китоби дарсӣ бо таърихи Наврӯз шинос шавед. Наврӯз дар оилаи шумо, деҳот, маҳалла чӣ тавр пешвоз гирифта мешавад? Нақл кунед.

2) Таквими истифода бурда, ҳисоб кунед, ки таквими мучал чанд рӯз аст? Моҳҳои 29, 30, 31-рӯзаро истифода бурда, бо амалҳои $(+)$ ва (\cdot) алоҳида-алоҳида ифода созед ва ҳисоб кунед.

3) Ба дафтаратон соли таваллуди худро нависед, ба ин адад 9-ро ҳам кунед, ҳосили ҳамро ба 12 (12 моҳ) тақсим кунед, тақсими бақиядор ҳосил мешавад. Бақияро аз тақвими мучал бинед, номи соли таваллудатонро меёбед. (Тақвими мучал дар иловаи китоб дода шудааст).

Чунин ҳисобро барои одамоне, ки соли 1969 таваллуд шудаанд, намуна меорем:

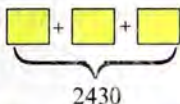
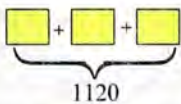
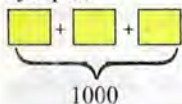
$$1969+9=1978, \quad 1978 : 12=164 \text{ (10 бақия)}$$

Бақия (10) дар мучал дар чои даҳум буда, соли мурғро ифода мекунад. Қавсе, ки дар ифодаҳо истифода мебаред, моҳи нав (хилोल)-ро ба хотир меорад.

4) 21 март шабу рӯз баробар, яъне 12 соатӣ мешавад, ё ки нисфи шабонарӯз шаб, нисфи дигараш рӯз мебошад. Ин ҳодисаро эътидоли баҳорӣ меноманд. 23 сентябр эътидоли тирамоҳӣ ба вуқӯъ меояд, минбаъд шаб назар ба рӯз оҳиста-оҳиста дарозтар мешавад.

Ба тақвими ҳозира нигаред ва ҳисоб кунед. Баробари шабу рӯз дар кадом моҳҳо ва чанд рӯз давом мекунад?

725. Кӣ зудтар? Ба катакҳои ҳоли ададҳои мувофиқ гузед:

726. 1) *Шинос шавед.* Бо грамм ва килограмм ифода кунед: вазни як лақамоҳӣ 150 кг, зағорамоҳӣ 25 кг мешавад.

2) Вазни як хӯшаи гандум 10 г бошад, 10000 хӯшаи гандум чанд грамм мешавад? 80000 хӯша чӣ? (Бо кг ифода кунед.)

727. Агар як нафар одам ба ҳисоби миёна дар як сол 135 кг 050 г нон истеъмол кунад, ӯ дар як рӯз чанд грамм нон истеъмол мекунад? (Як солро 365 рӯз қабул кунед.)

728. Ин ададҳоро хонед ва нависед:

1000 000	1000 000 000
10 000 000	10 000 000 000
100 000 000	100 000 000 000

Намуна: 1000 000 000 – 1 миллиард.

Калимаҳои миллион ва миллиард мухтасар млн, млрд навишта мешаванд.

● 729. 1) Як хоҷагӣ дар мавсим 2 т 500 кг, хоҷагии дигар назар ба ин 750 кг камтар ангур чамъ овард. Ду хоҷагӣ ҳамагӣ чӣ қадар ангур чамъ оварданд?

2) Муодилаҳоро ҳал намоед:

$$(636-x) \cdot 2 = 198 \quad (288-x) : 2 = 144$$

730. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$100000 - (31518 : 153 + 57150) \quad | \quad 24750 : 15 + 36007 \cdot 12$$

731. Ададҳоро хонед ва нависед:

214351280,

1728401433,

12451736905,

437712583639,

145866745960,

856878543345.

732. 1) Дар гармхона барои сабзондани якто кӯчати қарам 36 см^2 ҷой лозим. Дарозии гармхона 45 м, бараш 24 м. Дар чунин гармхона чандто кӯчати қарам сабзондан мумкин аст? (Бо амалҳои алоҳида ҳал кунед.)

2) Замини як кӯчати қарам росткунҷашакл буда, дарозииаш 9 см, бараш 4 см аст. Масоҳат ва периметри ин заминро ёбед.

733. Бозии «Мисолҳои даврӣ»:

$370 - 200 = 170$

$180 - 40 = 140$

$140 + 160 = 300$

$170 - 50 = 120$

$300 + 70 = 370$

$120 + 60 = 180$

● 734. Суръати пиёдагард дар як соат 4 км 800 м бошад, \bar{y} дар як дақиқа чӣ қадар роҳ меравад?

● 735. 1) Бо метр ва детсиметр ифода кунед: $435 \text{ дм} = \square$

- 2) Бо метри квадратӣ ифода кунед: $800 \text{ дм}^2 = \square$
 3) Бо тонна ва килограмм ифода кунед: $12524 \text{ кг} = \square$
 4) Бо метр ифода кунед. Суръати шутур дар як рӯз
 30 км. $30 \text{ км} = \square \text{ м}$

▲ 736. Ба як бор! Қаламро аз қоғаз нагирифта ин нақшро кашед.

737. Дар шаҳр барои ободонӣ 800000 бех ниҳоли дарахтҳои гуногун ва гули садбарг шинонданд. Аз ин 100000 ниҳоли мевадор ва 120000 ниҳоли сӯзанбарг буда, боқимондаш ниҳолҳои гули садбарг буд. Чандто ниҳоли гули садбарг шинонда шуд?

738. Шифоҳӣ. Ду дона афлесуни якхеларо тоза карда диданд, ки якеаш 7 қисм, дигараш 9 қисм доштааст. Ба се нафар меҳмон ин афлесунро чӣ хел тақсим кардан лозим, ки мизбон ҳам чашад?

739. Аз 12 кг лаблабуи қанд (лаблабуи сафед) 2 кг шакар гирифтанд мумкин аст. Аз 48 000 кг лаблабуи қанд чӣ қадар шакар гирифтанд мумкин аст?

740. Нобаробарӣ нависед ва дурустии онҳоро санҷед.

1) Ҳосили зарби ададҳои 95 ва 47 аз ҳосили тақсими ададҳои 9447 ва 47 калон аст?

2) Суммаи ададҳои 3968 ва 2743 аз ҳосили зарби ададҳои 264 ва 35 хурд аст.

Намуна: Фарқи ададҳои 41637 ва 25198 аз ҳосили зарби ададҳои 79 ва 64 калон аст.

$$41637 - 25198 > 79 \cdot 64$$

Санҷиш:

$$1) \begin{array}{r} \underline{41637} \\ - 25198 \\ \hline 16439 \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r} 79 \\ \times 64 \\ \hline + 316 \\ \hline 474 \\ \hline 5056 \end{array}$$

$$16439 > 5056$$

Нобаробарӣ дуруст аст.

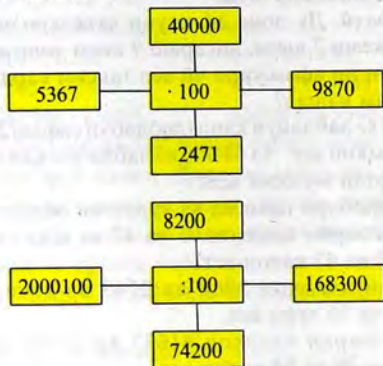
741. Ҳисоб кунед:

1) *Шифоҳӣ.* Мошини ҳисоббарор дар 10 сония 50 ҳазор амалҳои ҳам ва тарҳро ҳисоб карда метавонад. Дар як сония чандто ин ҳел амалҳоро иҷро менамояд?

$$2) \begin{array}{l} 126 \cdot 257 + 281 \cdot 132 \qquad 406 \cdot 234 - 306 \cdot 143 \\ 168140 : 28 - 844008 : 264 \qquad 143620 : 172 + 24745 \end{array}$$

Ба соат нигаред. Барои ҳалли як мисол чанд дақиқа сарф шуд?

742. Кӣ тезтар? Ҷавобашро нависед:

● **743.** 1) $\frac{1}{4}$ як ҳиссаи адад ба 48 баробар аст. Ин ададро ёбед.

2) $\frac{2}{5}$ ҳиссаи адади 250-ро ёбед.

● 744. Дар зери тақсимшаванда як хатча, тақсимкунанда ду хатча, ҳосили тақсим хати мавҷ кашида, муодиларо ҳал кунед:

$$462 : x = 21$$

▲ 745. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед ва санҷед:

$$8899 : 11$$

$$222222 : 22$$

$$777777 : 111$$

746. Ҳисоб кунед ва дурустии ҳалро санҷед:

$$998888 : 11$$

$$484848 : 24$$

$$422828 : 14$$

1) Чаро дар мисоли якум ҳангоми 88-ро ба 11 тақсим кардан, дар ҳосили тақсим сифр гузошted?

2) Барои санҷиш чӣ кор кардед? Фаҳмонед.

747. Қимати ифодаи $a : b$ -ро ҳангоми $a=360$, $b=20$; $a=3600$, $b=200$; $a=720$, $b=40$ будан ҳисоб кунед.

748. Ҳисоб кунед:

1) $\frac{1}{6}$ ҳиссаи адад ба 300 баробар аст. Ин ададро ёбед.

2) Нисфи адад ба 800 баробар аст. Ин ададро ёбед.

3) $\frac{3}{5}$ ҳиссаи адади 450-ро ёбед.

749. 1) Оё ин ифодаҳоро бо ду тарз ҳисоб кардан мумкин аст?

$$(58+23) : 9$$

$$(49+14) : 3$$

$$(33+30) : 21$$

Ба хотир оред! Дар ин ҳел ифодаҳо сумма (ҳосили ҷамъ) ба адад тақсим намешавад. Зеро ҳар як ҷамъшаванда (58 ва 23) ба адад (9) алоҳида тақсим намешавад. Бинобар ин онҳо фақат бо як роҳ иҷро мешаванд.

2) Кӣ монанди ин ифода гуфта метавонад?

750. Дар ададҳои додашуда, воҳидҳои ҳамаи хонаҳоро нишон диҳед: 62475, 79460, 99888.

	83 ҳазорӣ (х)		254 ҳазорӣ (х)
Намуна:	834 садӣ (с)	Намуна:	2542 садӣ (с)
83492	8349 даҳӣ (д)	254237	25423 даҳӣ (д)
	83492 воҳид (в)		254237 воҳид (в)

Ҳазорро бо ҳарфи «х», садиро бо ҳарфи «с», даҳиро бо ҳарфи «д», воҳидро бо ҳарфи «в» ишора кунед.

751. $324600 : 60$ $162300 : 60$ $456180 : 30$
 $2983 \cdot 34$ $1589 \cdot 42$ $3006 \cdot 87$

752. Нобаробарӣ нависед ва ҳисоб кунед:

1) Фарқи ададҳои 96589 ва 6580 аз суммаи ададҳои 96589 ва 6580 хурд аст.

2) Ҳосили зарби ададҳои 575 ва 35 аз ҳосили тақсими ин ададҳо калон аст.

● 753. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(42+21) : 7 \qquad (63+54) : 9$$

● 754. Ададҳоро ба синфҳо ҷудо кунед. Дар зери синфи якум як хатча, синфи дуюм ду хатча, синфи сеюм хати мавҷ кашед: 3457912, 15402747.

▲ 755. *Шинос шавед.* Ноҳияи Ванҷ 29 майи соли 1933 ташкил шуда, дар байни қаторкӯҳҳои Дарвоз ва Язғулом воқеъ аст. Аз маркази ноҳия то шаҳри Хоруг 171 км, то шаҳри Душанбе 387 км. Соли 1976 масоҳати Ванҷ 4400 км², аҳолиаш зиёда аз 14000 нафар буд. Зичии аҳоли дар 1 км² 3–4 нафар буд.

Супориш.

1) Ҳоло аҳолии Ванҷ чӣ қадар аст? (Ҷустуҷӯ намоед).

2) Соли чандум ноҳияи Ванҷ 70- сола мешавад?

756 Дарозии дарёи Ванч 103 км, масоҳати ҳавзааш 2070 км².

Иваз кунед: 103 км = ... м, 2070 км² = ... м²

757. Муодила тартиб дода, ҳал намоед:

1) Суммаи ду адад 11378. Ҷамъшавандаи дуҷум 4035. Ҷамъшавандаи якумро ёбед.

2) Ба адади 7343 ададҳо ҷамъ карда, 11378-ро ҳосил карданд. Ҷамъшавандаи номаълумро ёбед.

Оё муодилаи дуҷумро нисбати муодилаи якум баръақс гуфтан мумкин аст?

758. *Шифоҳӣ*. Стансияи «Мир» 130 тонна вазн дошта, 15 сол парвоз кард (1986–2001). Ин ададҳо бо кг ва шабонарӯз ифода кунед:

$$130 \text{ т} = \boxed{} \text{ кг}$$

$$15 \text{ сол} = \boxed{} \text{ шабонарӯз}$$

759. 1) *Шифоҳӣ*. Восток-1 аввалин киштии кайҳонӣ буда, дар он 12 апрели 1961 Юрий Гагарин ба кайҳон парвоз кард.

Киштии аз космодром соати 9-у 7 дақиқаи вақти Москва сар дода шуда, атрофи заминро як бор давр зад ва соати 10-у 55 дақиқа ба Замин нишаст. Ҷ чӣ қадар вақт парвоз кардааст?

2) *Шифоҳӣ*. Вазни Восток – 16 т 170 кг, дарозияш 7 м 35 см буд. Ин ададҳои номдори таркибиро бо ададҳои номдори сода иваз намоед.

3) Дар Восток-6 аввалин кайҳонавардзан Валентина Терешкова, 16 июни 1963 ба кайҳон парвоз карда, бо Восток-5 дар парвози гурӯҳӣ иштирок намуд. Дар 70 соату

42 дақикаи парвоз Восток-6 атрофи Замиро 48 маротиба давр зад.

Иваз кунед: $70 \text{ соату } 4 \text{ дақ} = \square \text{ дақ}$.

760. Ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(34005-25007) \cdot (49+38) \quad (57208+51192) : (163+37)$$

● 761. Ифода навишта, онро ҳисоб кунед: суммаи ададҳои 7308 ва 207-ро 9 маротиба зиёд кунед.

● 762. Дарозии аз ҳама калонтарин гитара (асбоби мусикӣ) 3 м 7 см буда, вазнаш 136 кг аст. Ин гитара соли 1980 дар Америка сохта шудааст.

Иваз кунед: $3 \text{ м } 7 \text{ см} = \square \text{ мм}$ $136 \text{ кг} = \square \text{ г}$.

▲ 763. Соли 1963 дар Тоҷикистон 2 миллиону 300000 нафар аҳоли буда, майдони Тоҷикистон 143100 км^2 буд.

Супориш. Ҳоло аҳолии Тоҷикистон чӣ қадар?

764. Ададҳоро хонед:

7310623,	84605710,	639712814,
4301716215,	981406507,	100000000,
1873548767,	365487600,	4569008002.

765.

Ба хотир оред! Муодила аз баробарӣ чӣ хел пайдо мешавад? Таърифи муодиларо гӯед ва мисол оред. $(29+34) : 9=7$ баробарӣ. Агар дар баробарӣ яке аз ҷамъшаванда (34) -ро x (номаълум) қабул кунем, муодилаи $(29+x) : 9=7$ ҳосил мешавад ва ин муодилаи дуамала номида мешавад.

Мехонем: 1) $(29+x)$ -тақсимшаванда, 9-тақсимкунанда, 7-ҳосили тақсим; 2) суммаи ададҳои 29 ва x -ро ба 9 тақсим (ё 9 маротиба кам) кунем 7 ҳосил мешавад.

Хал: Барои ёфтани тақсимшавандаи номаълум $(29+x)$, ҳосили тақсим (7) -ро бо тақсимкунанда (9) зарб мекунем: $29+x=7 \cdot 9$. Тарафи ростро зарб кунем 63 ҳосил мешавад.

Қоидаи ёфтани чамъшавандаи номаълумро истифода намуда, ҳалро давом медиҳем. $29+x=63$ ва $x=63-29$.

Қимати x -ро ёфтем. $x=64$

Қоидаи ёфтани ададҳои номаълум ду бор истифода шуд.

Зеро тақсимшаванда аз суммаи ду адад (адади маълум (29) ва номаълум (x)) иборат буд.

Санҷиши муодила: $(29+34) : 9=7$

$$(29+34) : 9=7$$

$$63 : 9=7, 7=7$$

Ҳалли муодила дуруст будааст, чунки дар ҳар ду тараф ададҳои яхела ҳосил шуд.

766. Муодилаҳоро ҳонед ва ҳал намоед:

$$(x+298) : 2=224 \quad | \quad (1900-x) : 3=600$$

767. Як тарафи майдони секунҷашакл 1200 м, тарафи

дуюм ба $\frac{1}{2}$ ҳиссаи тарафи якум баробар буда, тарафи сеюм аз тарафи дуюм 3 маротиба зиёдтар. Периметри ин майдонро ёбед. (Масъаларо бо амалҳои алоҳида ҳал кунед.)

768. Барои як бех ниҳоли анҷир замини дарозиаш 5 м ва бараш 4 м лозим аст. Барои 300 бех ниҳоли анҷир масоҳати заминро ёбед?

$$769. \quad 338 : 26 \qquad 2924 : 172 \qquad 3456 : 108$$

$$26 \cdot 13 \qquad 172 \cdot 17 \qquad 108 \cdot 32$$

Ифодаҳоро ҳисоб кунед ва гуед, ки дар ҳуҷҷати ифодаҳо натиҷаи зарб бо натиҷаи тақсим чӣ хел алоқамандӣ дорад?

Оё гуфта метавонем, ки ифодаи дуҷум роҳи санҷиши ифодаи якум аст?

● 770. Дарозии росткунҷа 9 м, бараш назар ба дарозӣ 1 м 50 см кӯтоҳтар аст. Периметр ва масоҳати росткунҷаро ёбед. (Ададҳоро бо детсиметр ифода намуда, сипас масъаларо ҳал кунед.)

● 771. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$$218 : 7 \qquad 506 : 25 \qquad 2363 : 19$$

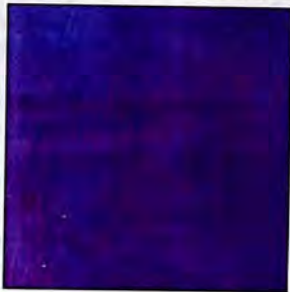
▲ 772. Сангпуште, ки номаш Туи Малила буд соли 1777 таваллуд шуда, 188 сол умр дидааст. Ин ададҳоро бо аср ифода кунед.

773. 1) Адади чоррақаман аз ҳама калонтарин, аз адади калонтарини дурақама чанд маротиба калонтар аст?

2) Хурдтарин адади чоррақама аз калонтарин адади шашрақама чанд воҳид кам аст?

774. Масоҳати ин квадратҳо оё баробаранд? Масоҳати росткунҷаҳо чӣ? Ҷуфти квадрат ва росткунҷаро мушоҳида намуда, дар зери ҷавоби дуруст хат кашед.

Ҷавоб. 1) Ҳа. 2) Не.

1)

2)

775. Дурустии баробариҳоро санчед:

$$1872 : 52 = 936 : 26 \quad 7621 - 4312 = 7601 - 4292.$$

Дар хотир нигоҳ доред. Барои санчиши ин хел баробариҳо тарафи чап ва рост дар алоҳидагӣ ҳисоб карда мешаванд. Агар ҳисобҳо якхела бошанд, баробарӣ дуруст аст.

776. Дар мағоза 249-го тӯби калон ва се маротиба камтар тӯби хурд буд. $\frac{1}{2}$ хиссаи он фурӯхта шуд. Дар мағоза чандто тӯб монд?

777. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ҳисоб кунед:

$$5724 \cdot 70 + 182916 : 9 \quad 143 \cdot (75698 - 63449) - 4383$$

$$1967 \cdot 40 - 135009 : 3 \quad 206 \cdot (63278 - 60709) + 2104$$

778. $307 \cdot 425 \quad 130475 : 307 \quad 175 \cdot 1000$

$$506 \cdot 278 \quad 140608 : 506 \quad 175000 : 1000$$

779. Дар Ҳиндустон як одаме зиндагӣ мекард, ки қашаи 57 см, вазнаш 17 кг буд. Ин ададҳои номдорро бо миллиметр ва грамм иваз кунед.

780. Дарозии айвон 16 м, бараш 6 м аст. Барои ранг кардани фарши айвон 6 қуттӣ ранг хариданд, ки ҳар кадомаш 3 кг буд. Агар ба 1 м^2 250 грамм ранг сарф шавад,

оё рангҳои харидашуда барои ранг кардани фарши айвон мерасад?

781. Росткунчае кашед, ки бараш 8 см, масоҳаташ 72 см² бошад. Перимети ин росткунчаро ёбед.

782. Иваз кунед:

$$\begin{array}{l} \text{Бо дм}^2: \quad 15 \text{ м}^2 = \dots \text{ дм}^2 \quad \text{Бо см}^2: \quad 28 \text{ дм}^2 = \dots \text{ см}^2 \\ \quad \quad \quad 1500 \text{ см}^2 = \dots \text{ дм}^2 \quad \quad \quad 2800 \text{ мм}^2 = \dots \text{ см}^2 \end{array}$$

783. Ҳисоб кунед: $(65284 : 76 - 45369 : 97) \cdot 163$

$$100000 - (143620 : 172 + 24745)$$

784. Зарбро иҷро кунед:

$$72 \text{ кг } 205 \text{ г} \cdot 4 \quad 15 \text{ м } 09 \text{ см} \cdot 5 \quad 5 \text{ см } 04 \text{ мм} \cdot 2$$

785. Чадвали воҳидҳои дарозиро гӯед. Чадвали воҳидҳои масоҳатро гӯед.

Масоҳати росткунча чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаашро нависед. Периметри росткунча чӣ тавр ёфта мешавад? Периметри квадрат чӣ? Формулаашро нависед.

786. Хонед ва шинос шавед. Карбос матоест, бофташ дағалтар, рангаш ба қоғази навъи дуҷум монанд аст. Аз ҳарфиёти Муғ зиёдтар аз 100 порчаи матои пахтагини ба карбос монанд ёфт шуда аст, ки бешубҳа, маҳсули дасти сӯғдиёни аввали асри 8 (VIII) буданд. Онҳо 16 намуд доштанд. Дар марказҳои бофандагии Панҷакенту Самарқанд карбосҳои сифатан хубтар ёфта шудаанд. (Аз карбос либос, қанор, халта медӯхтанд.) Ин нишон медиҳад, ки дар ин ҷойҳо санъати бофандагӣ тараққӣ карда будааст.

● **787.** Хатгӣ ҳисоб кунед:

$$561473 + 48349 - 238768 \quad 136872 \cdot 4 - 20175 \cdot 2$$

▲ **788.** Вазни як харсанг то 300 тонна. Ин ададро аввал бо килограмм, сипас бо грамм ифода карда, ададҳои ҳосилшударо хонед.

789. Дарозии хона 9 м, бараш 6 м мебошад. Барои ин хона аз гилемҳои андозааш 3 м x 2 м чандто лозим мешавад?

Намунаи ҳал:

- 1) Масоҳати хона чӣ қадар аст?
 $9 \cdot 6 = 54 \text{ м}^2$ —масоҳати хона.
- 2) Масоҳати гилем чӣ қадар аст?
 $3 \cdot 2 = 6 \text{ м}^2$ —масоҳати як гилем.
- 3) Барои ин хона чандто ҳамин хел гилем лозим мешавад? $54 : 6 = 9$ -то гилем.

Ҷавоб: Барои ин хона 9-то гилем лозим мешавад.

Саволҳо дар дафтар навишта намешаванд.

2) Бари хона 6 м, дарозиааш 12 м аст. Барои ин хона аз палосҳои андозааш 2 м x 3 м чандто лозим мешавад?

790. Байни Душанбе – Панҷакент вертолети МИ-8 парвоз мекунад. Парвози вертолёт аз Душанбе соати 9-у 30 дақиқа оғоз мешавад ва соати 11 вертолёт ба Панҷакент мерасад. Барои парвоз чӣ қадар вақт сарф мешавад?

791. Кӣ тезтар?

$$566 \cdot 100$$

$$7520 : 10$$

$$890 \cdot 100$$

$$37400 : 10$$

$$712 \cdot 100$$

$$5890 : 10$$

$$1450 \cdot 10$$

$$63000 : 100$$

10, 100 маротиба зиёд кардани адад чӣ маъно дорад?
10, 100 маротиба кам кардани адад чӣ?

792. Қадом ададҳо бо сумма иваз шудааст? Нависед:

$$5000+400+7=$$

$$70000+8000+900+50+1=$$

$$200\ 000+50\ 000+400+70+3=$$

793. Бо рақамҳо нависед.

Як миллиону ҳафтсаду панҷазор, даҳ миллиард, ёздаҳ миллиону яксаду бистазор.

794. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x \cdot 36 = 1296$$

$$529 : x = 23$$

$$364 - (x - 71) = 245$$

795. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$199325 - 119 \cdot 805$$

$$158 - 17072 : 176$$

796. 2-то адади ҳафтрақама, 2-то адади ҳаштрақама нависед.

797. Ҳиссаи додашудаи шаклҳоро ранг кунед.

798. 1) Барои кӯдакистон бозичаҳои нархаш якхела хариданд. Аввал 14-то бозича, баъд 6-то дигар хел бозича хариданд. Барои хариди охирин 24 сомонӣ кам пул доданд. Ҳар як бозича чанд сомонӣ меистад? Ҳамаи харид чӣ қадар мешавад?

Ҳалли масъала:

1) $14 - 6 = 8$ -то кам

4) $6 \cdot 3 = 18$ сомонӣ

2) $24 : 8 = 3$ сомонӣ

5) $42 + 18 = 60$ сомонӣ

3) $14 \cdot 3 = 42$ сомонӣ Ч. Ҳамаи харид 60 сомонӣ

Ҳар як ҳалли масъала чиро мефаҳмонад?

2) Монанди ин масъала тартиб дода ҳал намоед.

799. Масоҳати ҳавзаи дарёи Варзоб 1740 км^2 . (Варзоб шоҳоби рости дарёи Кофарниҳон аст). Манбааш пиряхҳо ва барф. Дарёҳои Зиддӣ ва Майхӯра бо ҳамдигар як шуда дарёи Варзобро ба вучуд меоранд. Дарозиаш—71 км, аз сарғахи дарёи Зиддӣ — 96 км. Поёноби дарёро аз ҷои якшавии дарёи Лучоб то якшавӣ бо дарёи Кофарниҳон дарёи Душанбе низ меноманд.

Иваз кунед:

$$1740 \text{ км}^2 = \dots \text{ м}^2, \quad 71 \text{ км} = \dots \text{ м}, \quad 71\,000 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

800. Ифода нависед ва ҳисоб кунед:

1) Ҳосили зарби ададҳои 438 ва 17-ро 17 маротиба кам кунед.

2) Суммаи ададҳои 19374 ва 8727-ро 5693 воҳид кам кунед.

801. Ҳисоб кунед ва дурустии ҳалро санҷед:

$$\begin{array}{r} + 89 \text{ м } 12 \text{ см} \\ + 18 \text{ м } 79 \text{ см} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} - 27 \text{ соату } 43 \text{ дақ} \\ - 8 \text{ соату } 19 \text{ дақ} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} + 108 \text{ кг } 320 \text{ г} \\ + 240 \text{ кг } 637 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

● 802. Ҳамзарби номаълумро ёбед:

$$7 \cdot x = 427$$

$$x \cdot 17 = 374$$

● 803. Дарозӣ ва барӣ росткунҷаро ҳисоб намуда, масоҳати онро ёбед.

▲ 804. Вақт ва суръат маълум бошад, масофа чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаи ёфтани масофаро гӯед. Суръат ва масофа маълум бошад, вақт чӣ хел ёфта мешавад?

Формулаашро гӯед. Аз рӯи чадвал масъала созед ва ҳал намоед:

Автомобил	Суръат	Вақт	Масофа
Волга	75 км/соат	4 соат	? км
Москвич	50 км/соат	? соат	200 км

МАШҚҲОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

805. Маводи зарурӣ барои гӯрагач кардани фарши 1 м^2 хона.

Номи мавод	Миқдори мавод барои 1 м^2	Барои 10 м^2 ҳисоб кунед
Алиф	176 г	
Ширеш	2 г	
Собуни ҷомашӯӣ	4 г	
Бӯри майдашуда	321 г	

806. 1) $8916 : 2$ $5508 : 9$ $609 \cdot 5$

$8916 : 6$ $5508 : 3$ $780 \cdot 4$

2) $5 \cdot (498+603)$ $(386+794) : 2$

$8 \cdot (1327-824)$ $(1106-754) : 3$

3) *Хонед ва шинос шавед.* Муҳимтарин дастоварде, ки Умари Хайём ва ёварони ӯ ба он ноил шуданд, ислоҳ ва таъзири солшумории шамсӣ буд. Тақвими, ки бо роҳбарии Хайём мураттаб ва соли 1079 ҷорӣ гардид, бо номи тақвими Ҷалолӣ дар таърих маъмул аст. Фарқи он аз тақвими замонавӣ 17 сония дар як шабонарӯз аст, ки ин фарқ дар 5082 сол як шабонарӯзро ташкил мекунад.

807. Муодиларо ҳал кунед:

$$x - 426 = 426 + 74$$

$$793 - x = 198 - 2$$

$$x + 89 = 204 : 2$$

Дар ин ҳел муодилаҳо, аввал тарафи ростро ҳисоб карда, муодилаи якамала (сода)-ро пайдо мекунем, сипас дар асоси татбиқи қоидаҳои ёфтани адади номаълум онҳоро ҳал мекунем.

Тарзи на-	$894 - x = 530 : 5$	$\begin{array}{r} 894 \\ - 106 \\ \hline 788 \end{array}$	Санчиш:
вишт дар	$894 - x = 106$		
дафтар	$x = 894 - 106$		$894 - 788 = 530 : 5$
	$x = 788$		$106 = 106$

808. Ҷавобашро нависед. 1) Ададҳои 315, 427, 809-ро 1000 маротиба зиёд кунед.

2) Ададҳои 214300, 48 700, 9167000-ро 100 маротиба кам кунед.

809. Динозаври қашқарӣ 20–25 метр ва 150 тонна вазн дорад. Ададҳои 20 м, 25 м-ро бо см, 150 тоннаро бо кг ифода намоед.

● 810. $x + 120 = 400 : 2$ $x - 75 = 42 \cdot 2$ $22 : x = 11$

● 811. $345 - 0 \cdot 73 + 40$ $610 + 0 - 110 \cdot 1$ $88 - 8 : 1$

▲ 812. Масъала-муаммо. Ду ҷура 40 дақиқа шоҳмотбозӣ карданд. Ҳар кадоми онҳо чанд дақиқагӣ шоҳмотбозӣ кардаанд?

813. Шутурмурғи африқоӣ то 100 кг вазн дошта, гӯшташро истеъмол мекунанд. Вазни 75-то шутурмурғро ҳисоб намоед. (Натиҷаро бо сентнер ва грамм ифода карда хонед.)

814 Чадвалро пур кунед ва фахмонед:

Чамъшаванда	800	800	800	800
Чамъшаванда	100	200	300	400
Сумма				

- 1) Чамъшавандаҳои якум бетағйир ё тағйирёбанда?
- 2) Чамъшавандаҳои дуум чӣ?
- 3) Сумма чӣ хел тағйир ёфт?

Хонед ва дар хотир нигоҳ доред. Чамъшавандаҳои якум бетағйир буда, чамъшавандаҳои дуум зиёд шаванд, сумма ҳам зиёд мешавад, яъне тағйир меёбад.

815. Чуфти баробарихоро мукоиса кунед, монанди ва фарқи онҳоро гӯед:

$$350 + 50 = 400$$

$$700 - 20 = 680$$

$$350 + (50 + 40) = 440$$

$$(700 - 100) - 20 = 580$$

Ин ҷо сумма ва фарқ чӣ хел тағйир ёфт?

816. Фил 5 тонна вазн дошта аз вазни шутурмурғи африқой 50 маротиба зиёд аст. Вазни шутурмурғро ёбед. Тоннаро бо килограмм ифода карда, ҳал намоед.

817. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(40210 - 39408) \cdot 6 \quad 21078 + 43263 : 3 \quad (4320 + 1728) : 96$$

● 818. $876 : 219$ $6768 : 846$ $896 : 224$

$219 \cdot 4$ $846 \cdot 8$ $224 \cdot 4$

● 819. Дарозӣ ва барӣ хонаатонро чен карда, периметрашро ҳисоб кунед.

▲ 820. *Хонед ва шинос шавед.*

Абрешим. Дар Муг зиёдтар аз 40 порчаи матои абрешими гуногунранг ёфт шудааст. Қисми зиёди онҳо дар Суғд истехсол мешуданд. Матои абрешимӣ бо номи «дебо» маъмул буд. Ҳар як либосвории дебо 100 дирҳам арзиш дошт. Мувофиқи ҳуҷҷатҳои Муг нархи як асп 200 дирҳам гов 11–дирҳам, будааст. Ҳамин тариқ ба ду либосвории «дебо» як аспӣ хуб ва ё бо як либосворӣ 9 гов харидан мумкин буд.

Дар аспри 8-ум нарх тахминан чунин буд. Кафш–1–2 дирҳам, асп–200 дирҳам, лаҷом–2 дирҳам, гов–11 дирҳам, куртаи занона–15 дирҳам буд. Дар он замон тангаҳои биринҷӣ дар муомилот буданд.

821. Аз ифодаи якум истифода бурда, мисолҳоро ҳисоб кунед:

$$1214 : 2 = (1000 + 200 + 10 + 4) : 2 = 1000 : 2 + 200 : 2 +$$

$$+ 10 : 2 + 4 : 2 = 500 + 100 + 5 + 2 = 607$$

$$3333 : 3 =$$

$$848 : 4 =$$

$$777 : 7 =$$

822. Нобаробарӣ нависед ва дурустии онҳоро санҷед:

1) Фарқи ададҳои 4739 ва 739 аз ҳосили зарби ададҳои 70 ва 25 калон аст.

2) Ҳосили тақсими ададҳои 896 ва 224 аз ҳосили зарби ададҳои 224 ва 50 хурд аст.

3) Ҳосили тақсими ададҳои 628 ва 314, аз ҳосили зарби ададҳои 527 ва 0 калон аст.

Намуна: $6342 - 342 > 50 - 48$ – нобаробарӣ

Санҷиш: $6000 > 2400$

823. 1) Як майна дар тобистон 7 кг 500 г хашаротро мехӯрад. 10 майна чӣ қадар хашаротро мехӯрад?

2) Даҳ майна 75 кг хашарот мехӯрад. Як майна чӣ қадар хашаротро мехӯрад?

Оё масъалаи дуҷум назар ба масъалаи якум масъалаи баръакс шуда метавонад?

824. Ҷадвалро пур кунед ва шарҳ диҳед:

Тарҳшаванда	500	500	500	500
Тарҳқунанда	50	60	70	80
Фарқ				

1) Тарҳшаванда тағйирёбанда ё бетағйир?

2) Тарҳқунанда чӣ?

3) Фарқ чӣ хел тағйир ёфт?

Хонед ва дар хотир нигоҳ доред!

Тарҳшаванда бе тағйир буда, тарҳқунанда тағйир ёбад (яъне зиёд шавад), фарқ ҳамон қадар воҳид кам мешавад.

Агар тарҳшаванда тағйир ёфта (зиёд шуда), тарҳқунанда бетағйир бошад, фарқ ҳамон қадар воҳид зиёд мешавад.

Мисол: $80 - 10 = 70$ ё ки $80 - 10 = 70$

$90 - 10 = 80$

$(80 + 10) - 10 = 80$

825. Ҷуфти баробарихоро муқоиса кунед, монандӣ ва фарқи онҳоро гӯед.

$175 - 75 = 100$

$300 - 50 = 250$

$175 - (75 + 10) = 90$

$(300 - 20) - 50 = 230$

$1000 - 400 = 600$

$1000 - (400 - 100) = 700$

● **826.** Нобаробарӣ нависед. Фарқи ададҳои 525 ва 25, аз суммаи ин ададҳо калон аст.

Баробарӣ нависед. Ҳосили зарби ададҳои 70 ва 3, ба суммаи ададҳои 200 ва 10 баробар аст.

● **827.** 1) Аз китоб хулосаҳоро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

2) Оид ба зарби адади сарақама ба дурақама дуто мисол навишта, онҳоро ҳал намоед.

▲ **828.** Курутоб чист? Кӣ курутоб тайёр карда метавонад? Масолеҳи курутоб (барои 2 нафар калонсол ё 4 нафар хурдсол). Якто фатири гарми вазнаш 400 г, 200 г чакка, 300 г пиёз, 150 г маскаи чӯшон (ё равғани зағир), 2–5 бандча кабутӣ (кашнич, шибит ва мувофиқи талаб қаланфур).

Хонед, савол гузошта, масъала созед ва ҳал намоед. Вақти саволгузори кабутӣ (кашнич, шибит, қаланфур) ба назар гирифта нашавад.

829. Шифоҳӣ. 1) Дар ифода $(20+8)$ яке аз ҷамъшавандаҳоро 5 воҳид зиёд кунем, сумма чӣ ҳел тағйир меёбад?

2) Дар ифода яке аз ҷамъшавандаҳоро 5 воҳид кам кунем, сумма чӣ ҳел тағйир меёбад?

$$20+8=28, \quad 20+(8+5)=33, \quad (20-5)+8=23.$$

3) Агар тарҳшавандаро бе тағйир гузошта, тарҳкунандаро зиёд кунем (ба 2, 10, 20, . . . воҳид) фарқ чӣ ҳел тағйир меёбад? $7-3=4$, $7-(3+2)=2$;

4) Баръакси ҳол. Тарҳшавандаро зиёд карда, тарҳкунандаро бетағйир гузорем, фарқ чӣ ҳел тағйир меёбад? $12-4=8$, $(12+8)-4=16$.

830. Чуфти ифодаҳоро ҳисоб карда, муқоиса намоед:

$1200+200$	$1200+200$	$2500-400$
$(1200+30)+200$	$1200+(200-30)$	$2500-(400+100)$

831. Муодила тартиб дода, масъалаҳоро ҳал намоед:

1) Сайёҳон дар ду рӯз бо автобус 250 км масофаро тай намуданд. Онҳо рӯзи якум 120 км тай карданд. Сайёҳон рӯзи дуюм чанд километр масофаро тай карданд?

2) Сайёҳон дар ду рӯз бо автобус 250 км масофаро тай намуданд. Онҳо рӯзи дуюм 130 км тай карданд. Сайёҳон рӯзи якум чанд километр масофаро тай карданд?

Масъалаи дуюм нисбати масъалаи якум чӣ хел масъала аст?

832. $284 \cdot 52$ $168 \cdot 274$ $6768 : 846$ $896 : 224$
 $173 \cdot 24$ $198 \cdot 112$ $5264 : 752$ $876 : 219$

● **833.** $126 \cdot 257 + 281 \cdot 132$ $(4848 - 848) : 40$

● **834.** Қимати ифодаи $b : 11$ -ро ҳангоми $b=121$ будан ҳисоб кунед.

▲ **835.** *Бози лабиринт.* Аз ҳар як ҳалқа яктоӣ ададро тавре интиҳоб кунед, ки суммашон 72 шавад.

836. Чадвалро аз назар гузаронед. Дар чадвал барои 10 м^2 замин меъёри тухми сабзавотро мебинед. Шумо барои 100 м^2 меъёри тухми сабзавотро ҳисоб карда, онҳоро дар қатори ҳолӣ нависед:

Номи сабзавот	Тухмӣ барои 10 м^2	Тухмӣ барои 100 м^2
Карам	25 г	
Сабзӣ	8 г	
Бодиринг	15 г	
Лаблабу	18 г	
Шалғам	3 г	
Лубиё	100 г	

837. Ифодахоро муқоиса намоед ва ба катакҳои холи аломатҳои мувофиқ (>, <, =) гузоред:

$$520 - 100 \square 520 \cdot 10 \quad (20 + 10) : 10 \square 20 : 10 + 10 : 10$$

$$850 : 10 \square 850 : 10 + 100 \quad 3 \cdot (100 + 20) \square 3 \cdot 100 + 3 \cdot 20$$

$$\mathbf{838.} \quad 204 \cdot (5201 - 4245) + 847 \quad 200050 - 216 : 108 \cdot 5$$

839. Шифоҳӣ. 1) Хонанда соати 7-у 40 дақиқа ба мактаб рафта, соати 12-у 55 дақиқа ба хона баргашт. \bar{U} барои рафту омад ва дарс чӣ қадар вақт сарф намуд?

2) Як дарс 45 дақиқа давом кунад, барои 4 дарс чанд дақиқа сарф мешавад? (Натиҷаро бо соат ифода кунед).

3) Хонанда дар як рӯз барои ба мактаб рафта омадан 40 дақиқа сарф кард. \bar{U} дар 5 рӯз чанд дақиқа сарф мекунад? Дар як моҳ чӣ? (Рӯзҳои хониш ба назар гирифта шавад). Дақиқахоро ба соат ифода кунед.

840. Шинос шавед. Дар тамоми ҷаҳон бештар аз 200 зоти асп, аз ҷумла дар Тоҷикистон 13 зоти асп ҳаст. Қади асп аз 50 см то 185 см, вазнаш аз 60 кг то 150 кг мешавад. Асп 25–30 сол умр мебинад. Аз ададҳои 50 см ва 185 см, 60 кг ва 150 кг, 25 ва 30 сол истифода бурда, се нобаробарӣ нависед.

841. Ададаҳои хонед: 3758, 375800, 3750800.

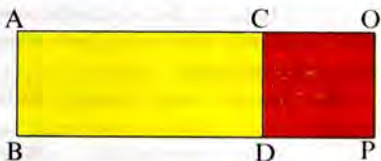
842. Иваз кунед:

$$2 \text{ соату } 15 \text{ дақ} = \square \text{ дақ} \quad 2 \text{ дақ } 20 \text{ сония} = \square \text{ сония}$$

$$\bullet \mathbf{843.} \quad 870270 : 30 \quad 9 \text{ т } 200 \text{ кг} \cdot 4$$

$$350700 : 70 \quad 120 \text{ кг } 500 \text{ г} \cdot 3$$

● **844.** Аз нақша истифода бурда масоҳати росткунҷаи $ABDC$ ва квадрати $CDPO$ -ро муайян намоед:

▲ 845. Дарахти чинор аз 600 то 800 сол, арча аз 700 то 1000 сол умр мебинанд. Ин ададхоро бо аср ифода кунед.

846. Ба мағозаи китобфурушӣ як миқдор китоби дарсӣ оварданд. Вақте ки 273 китобро фурӯхтанд, 567 китоб монд. Ба мағоза чандто китоб овардаанд? Муодила тартиб дода ҳал намоед.

847. Ин ададхоро хонед:

3214185736, 4000000000, 7623904815.

Ин ададҳо чандрақамаанд?

848. Ин ададхоро бо рақамҳо нависед. Соли 1971 дар ҷаҳон зиёда аз шасту шаш миллион асп мавҷуд буд. Дар соли 1976 бошад дар Тоҷикистон тақрибан сию чор ҳазор асп буд.

849. Шифохӣ. Дили одами солим дар як соат 4200–4800 маротиба мезанад. Дили одам дар як дақиқа чанд маротиба мезанад?

850. Қавсро тавре гузоред, ки баробариҳо дуруст бошанд:

$$550 : 11 + 6 - 5 = 280 \quad 880 - 80 : 20 \cdot 5 = 200$$

851. Дар муодилаҳо номи ададҳоро гуфта, онҳоро ҳал намоед. Ҳалли муодилаҳоро муқоиса кунед, онҳо чӣ монандӣ доранд?

$$280 : x = 14$$

$$x - 90 = 110$$

$$(280 : x) + 120 = 140$$

$$(x - 90) \cdot 2 = 220$$

● **852.** Як халта картошка 50 кг вазн дорад. Бист халта картошка чӣ қадар вазн дорад?

● **853.** 1) Ададҳои номдори соддаро нависед, ки вазиро ифода намояд.

2) 3 адади номдори соддаро гӯед, ки ченакҳои дарозиро нишон диҳанд.

3) Якто адади номдори таркибӣ нависед, ки воҳидҳои вақтро нишон диҳанд.

▲ **854.** Дар аввали бозӣ дар тахтаи шохмот 20-то мӯҳра буд. Дар охири бозӣ 8-то мӯҳраи сафед, назар ба он 4-то зиёд мӯҳраи сиёҳ монд. Дар аввали бозӣ мӯҳраҳои рӯи тахтаи шохмот назар ба мӯҳраҳои охири бозӣ чандто зиёд буд?

▲ **855.** Ададҳоро хонед: 4002, 27003, 3200004

856. Ададҳои номдори соддаро ба ададҳои номдори таркибӣ баргардонед:

$$4127 \text{ м} = 4 \text{ км } 127 \text{ м} \quad 7532 \text{ кг} = \quad 195 \text{ см} = 1 \text{ м } 95 \text{ см}$$

$$6341 \text{ м} = \quad 2450 \text{ кг} = \quad 312 \text{ см} =$$

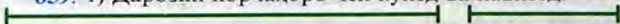
857. 1) 3 адади номдоре гӯед, ки вазиро ифода намояд.

2) 2 адади номдори соддаро гӯед, ки воҳидҳои дарозиро нишон диҳанд.

3) Сето адади номдори таркибӣ гӯед, ки воҳидҳои вақтро нишон диҳад.

858. 40 халта орд, ки ҳар қадамаш 50 кг вазн дорад, чанд тонна мешавад? 100 халтааш чӣ?

859. 1) Дарозии порчахоро чен кунед ва нависед:

2) $149808 : 24$

$751464 : 4$

$322296 : 39$

$254800 : 5$

● 860. 1) Ифода нависед ва ҳисоб кунед. Ҳосили тақсими ададҳои 7680 ва 48 аз ҳосили тақсими ададҳои 192 ва 6 чанд воҳид зиёд аст?

2) Баробарӣ нависед ва санҷед. Ҳосили тақсими ададҳои 360 ва 12 ба ҳосили зарби ададҳои 15 ва 2 баробар аст.

3) $(47968 - 42812) \cdot 324$ $(60\,000 - 140\,52) : 547$

▲ 861. Кадоме аз ин касрҳо ба нақша мувофиқ аст? Дар зери ҷавобҳои дуруст хат кашед.

(A) $\frac{1}{2}$ (B) $\frac{3}{8}$ (C) $\frac{5}{8}$

862. 1) Адади 18792 аз 58 чанд маротиба зиёд аст?

2) Адади 75 аз 18450 чанд маротиба хурд аст?

863. 1) Суръати автомобил дар 1 соат 72 км/соат аст. Суръати автомобил дар як дақиқа чанд километр аст? (километрро бо метр, соатро бо дақиқа ифода карда, масъаларо ҳал намоед.)

2) Аспи зоти арабӣ (зоти қадимии саворӣ) дар 2 дақиқа 1800 м-ро тай мекунад. Суръати асп зоти арабӣ дар як

соат чанд километр аст? (Натичаро бо км/соат ифода кунед.)

3) Автомобил ба ҳисоби миёна дар як дақиқа 1 км 200 м, аспӣ арабӣ бошад дар як дақиқа 900 м-ро тай мекунад. Ин ададхоро истифода бурда, як нобаробарӣ нависед.

Эзоҳ. Соли 1976 дар Тоҷикистон ҳамагӣ 37 сар аспӣ зоти арабӣ парвариш карда мешуд.

864. Адади 2500-ро аввал 25 маротиба зиёд, баъд 25 маротиба кам кунед. Оё натиҷа тағйир ёфт?

Дар хотир нигоҳ доред. Ададро якчанд маротиба зиёд карда, натиҷаро ҳамон маротиба кам кунем боз адади аввала ҳосил мешавад. Мисол: $40 \cdot 2 = 80$, $80 : 2 = 40$.

865. 1) Китоб 250 саҳифа дорад. Агар ҳар як саҳифа ба ҳисоби миёна 28 сатр дошта бошад, дар ин китоб ҳамагӣ чанд сатр ҳаст?

2) Китоби математикаи шумо чанд саҳифа дорад? Дар як саҳифа чанд сатр ҳаст? Инро истифода бурда, монанди масъалаи якум масъала созед.

● **866.** 1) Мисолҳоро ҳал кунед ва санҷед:

$$85680 : 280$$

$$592200 : 840$$

2) Бо метр ифода кунед:

$$56 \text{ км} = \square \text{ м} \quad 700 \text{ см} = \square \text{ м} \quad 1400 \text{ дм} = \square \text{ м}$$

▲ **867.** *Шинос шавед.* Меъёри ҳарорати бадани одам аз 36 то 37 дараҷа бо Селсия мебошад. Агар ҳарорат 38 ва ё зиёдтар бошад, оё ҳарорати баданро мӯътадил ҳисоб кардан мумкин аст? Ҷавоби дурустро ёбед. 1) Ҳа, 2) Не?

868. Фаввора дар 45 дақиқа 1260 литр обро берун мепартояд. Дар 1 соату 30 дақиқа фаввора чанд литр обро

берун мепартояд? (Соатро бо дақиқа ифода намуда, ҳал кунед).

869. 1) Дар фабрикаи дӯзандагӣ ба нақша гирифтаанд, ки аз мовути мавҷуда 225-то костюми мардона дӯхтан мумкин аст. Агар аз мовут 180-то костюми мардона дӯзанд, 135 метр мовут боқӣ мемонад. Дар фабрика чанд метр мовут буд?

Навишти кӯтоҳ;

Буд-? м	Нақша - 225 к	-135 м монд
Дӯхтанд-180 к		

Ҳал:

1) $225 - 180 = 45$ -то кам костюм.

2) $135 : 45 = 3$ м ба 1 костюм.

3) $225 \cdot 3 = 675$ м мовут буд.

Ҷ. Дар фабрика 675 м мовут буд.

2) Бо иштироки ҷумлаи «куртаи занона» монанди ин масъала созад ва ҳал намоед.

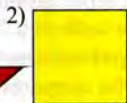
870. $480 \cdot 3$ $980 : 2$ $860 \cdot 20 : 4$

$1440 : 3$ $490 \cdot 23$ $36 \cdot 30 : 4$

871. $94 \cdot 9 - 358$ $108376 : 248$

$78 \cdot 7 - 243$ $182505 : 345$

872. 1) Номии шаклҳои геометрии гӯед. Онҳо яқҷоя ҷӣ ном доранд?

2) Кунҷҳои ростро бо хаткашаки секунҷашакл ё қолаби кунҷи рост нишон диҳед.

873. Шифоҳӣ. Дар ҳар як адади додашуда чандто даҳӣ ва садӣ ҳаст? 200, 2000, 23 520, 123 280, 804 250.

Хонед ва дар хотир нигоҳ доред!

1) Барои дониستاني чандто даҳӣ доштани адади додашуда, аз тарафи рости адад рақами охиринро партофта лозим.

Адади боқимонда чандто даҳӣ буданашро нишон медиҳад.

М: Адади 8000, 800-то даҳӣ; 704385, 70438-то даҳӣ дорад.

2) Барои дониستاني чандто садӣ доштани адади додашуда аз тарафи рости адад ду рақами охирин партофта мешавад. Адади боқимонда миқдори садихоро нишон медиҳад.

М: Адади 6300, 63-то садӣ; адади 40500, 405-то садӣ дорад.

● **874.** $321 \cdot 3$ $317408 : 436$ $75 \cdot 7 - 234$
 $963 : 3$ $82944 : 256$ $872 - 89 \cdot 3$

▲ **875.** Дар вақти холӣ. Зарб ба адади 11.

Қоидаи 1. Адади охирин (2)-ро чун натиҷаи охирини ҳосили зарб дар зер 2 менависем.

Қоидаи 2. Рақами пасоянд (2) бо пешоянд (3) ҳамҷарда мешавад ($2+3=5$). Дар натиҷа пеш аз 2 панҷро менависем. Ин қоида ро боз як маротиба такрор мекунем: $3+4=7$

$$\begin{array}{r} \dots \\ \underline{432} \cdot 11 \\ 2 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \dots \\ \underline{432} \cdot 11 \\ 752 \end{array}$$

Қондаи 3. Ин ҷо адади 4 рақами охири
натиҷа буда, аз чап навишта мешавад:

$$\frac{432}{4752} \cdot 11$$

4752-ҳосили зарб

876. 1) Волейболбозӣ дар байни ду гурӯҳи 6 нафара дар майдони дарозиаш 18 м, бараш 6 м (18x6) гузаронида мешавад. Масоҳати ин майдонро ёбед.

2) Масоҳати майдони волейболбозӣ барои гурӯҳи 6 нафара 108 м² аст. Бари майдон 6 м бошад, дарозии майдонро ёбед.

3) Боз як масъалаи баръакс сохта, ҳал намоед.

877. 1) Аз як сар буз дар як тарошидан то 900 грамм пашм гирифтани мумкин аст. Аз 600 сар буз дар як тарошидан чӣ қадар пашм гирифта мешавад?

2) Дар давраи ширдиҳӣ як сар буз то 160 кг шир медиҳад. 200 сар буз чӣ қадар шир медиҳад?

878. Номи ададхоро гуфта, муодилаҳоро ҳал намоед:
 $(x+720)-180=825$ $632+(x-243)=960$

879. Шифоҳӣ. Дар ҳар яки адади додашуда чандто ҳазорӣ ҳаст? 35000, 210000, 4600000.

Барои донишҷӯи чандто ҳазорӣ доштани адади додашуда, аз тарафи рост се рақами охириро партофта лозим.

Адади боқимонда чандто ҳазорӣ буданаширо нишон медиҳад. М: Адади 62000 шасту ду ҳазорӣ; адади 814000 ҳашсаду чордаҳто ҳазорӣ дорад.

● **880.** Зарб ба адади 11. *Ҳонед ва азхуд намоед.*

I. Қоидаи 1. Аз тарафи рост рақами охиринаи адади додашуда (4) чун рақами охиринаи натиҷа навишта 4 шуд.

Қоидаи 2. Ҳар як адади пешоянди дода шуда аз рост бо ҳамсолаш ҳам карда шуд: 2 ҳамъи 4 шаш, 5 ҳамъи 2 ҳафт, 3 ҳамъи 5 ҳашт.

Қоидаи 3. Рақами аввалин (3) аз чап охири натиҷаи тарафи чап мешавад.

II. Ҳаттӣ ҳисоб кунед: $3524 \cdot 11$

$$1) \begin{array}{r} 352 \\ 4 \end{array} \cdot 11$$

$$2) \begin{array}{r} 3524 \\ 8764 \end{array} \cdot 11$$

$$3) \begin{array}{r} 3524 \\ 38764 \end{array} \cdot 11$$

▲ **881.** *Дар вақти ҳолӣ.* 1) Волейболбозӣ бори аввал соли 1895 дар Америка пайдо шудааст. дар Тоҷикистон гурӯҳҳои волейболбозӣ соли 1926 ташкил шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1977 ба ин бозӣ 79385 варзишгарон машғул буданд. Баландии тӯр ба синну соли бозингарон вобаста буда, аз 2 м 24 см то 2 м 43 см аст.

882. 1) Бадминтон аз номи шаҳрчаи Англия гирифта шуда, бозии варзиши бо ракетка ва волан (тубчаи пардор) мебошад. Барои бозии як ба як майдони дарозиаш 13 м 40 см, бараш 5 м 20 см лозим. Масоҳати майдони бозиро ҳисоб кунед. (Натиҷаро бо дм^2 иваз намоед.)

2) Барои бозии чуфт-чуфт майдони дарозиаш 13 м 40 см, бараш 6 м 10 см лозим. Масоҳати майдонро барои бозии чуфт-чуфт ҳисоб кунед. (Ададҳои номдори таркибиро бо адади номдори содда иваз намуда, масъалаҳоро ҳал намоед.)

883. *Шифоҳӣ.* 1) Воҳидҳои масоҳат ва чадвали масоҳатро номбар кунед.

2) 200 м^2 чанд дм^2 мешавад? 1000 м^2 чӣ?

3) 5000 дм^2 чанд м^2 мешавад? 6200 дм^2 чӣ?

4) Масоҳат ва дарозии росткунча маълум бошад, бари он чӣ тавр ёфта мешавад?

884. Муқоиса кунед ва аломати даркорӣ ($>$, $<$, $=$) гузored.

$$17 \cdot 10 + 6 \dots 17 \cdot 10 - 6 \quad 25 + 60 \cdot 2 \dots 25 + 60 : 2$$

$$64 : 1 : 1 \dots 640 : 10 \cdot 1 \quad 53 : 1 - 1 \dots 53 \cdot 1 : 1$$

885. Ҷуфти ифодаҳоро муқоиса кунед. Чӣ тағйир ёфт?

$$270 + 30 = \quad 350 - 40 = \quad 80 \cdot 6 =$$

$$(270 - 10) + 30 = \quad (350 - 20) - 40 = \quad (80 + 20) \cdot 6 =$$

886. $8 \text{ м } 12 \text{ см} \cdot 4$ $5 \text{ шаб } 9 \text{ соат} \cdot 3$ $2 \text{ т } 250 \text{ кг} \cdot 6$

$21 \text{ м } 30 \text{ см} \cdot 3$ $3 \text{ сомонӣ } 20 \text{ дирам} \cdot 4$ $4 \text{ кг } 500 \text{ г} \cdot 2$

● **887.** Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$144 : x = 12 \quad x : 77 = 1 \quad x - 360 = 240$$

● **888.** Бо рақамҳо нависед: ҳашсад ҳазору панҷсаду бисту се, ёздаҳ ҳазору дусаду чор, ду миллиард.

▲ **889.** *Шинос шавед.* 1) Кӯдакон дар синни 3 солагӣ зиёда аз 400 калима, дар синни 5–6 солагӣ зиёда аз 800 калимаро ёд мегиранд.

2) Баландии тӯри бозии бадминтон 155 см буда, ҳисоб то 15 хол (бачаҳо то 11 хол) расонида мешавад. Аз соли 1963 дар Тоҷикистон федератсияи бадминтон вучуд дорад.

Аз соли 1974 мунтазам чемпионати ҷумҳуриявӣ гузаронида мешавад.

890. 1) Дар шакли каср нависед ва хонед: панҷяк, аз се ду, аз ҳашт панҷ, ҳафтяк.

2) Бо рақамҳо нависед ва хонед: чилу панҷ ҳазору сеса-

ду ҳафт, дувоздах миллиону яксаду понздаҳ ҳазор, ҳафтсаду сиюду ҳазору чорсаду чордах.

3) Ададҳоро ба синфҳо чудо кунед: 24321893, 708905184.

4) Синфи якум кадом хонаҳоро дарбар мегирад? Синфи дуум чӣ? Синфи сеюм чӣ?

890. 1) Бозии «Мисолҳои даврӣ»-ро иҷро намоед. Чаро ин мисолҳо мисолҳои даврӣ ном доранд?

$$77248 + 4036$$

$$81000 : 9$$

$$36000 : 3$$

$$81284 - 284$$

$$9000 \cdot 4$$

$$12000 + 65248$$

2) Бозии «Кӣ зудтар?» Ифодаҳоро бо тартиби камшавиашон нависед:

$$80 \cdot 3, \quad 90 : 2, \quad 72 : 2, \quad 40 : 12, \quad 712 + 8, \quad 900 - 0.$$

891. Катақҳои холиро пур кунед:

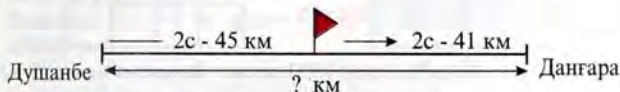
$$50 \text{ м}^2 = \boxed{} \text{ дм}^2$$

$$1 \text{ км}^2 = \boxed{} \text{ м}^2$$

$$4000 \text{ дм}^2 = \boxed{} \text{ м}^2$$

$$800 \text{ см}^2 = \boxed{} \text{ дм}^2$$

892. Аз Душанбе ба Данғара (бо роҳи Кургонтеппа) автобусе ба роҳ баромада, 2 соат бо суръати 45 км/соат ва 2 соат бо суръати 41 км/соат ҳаракат кард. Масофаи байни Душанбе ва Данғаро ёбед.

893. Квадрате кашед, ки периметраш 16 см аст. Масоҳати ин квадратро ёбед.

894. Аз Душанбе ва Колхозобод ду автобус дар як вақт ба пешвози якдигар ба роҳ баромада, пас аз 2 соат вохӯрданд. Суръати як автобус 31 км/соат, суръати автобуси

дигар 33 км/соат буд. Масофаи байни Душанбе ва Колхозободро ёбед.

● 895. Ҳисоб кунед: $8400 - (250 + 900 : 3)$

▲ 896. Хонед ва бо рақамҳо нависед:

Масофаи хурдтарини байни Замин ва Моҳ ба сесаду панҷоҳу шаш ҳазору чорсаду даҳ километр баробар буда, калонтарин масофа чорсаду шаш ҳазору ҳаштсаду чил километр мебошад.

897. Шифоҳӣ. 1) Катакҳои холиро пур кунед ва гӯед, ки ҳосили зарбро чӣ тавр ёфтед? Чӣ тағйир ёфт? Натиҷа чӣ хел тағйир ёфт?

2) Катакҳои холиро пур кунед. Гӯед, ки ҳосили тақсими чӣ хел ёфтед? Чӣ тағйир ёфт? Натиҷа чӣ хел тағйир ёфт?

a	15	15	15
b	6	5	4
$a \cdot b$			

a	72	64	32
b	8	8	8
$a : b$			

898. Масоҳати майдон 1500 м^2 аст. Ба ин майдон 75 кг нуриҳои маъданӣ андохтанд. Барои майдони масоҳаташ 300 м^2 аз ин нуриҳои маъданӣ чӣ қадар лозим аст?

899. Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед ва мисолҳоро ҳал намоед:

$$\begin{array}{r} \underline{3048} \overline{) 381} \\ \underline{3048} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 381 \\ \times 8 \\ \hline 3048 \end{array}$$

Чаро якбора 3048-ро ба 381 тақсим кардед?

$1816 : 227$

$1143 : 127$

$5080 : 635$

900. Аз ифодаҳои додашуда як баробарӣ ва як нобаробарӣ нависед. Боз нобаробарӣ навишта метавонед?

$84 : 21 + 96$

$36 : 9 + 96$

$96 - 84 : 21$

$96 - 96 : 32$

● 901. 1) Ҳосили тақсим ва бақияро ёбед:

$2003 : 50$

$6270 : 60$

$2714 : 35$

Ба хотир оред! Бақия ҳамеша аз тақсимкунанда хурд мешавад.

Мисол: $1007 : 5 = 201 (6.2), 2 < 5$.

● 902. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$560 - 48 : 21$

$400 - (2305 - 1800)$

$12000 : 20 + 49 - 27$

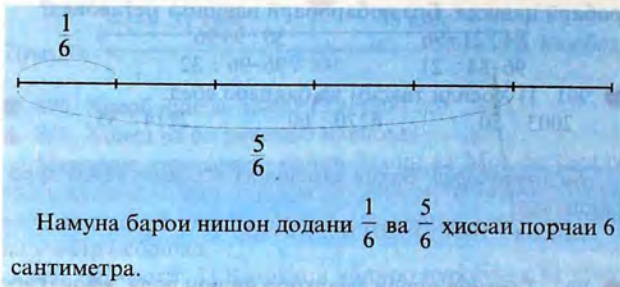
$28 \cdot 300 : 28 - 99$

▲ 903. Дар вақти холӣ. Ҳичои «Мо» мехоҳад, ки ба ҳичои «дар» пайваст шавад. Барои он ки «Мо» ба мақсад расад, бояд 1000 қадам гузорад. Барои амалӣ шудани мақсади «Мо» роҳҳои зиёде ҳастанд. Лекин фақат бо як роҳ, ки 1000 қадам аст, «Мо» ба «дар» расида, «Модар» мешавад. Шумо, бачаҳои азиз оё ин роҳро ёфта метавонед? Қувваи худро бисанҷед!

904. 1) Кадом ҳиссаи шаклҳо чӣ гуна ранг карда шудаанд? Нависед ва хонед:

2) Порчай дарозиаш 4 сантиметра кашида, чорякаш ва сеякашро нишон диҳед.

905. *Шифоҳӣ.* Дар завод бо дастгоҳ дар 30 дақиқа 420 кг мех тайёр мекунад. Дастгоҳ дар як соат чанд килограмм мех тайёр мекунад?

Навишти кӯтоҳ: 1 соат=60 дақиқа
30 дақ – 420 кг
1 соат=? кг.

906. 1) Дар муодила номи ададхоро гуфта, онхоро ҳал намоед ва санҷед:

$$(x \cdot 42) - 40 = 800 \quad 250 - (x : 5) = 50 + 780 = 1000 - 130 =$$

Номи ададҳо дар муодилаи якум: $x \cdot 42$ – тарҳшаванда буда, аз зарби ададҳои номаълум x ва 42 иборат аст, 40 тарҳкунанда, 800 – фарқ (ё ҳосили тарҳ).

2) Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(100 + 40) : 2$$

$$(42 + 18) : 6$$

● 907. 1) Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(120+160) : 40 \quad (200+100) \cdot 7$$

2) Номи ададхоро навишта, муодиларо ҳал кунед:

$$280-x=145$$

▲ 908. *Хонед ва шинос шавед.*

Солшумории камарии ҳичрӣ таквими расмии мусулмонист. Он аз рӯзи (16 июли 622) ҳичрати ҳазрати Муҳаммад пайғамбар аз Макка ба Мадина сар мешавад. Соли камарии ҳичрӣ 354 шабонарӯзу 11 соат аст, яъне аз соли шамсӣ (моҳӣ) дида 10 рӯзу 21 соат кӯтоҳтар мебошад.

Аввали ҳар як моҳи солшумории камарии ҳичрӣ ба рӯзи нахустини моҳи нав (хилол) рост меояд. Номҳои моҳҳои ин солшуморӣ чунинанд: муҳаррам, сафар, робеъулаввал, робеъуссонӣ, ҷимодюлаввал, ҷимодюссонӣ, раҷаб, шаъбон, рамазон, шаввол, зулкаъда, зулҳиҷҷа.

Соли камарии ҳичрии 1456 ба соли 2004 милодӣ (солшумории Григорианӣ) мувофиқ меояд.

909. Ифодахоро муқоиса кунед ва ба ҷои катакҳо аломати мувофиқро (>, <, =) гузоред:

$$468 \cdot 4 + 468 \cdot 2 \quad \square \quad 468 \cdot 8 \quad 27 \cdot 2 \cdot 10 \quad \square \quad 27 \cdot 12$$

$$243 \cdot 6 - 243 \cdot 3 \quad \square \quad 243 \cdot 6 \quad 80 : 4 : 4 \quad \square \quad 80 : 16$$

910. *Шифоҳӣ.* 1) Адади 1400 аз 100 чанд маротиба калон?

2) Адади 1600 аз 3200 чанд маротиба хурд?

3) Адади 37100-ро 100 маротиба кам кунед.

4) Адади 371-ро 100 маротиба зиёд кунед.

5) Ададҳои дурақама, серақама, панҷрақамаи хурдтаринро номбар кунед.

6) Ҳарфҳои «Д» ва «Ч» дар алфавити тоҷикӣ дар ҷои ҷандуманд? Дар алфавити русӣ чӣ?

7) Чоряки аср чанд сол аст? Нисфи як аср чӣ?

911. Аз натиҷаи мисоли якум истифода бурда, натиҷаи мисоли дуюмро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 560 : 2 = 280 & 360 : 60 = 6 & 240 : 8 = 30 \\ (560 : 4) : 2 = & (360 : 10) : 6 = & (240 : 10) : 8; \end{array}$$

Дар чуфти ададҳо чӣ тағйир ёфт?

912. Дар ҷавоби кадоме аз ин мисолҳо (яъне дар ҳосили тақсим) адади дурақама ва дар кадомаш адади серақама ҳосил мешавад?

$$1428 : 14 \quad 2424 : 12 \quad 35880 : 690 \quad 206954 : 506$$

Дар мисоли $3344 : 11$ дар ҳосили тақсим адади серақама ҳосил мешавад. Чаро? Ду адади аввал (33)-ро ба 11 тақсим карда 3-ро ҳосил мекунем, вале вақти 44-ро ба 11 тақсим кардан ба ҳосили тақсим пас аз 3 як нул (сифр) илова мешавад. Бинобар ин дар ҷавоб адади серақама ҳосил шуданашро пешакӣ гуфтан мумкин аст.

Дар хотир нигоҳ доред!

Ҳосияти тақсим: $0 : b = 0$, $0 : 4 = 0$. Агар нул (сифр)-ро ба адад тақсим кунем, нул ҳосил мешавад.

● **913.** Ду росткунҷае кашед, ки масоҳати ҳар кадоми онҳо ба 36 см^2 баробар бошад.

▲ **914.** 1) $3050 \cdot 18$ $54200 : 18$ $2872 \cdot 25$ $71800 : 25$

2) Ҷадвали воҳидҳои дарозӣ ва масоҳатро ба хотир оред.

915. Дар вақти холӣ. *Хонед ва шинос шавед.*

То замони мо аз осори Рӯдакӣ 2000 мисраъ омада расидааст. Мероси адабии ӯ хеле бузургҳачм будааст. Шоири асри XI Асадии Тӯсӣ шаҳодат медиҳад, ки Рӯдакӣ 180 ҳазор байт шеър дошт.

Шоири асри XII Рашидии Самарқандӣ мегӯяд, ки шеъри Рӯдакӣ 1 миллиону 300 ҳазор мисраъ будааст.

916. Муодила навишта ҳисоб кунед:

1) Тақсимшаванда 206954, ҳосили тақсим 409, тақсимкунандаро ёбед.

2) Тақсимкунанда 506, ҳосили тақсим 2385. Тақсимшавандаро ёбед.

917. Соли хониши 1999–2000 дар синфҳои русии сеюму чорум 2116 хонанда буда, аз хонандагони синфҳои якуму дуум 444 нафар кам буданд. Дар синфҳои русӣ ҳамагӣ чанд нафар хонанда таҳсил мекарданд?

Навишти кӯтоҳ:

$$\left. \begin{array}{l} \text{III-IV-2116 н.} \\ \text{I - II-?} \end{array} \right\} \cdot 444 \text{ н. кам} \quad \left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{III-IV-2116 н.} \\ \text{I - II-?} \end{array}} \right\} ? \text{ н.}$$

918. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 206 \cdot 389 + 403 \cdot 197 & 856 \cdot 256 : 212 \\ 305 \cdot 408 - 129 \cdot 206 & 123 \cdot 214 - 5048 \end{array}$$

919. Оё ин ифодаҳоро бо ду тарз иҷро намудан мумкин аст?

$$(280+170) : 50 \qquad (9006-420) : 9$$

920. Ададҳоро хонед ва нависед:

$$1718243, \quad 40125987, \quad 534786521$$

$$\begin{array}{lll} 921. & 146 \cdot 78 & 4007 \cdot 213 & 8305 \cdot 7 \\ & 11388 : 78 & 853491 : 213 & 58135 \cdot 7 \end{array}$$

▲ 922. Ҳисоб кунед. Ман моҳ ва рӯзи таваллуди шуморо меёбам!

Дар қоғаз рӯзи таваллудатонро нависед. Адади навиштаатонро 2 маротиба зиёд кунед, натиҷаро ба 10 зарб карда, ба ҳосили он 73-ро ҷамъ намоед. Ҳосили ҷамъро ба 5 зарб кунед, ба натиҷааш рақами моҳи таваллудатонро ҷамъ намоед. Аз сумма адади 365-ро тарҳ кунед.

Намунаи ҳисоббарорӣ барои рӯзи таваллуди 9 май.

$9 \cdot 2=18$, $18 \cdot 10=180$, $180+73=253$, $253 \cdot 5=1265$.

$1265+5=1270$, $1270-365=905$

Дар 905 рақами 9 рӯзи таваллуд, 05 мохи таваллудро нишон медиҳад.

923. Ифода навишта ҳисоб кунед:

1) Фарқи ададҳои 24127 ва 23412-ро ба суммаи ададҳои 293 ва 198 зарб кунед.

2) Фарқи ададҳои 310 437 ва 310 258-ро ба фарқи ададҳои 28945 ва 28734 зарб кунед.

924. 1) Иваз кунед:

$$640 \text{ см}^2 = \square \text{ дм}^2 \square \text{ см}^2$$

$$714 \text{ мм}^2 = \square \text{ см}^2 \square \text{ мм}^2$$

2) $327 \text{ дм} = \square \text{ м} \square \text{ дм}$

$$2145 \text{ м} = \square \text{ км} \square \text{ м}$$

3) $9420 \text{ г} = \square \text{ кг} \square \text{ г}$

$$975 \text{ дм}^2 = \square \text{ м}^2 \square \text{ дм}^2$$

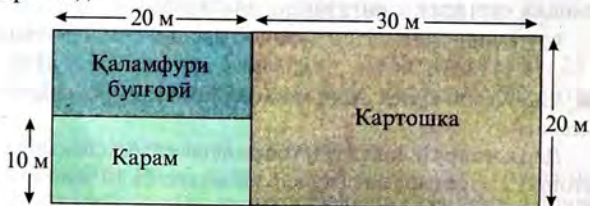
$$289 \text{ дм}^2 = \square \text{ м}^2 \square \text{ дм}^2$$

$$126 \text{ см} = \square \text{ м} \square \text{ см}$$

$$5097 \text{ м} = \square \text{ км} \square \text{ м}$$

$$4225 \text{ кг} = \square \text{ т} \square \text{ кг}$$

925. 1) Аз нақша истифода бурда, масоҳати ҳар як майдонро ёбед:

2) Масоҳати умумии майдонро ёбед:

● 926. 1) Қимати ифодаи $a : 4$ -ро ҳангоми $a=160$, $a=240$

ёбед.

2) Муодила нависед ва ҳал намоед:

Тархшаванда 300, тархкунанда x , фарк 150.

3) Росткунчае кашед, ки периметраш 20 см бошад.

▲ 927. *Шинос шавед.* Соли 1972 аввалин бор китоби «Тоҷикон» чоп шуд. (Муаллиф – академик Бобочон Гафуров).

928. Аз чадвал истифода бурда, масъалаҳои яқамала ва нобаробарӣ месозем ва ҳал мекунем:

Солҳо	Аҳолии Тоҷикистон	Солҳо	Масоҳати Тоҷикистон
1963	2300000	1963	143000 км ²
1986	4648000	1986	143100 км ²
2000	6116800	2000	143100 км ²

1) Соли 1963 дар Тоҷикистон 2300000 аҳоли, соли 1986 4648000 аҳоли буд. Дар 20 соли гузашта аҳолии Тоҷикистон чӣ қадар зиёд шудааст? Ин ададхоро ба синфҳо чудо кунед.

2) Ададҳои 4 млн 648 ҳазор ва 2 млн 300 ҳазорро истифода намуда, нобаробарӣ нависед.

3) Ҳоло аҳолии Тоҷикистон чӣ қадар аст?

929. Номи ададхоро гуфта, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(1200 - x) + 750 = 1500 \quad (200 : x) \cdot 50 = 50$$

930. *Шифоҳӣ.* 1) Барои ёфтани масоҳати росткунча чӣ бояд кард? Барои ёфтани масоҳати квадрат чӣ? Масъала оред.

Масоҳати секунча ва чоркунча бо кадом асбоб муайян карда мешавад?

Масофа ва вақт маълум бошад, суръат чӣ хел ёфта мешавад? Формулаашро гӯед. Масофа ва суръат маълум бошад, вақт чӣ хел ёфта мешавад? Формулаашро гӯед.

2) Пиёдагард дар як соат 4 км 200 м масофаро гузафт. \bar{U} дар як дақиқа чанд метр роҳ тай кардааст?

3) Пиёдагард дар як дақиқа 70 метр роҳ рафтааст. \bar{U} дар як соат чӣ қадар роҳ рафтааст?

Формуларо истифода бурда, масъалаҳои 2 ва 3-ро ҳал намоед. Ҳалли масъалаҳоро муқоиса кунед. Гӯед, ки оё масъалаи сеюм назар ба масъалаи дуюм масъалаи баръакс шуда метавонад?

$$931. \quad 31518 : 153 \qquad 1000000 - 57154$$

$$24750 : 15 \qquad 2345210 - 98789$$

● 932. 1) Росткунҷае кашед, ки дарозияш 6 см, бараш 2 маротиба кӯтоҳтар бошад.

$$2) \quad x - 97 = 2001 \qquad 89 - x = 40$$

▲ 933. *Хонед.* Бузқашӣ намуди варзиши миллӣ буда, аз қадим дар байни тоҷикон маълум аст. Соли 1957 дар назди ипподроми Душанбе ҳамчун намуди мустақили варзиш ба расмият дароварда шуд. Човандозони тоҷик дар мусобиқаҳои ҷумҳуриявӣ ва байналхалқӣ қомебиҳои бисёр ба даст овардаанд.

Дастаи човандозони Тоҷикистон дар чемпионати собиқ Иттифоқи Шӯравӣ оид ба бузқашӣ 14 маротиба ҷои якумро гирифта буд.

934. Ду гурӯҳи коргарон мебоист ба масофаи 160 км роҳи оҳан месохтанд. Гурӯҳи якум дар як ҳафта $\frac{1}{8}$ ҳиссаи

роҳро, гурӯҳи дуюм $\frac{1}{10}$ ҳиссаи роҳро сохтанд. Ду гурӯҳ

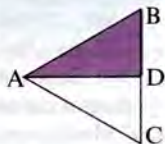
дар як ҳафта чанд километр роҳ сохтанд? Боз чанд километр роҳи оҳан бояд созанд?

935. $\frac{3}{5}$ хиссаи 90 км-ро ёбед; $\frac{2}{7}$ хиссаи 1400 сомони

ёбед; $\frac{1}{6}$ хиссаи 12 тоннаро ёбед; $\frac{1}{3}$ хиссаи адад ба 20

баробар аст. Ин ададро ёбед.

936. Дар нақша чандто секунча ҳаст? Тарафи AD барои кадом секунчаҳо умумӣ мебошад?

937. Муодила навишта ҳал намоед:

1) Адади номаълумро 30 воҳид кам карда, 90-ро ҳосил карданд.

2) Адади номаълумро 30 маротиба кам карда, 90-ро ҳосил карданд.

● 938.
$$\begin{array}{r} +5327 \\ \hline 4536 \end{array} \quad \begin{array}{r} -9832 \\ \hline 4549 \end{array} \quad \begin{array}{r} +25074 \\ \hline 3905 \end{array} \quad \begin{array}{r} -801260 \\ \hline 452309 \end{array}$$

● 939. Росткунча кашед, ки масоҳаташ 10 см² бошад.

▲ 940. *Хонед ва дар хотир нигоҳ доред.*

1) Нӯҳ карат даҳ навад аст,

Чадвал бишуд чамъбаст.

2) Дар курраи Замин тақрибан 900 намуди бунафша мавҷуд аст. Дар Тоҷикистон 17 намуди бунафша воমেҳӯрад. Аз баъзе намудҳои он рағани эфир мегиранд, ки он дар атриёту тиб истифода мешавад.

941. 1) Хоҷагӣ 5200 дона лиму чида, онҳоро ба 26 куттӣ баробар андохт. Ба ҳар як куттӣ чандтоӣ лиму гузоштанд?

2) Масъалаи баръакс сохта ҳал намоед.

942. Чадвалро пур кунед. Чӣ тағйир ёфт? Чаро ҳосили зарб зиёд шуд? Ҳосили тақсим чӣ?

a	10	20	30
b	5	5	5
$a \cdot b$			

a	40	80	100
b	2	2	2
$a : b$			

943. Дурустии баробариҳоро санҷед:

$$580 : 20 = 58 : 2$$

$$75 \cdot 3 + 75 = 50 \cdot 2 \cdot 3$$

$$2270 + 130 = 3200 - 800$$

$$160 : 4 + 60 = 100 - 0$$

944. Барои ёфтани ҳиссаи адад чӣ бояд кард?

Аз рӯи ҳиссаи адади додашуда, адад чӣ тавр ёфта мешавад? Мисол оред.

945. 1) Адади сарақамаро 10 маротиба зиёд кунем адади чандрақам ҳосил мешавад? 100 маротиба зиёд кунем адади чандрақам ҳосил мешавад? Мисол оред.

2) Ададҳоро хонед:

202537

180910

73504222

41207180

1180910

298302107

3) Адади калонтарини якрақам, сарақам, чоррақамаро гӯед.

4) Адади калонтарини якрақам аз адади дурақам калонтарин чанд маротиба хурд аст?

ТАҚРОР ВА МУСТАҲҚАМ КАРДАНИ МАВЗӮӢҲОИ ГУЗАШТА

1. Воҳидҳои дарозӣ ва чадвали ченакҳои дарозиро гӯед.

Воҳидҳои вақт ва чадвали воҳидҳои вақтро гӯед.

Воҳидҳои масоҳат ва чадвали воҳидҳои масоҳатро гӯед.

2. Дар ҳисоббарорӣ ҳар як адади пасоянд аз адади пешоянд чӣ хел ҳосил карда мешавад? Пешоянди адади 1000-ро гӯед. Пасоянди адади 9999-ро гӯед.

3. Барои як ададро назар ба адади дигар чанд воҳид зиёд ё кам буданахро донистан чӣ бояд кард?

Адади 89 аз адади 80 чанд воҳид зиёд аст? Адади 80 аз адади 89 чанд воҳид кам аст?

Ба хотир оред! Барои дониستاني он ки як адад назар ба адади дигар чанд воҳид зиёд ё кам аст, аз адади калон адади хурд тарҳ карда мешавад.

4. Барои дониستاني он ки як адад назар ба адади дигар чанд маротиба зиёд ё кам аст чӣ бояд кард?

Адади 36 аз адади 9 чанд маротиба зиёд аст? Адади 9 аз адади 36 чанд маротиба хурд аст?

Ба хотир оред! Барои ёфтани он ки як адад назар ба адади дигар чанд маротиба зиёд ё кам аст, ҳамеша адади калонро ба адади хурд тақсим мекунанд.

5. Ададхоро бо рақамҳо нависед ва хонед: ду ҳазору як, даҳ ҳазору даҳ, ҳаштоду се ҳазору дусаду чор, панҷ миллиону як саду ду ҳазору шашсаду ҳафтоду як.

Ду адади охиринро ба синфҳо ҷудо кунед. Дар зери синфи якум як хат, синфи дуюм ду хат, синфи сеюм хати мавҷ кашед.

6. Гидроузели Бойғозӣ нахустин иншооти обёри тунелӣ дар Тоҷикистон мебошад. Дар миёнаоби дарёи Вахш, 40 км поёнтар аз ш. Норақ дар дараи кӯҳӣ бунёд гардидааст. Дар ҳамин ҷо нерӯгоҳи оби барқии иқтидораш 350–500 ҳазор киловатт/соат сохта шудааст.

Ба воситаи ин тунел заминҳои водиҳои Ёвону Обикик обёрӣ мешаванд. Гидроузели Бойғозӣ соли 1968 бунёд гардид. Ин чанд асру чанд сол аст? 1) Дарозии обанбори Бойғозӣ 22 км 600 м, бараш 500 м. Масоҳати обанбори Бойғозиро ёбед. 2) Дарозии тунел 7400 м, чуқурии обанбор 20 м. Ин ададхоро бо см ифода кунед.

7. Хонед ва дар хотир нигоҳ доред:

Панҷ қарат нӯҳ чилу панҷ,
Ҳар қорро бо ақл бисанҷ.

8. *Шинос шавед.* Дар тамоми дунё зиёда аз 8000 хели ангур мавҷуд аст, ки дар Тоҷикистон 211 намуди он парвариш меёбад. Дар мавсими ангурпазӣ ҳар қас бояд рӯзе 300–500 грамм ангур бихӯрад. Ангур барои иллати дил, меъда, чигар, шуш, асаб ва ғайра фоиданок аст.

9. 1) Оби маъдани Анзоб дар роҳи Душанбе–Хучанд дар баландии 3179 м воқеъ аст.

2) Ағбаи Анзоб дар қаторкӯҳи Ҳисор воқеъ буда, баландиаш аз сатҳи баҳр 3372 м аст. Аз ағбаи Анзоб роҳи мошингарди Душанбе–Хучанд мегузарад. Дар ағба аз соли 1932 инҷониб стансияи обухавосанҷии «Анзоб» қор мекунад.

Ададҳои 3179 м ва 3372 м-ро муқоиса кунед ва як нобаробарӣ нависед. Соли 1932 чанд асри пурра ва нопурра дорад?

3) 22 апрели соли 1970 бинои нави Сирки тоҷик ба қор даромад.

10. Бозии «Кӣ зудтар»?

1) Суммаро ёбед:

820+80	650+50	430+70	740+60
820+180	650+350	430+570	800+200

2) Фарқро ёбед:

502–28	56–56	903–53	710–91
1502–502	1725–25	1200–103	1700–702

11. Ададҳо ёбед, ки вай аз 248, 42-то зиёд бошад. Ададҳо ёбед, ки вай аз 248, 42-то кам бошад.

12. Бо ду тарз ҳисоб кунед ва ҳосияти ба адад ҳам кардани сумма ва аз адад тарҳ кардани сумма баён кунед:

$$400+(470+30)$$

$$270-(200+70)$$

● 13. Шумо дар синфи чорум кадом фанҳоро омӯхтед ва ба омӯхтани кадом фан бисёртар шавку хавас доред?

▲ 14. 1) Ҷадвали ченакҳои масоҳатро хонед ва азхуд кунед.

2) Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$1383+478 \qquad 12457+3894 \qquad 498305+52304$$

$$4586 - 586 \qquad 12457-3894 \qquad 498305-52304$$

15. Оид ба математика чӣ хел чистон ва зарбулмасалҳо медонед?

16. Баробарӣ чист? Муодила чист? Мисол оред. Аз баробарӣ муодила чӣ хел ҳосил карда мешавад? Мисол оред.

17. Хонед ва ҳал кунед:

$$1) 240 : x = 120 \qquad 95 - x = 500 \qquad 40 \cdot x = 120$$

$$2) (240 : x) \cdot 2 = 120 \quad (950 - x) + 100 = 500 \quad (40 \cdot x) : 5 = 120$$

Муодилаҳои катори якум чӣ хел муодилаанд (сода ё таркибӣ)? Муодилаҳои катори дуум чӣ? Тақсимшавандаи номаълум чӣ хел ёфта мешавад? Тақсимкунандаи номаълум чӣ? Тарҳкунандаи номаълум чӣ?

18. Муқоиса кунед ва аломати даркорӣ гузоред ($>$, $<$, $=$):

$$390+100 \quad \square \quad 390-10 \qquad 840 : 2 \quad \square \quad 84 : 2$$

$$420 \cdot 2 \quad \square \quad 420 \cdot 1 \qquad 1200-200 \quad \square \quad 1200-100$$

19. Ифодаҳои ададӣ ва ҳарфиро алоҳида-алоҳида нависед:

$$24+6, \qquad a+b, \qquad 92-12, \qquad 92-b,$$

$$44 : 21, \qquad b : c, \qquad 9 \cdot 8, \qquad a \cdot b$$

$a+6$, $92-b$, $a \cdot 8$, $b : 2$, $a+b$, $a-b$, $a \cdot c$, $b : a$ ва монанди инҳо ифодаҳои ҳарфианд.

20. Дар ифодаҳо тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, онҳоро ҳисоб намоед:

$$1070-70+250-50$$

$$(216+4)+(320-20)-90$$

$$600+(480-80) - 9 \qquad (1800-600)+275-75+8$$

$$120 \cdot 3-60+80 : 4 \qquad 2360-90 \cdot 4 : 6+40$$

$$3600 : (4000-3600) \cdot 2 \qquad (925+75) : 200 \cdot 9-45$$

- 21. Амалхоро иҷро кунед ва санчед:

$$124 \ 358+3212 \qquad 225 \cdot 48 \qquad 840 : 20$$

$$693134-5892 \qquad 406 \cdot 92 \qquad 10200 : 200$$

▲ 22. *Шинос шавед.* Вазни 1000 дона тухми бихӣ аз 24 г то 44 г меояд. Вазни як бихӣ аз 200 г то 1000 г (баъзан то 3 кг) меояд. Бихӣ аз 2 то 50 солагӣ ҳосил медиҳад.

23. *Шифоҳӣ.* Барои 100 бех дарахти бихӣ 3000 м² ҷой лозим. Барои як бех ниҳоли бихӣ чӣ қадар ҷой лозим аст?

24. Адади 2517 аз адади 3 чанд маротиба калон аст? Адади 7521 аз адади 2507 чанд воҳид калон аст?

25. *Шифоҳӣ.* Периметри чоркунча, секунча чӣ ҳел ҳисоб карда мешавад? Периметри росткунча ва квадрат чӣ? Формулаҳои периметри росткунча ва квадратро нависед. Дар формула ҳарфҳо чиро мефаҳмонанд?

1) Тарафҳои секунча 3 см, 3 см, 4 см. Периметри ин секунчаро ёбед.

2) Тарафҳои чоркунча 6 см, 5 см, 7 см, 2 см аст. Периметри чоркунчаро ҳисоб кунед.

3) Дарозии ҳавлии росткунчаҷақл 40 м, бараш 30 м. Периметр ва масоҳати ҳавлиро ҳисоб намоед.

4) Тарафи майдони квадратҷақл 25 метр. Периметр ва масоҳати майдонро бо истифодаи формула ёбед.

● 26. Тарғиби иҷрои амалхоро нишон дода, ифодаҳоро ҳисоб намоед:

$$320 \cdot 16 : 16+480-175$$

$$200000-(143620 : 172+24745)$$

$$168140 : 28-844008 : 264$$

$$627 \cdot 212-908 \cdot 201$$

▲ 27. *Шинос шавед*. Дарозии диназаври калон 20–25 метр буда, вазнаш ба 150 тонна мерасид. Ин ададҳоро бо см ва кг ифода намоед.

28. Хосиятҳои асосии зарб ва тақсимиро ба хотир оред. Ҳосили зарб кадом вақт ба сифр баробар мешавад?

Ҳосили тақсим кадом вақт ба як баробар мешавад?

Ҳосили тақсим кай ба тақсимшаванда баробар мешавад?

29. Қимати ифодаҳоро ёбед:

1) $a \cdot 208$, ҳангоми $a=105$ будан.

2) $2976 : b$, ҳангоми $b=24$ будан.

30. Формулаҳои вақт, суръат ва масоҳатро нависед. Дар формулаҳо ҳарфҳо чиро мефаҳмонанд?

1) Масъалае созед, ки суръат ва вақт маълум буда, масофа номаълум бошад.

2) Масъалае созед, ки вақт ва масофа маълум буда, суръат номаълум бошад.

3) Масъалае созед, ки суръат ва масофа маълум буда, вақт номаълум бошад.

31. Тағйир ёфтани сумма, фарқ, ҳосили зарб ва ҳосили тақсимиро ба хотир оред:

$$40+30$$

$$60-20$$

$$(40+10)+30$$

$$60-(20-10)$$

$$25 \cdot 2$$

$$48 : 2$$

$$25 \cdot (2 \cdot 4)$$

$$(48 : 4) : 2$$

32. Номи мӯҳраҳои шоҳмотро гуед. Дар давоми соли хониш чанд маротиба бозӣ кардед? Кӣ голиб баромад? Кӣ шоҳмотбозиро дӯст медорад? Таърихи шоҳмотро омӯхтед? Шоҳмот кай пайдо шудааст?

33. Шоири бузург Абдурахмони Ҷомӣ соли 1414 таваллуд ёфтааст. Ин кадом аср аст?

34. 1) Бокс навӣ варзиш буда, 5000 сол пеш дар шакли муштзании оддӣ дар Миср пайдо шуда буд. Соли 1867

қоидаи бокс бо дастпӯшак тасдиқ гардид. Бокс аз соли 1904 ба барномаи «Бозиҳои олимпӣ», аз солҳои 1920-ум ба чемпионати Аврупо дохил шудааст. Солҳои 1867, 1904, 1920 асрҳои чандум буданд.

2) Барои мусобиқаи бокс майдончаи квадратшакли тарафаш 6 м лозим аст. Масоҳати ин майдончаро ёбед.

35. Дар Душанбе миқдори солони боришот 620 мм, дар нишебҳои ҷанубии каторкӯҳи Ҳисор миқдори солони боришот ба 2000 мм мерасад. Дар ҳавзаи Қароқул ва ноҳияи Мурғоб боришот кам 72 – 73 мм аст.

Ин ададҳоро истифода бурда, нобаробариҳо соzed.

36. Алифҳои кириллии тоҷикӣ аз соли 1940 ба расмият даромада, аз 39 ҳарф иборат буд. Алифҳои имрӯза аз чанд ҳарф иборат? (Аз соли 1930 то соли 1940 тоҷикон аз алифҳои латинӣ истифода мекарданд. То соли 1930 тоҷикон алифҳои арабиرو истифода мебуданд.)

37. Ҳисоб кунед ва санҷед:

$185 \cdot 22$	$70206 \cdot 2$	$4058 \cdot 3$
$3264 : 32$	$180306 : 3$	$160408 : 4$

Амали зарбро бо кадом амал санҷидед?

Амали тақсимо чӣ? Барои санҷиши амали зарб чӣ кор кардед? Барои санҷиши тақсимо чӣ?

38. Дар ифодаҳои намуни $360 : 2$, $1050 : 3$, $642 : 2$, $844 : 4$, $2700 : 3$ ва монанди инҳо дар ҳосили тақсимо адади чандрақам пайдо мешавад?

39. 1) Зардолуи аҳрорӣ пешпазак буда, мевааш сурх ё зарди кулӯла аст. Аз ҳар беҳи он 50–60 кг ҳосил мегиранд. Аз 1000 дарахт чӣ қадар зардолу гирифта мешавад?

2) 25–30 донаи зардолуи аҳрорӣ то 1кг вазн дорад. 250–300 донааш чанд килограмм вазн дорад?

40. Дар синфҳои ибтидоӣ (1–4) аз математика чиро омӯхтед? Барои шумо аз математика чӣ шавқовар буданд?

№ 111. 55дм. **№ 119.** (1) 255-то. (2). 60-то. **№ 159.** 1870 кг; хочагии дуом 110 кг зиёд. **№ 170.** 800 кг ангур. **№ 215.** 563 км. **№ 291.** 64 136544. **№ 316.** 450 грамм. **№ 317.** 30 ва 35 нафарӣ. **№ 328.** 64. **№ 347.** Муодила. Шабонарӯз. **№ 348.** (2) 313. **№ 349.** Ба куттиҳои сеюм ва чорум 383 донагӣ. **№ 348.** (2) 313. **№ 354.** (а) 274; (б) 298. **№ 357.** (2) 12; (3) 65. **№ 362.** 48 ва 7. **№ 372.** Чӯт. **№ 377.** 32 т 005 кг. **№ 362.** 48 ва 7. **№ 372.** Чӯт. **№ 377.** 32 т 005 кг. **№ 388.** (1) 60 дақиқа (2) Тахтаи шохмот бо мӯхраҳояш. **№ 410.** Чадвали зарб. **№ 412.** 80 км. **№ 448.** 117. **№ 452.** 21-тогӣ. **№ 479.** (1) 382, (2) 40. **№ 507.** 6 куттӣ. **№ 525.** 603 кг зардолу. **№ 526.** (1) 517, (2) 38. **№ 28.9.** **№ 531.** 4900-то. **№ 540.** Периметри боғи росткунҷашакл 495 м дарозтар. **№ 541.** 4500 кг. **№ 554.** 2400 кг. **№ 555.** Суръати Волга 70 км/соат. Суръати Волга назар ба Жигули 20 км/соат зиёдтар. **№ 561.** Вазни як халта гандум 70 кг. **№ 568.** 4 соату 05 дақиқа. **№ 576.** 12 км. **№ 577.** (1) 1850, (2) 1540. **№ 584.** 2120 кг ё ки 2 т 120 кг. **№ 603.** (3) 107, (4) 107, (5) 1043, (6) 1563. **№ 607.** (5) 102, (6) 102. **№ 640.** 392 м². **№ 642.** 116790; 2082. **№ 653.** 3267; 8003. **№ 656.** 140 қаламҷаи гули сурх. **№ 663.** 384 м². **№ 668.** (1) 59675; (2) 56792; (3) 20. **№ 691.** (1). Периметри ҳавлӣ 154 м; масоҳаташ 1470 м². **№ 700.** 135 200 м². **№ 701.** 32400 см² ё ки 324 дм². **№ 707.** Мох. **№ 713.** Дар 3 рӯз 7204 литр шир. **№ 719.** (1). Як порча ҳосил мешавад, (2) Якчандто. **№ 729.** (2). Соат. **№ 732.** 300000 кӯчати карам. **№ 734.** Дар як дақиқа 80 метр. **№ 739.** 8000 кг шакар. **№ 743.** (1). 12; (2). 100. **№ 761.** 67635. **№ 766.** (1). 150, (2). 100. **№ 767.** 3600 м. **№ 768.** 6000 м². **№**

770. Периметри росткунча 330 дм ё ки 33 м; масоҳаташ 6750 дм^2 . № 776. 166-то туб. № 780. Барои ранг кардани фарши айвон 6 кг ранг намерасад. № 781. Периметри росткунча 40 см. № 789 (1). 9-то гилем, (2). 12-то палос. № 795 (1). 103530; (2) 61. № 810. (1). 80, (2) 159. (3). 2. № 812. 40 дақиқа. № 816. Вазни шугурмурғ 100 кг. № 831 (1). 130 км (2). 120 км. Масъалаи дуҷум нисбати масъалаи якум – масъалаи баръакс мебошад. № 838 (1). 195871, (2). 200040. № 839 (1) 5 соату 15 дақиқа; (2). 3 соат; (3). 200 дақиқа ё ки 3 соату 20 дақиқа. № 843 (1). 29009, (2). 5010, (3). 36 т 800 кг; (4). 361 кг 500 г. № 846. 840-то китоб. № 851 (1) 20, (2). 14. № 852. 1000 кг ё ки 1 тонна. № 860 (1). 148 воҳид зиёд. (3). 1670544, (4). 84. № 868. 2520 литр. № 876. (1). 108 м^2 , (2). 18 метр. № 878 (1) 285, (2) 571. № 882 (1) 6968 дм^2 ё ки 69 м^2 68 дм^2 (гуфтан мумкин аст, ки тахминан 70 м^2); (2). 817400 см^2 ё ки 8174 дм^2 . № 892. 172 км. № 893. Масоҳати квадрат 16 см^2 . № 898. 15 кг. № 902 (1). 1280, (2). 202000. № 906 (1). 20, (2). 1000, (3). 90. № 917. Дар синфҳои 1–4 русӣ ҳамагӣ 4676 нафар хонанда таҳсил мекард. № 925. Масоҳати умумии майдони сабзавот 1000 м^2 . № 929 (1). 450, (2). 200. № 934. 124 км. № 936. Тарафи AD барои секунҷаҳои ADB, ADC умумӣ. № 941 (1). 200-тоӣ.

МАЪЛУМОТИ МУХТАСАРА ОИД БА МАТЕМАТИКАИ СИНФҲОИ 1-4

Ададҳои натуралӣ

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, ... ададҳои натуралӣ номида мешаванд.

Аломатҳои, ки барои навиштани (ё тасвир кардани) ададҳо лозим аст, рақамҳо ном доранд. Ин рақамҳо дахто мебошанд: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

Ҳамаи ададҳои натуралӣ бо ин дах рақам навишта мешаванд. Монади: 10, 22, 435, 3976 ва ғайра.

Ҷадвали синфҳо ва ҳонаҳо

Синфи III – синфи миллионҳо			Синфи II – синфи ҳазорҳо			Синфи I – синфи воҳидҳо		
сад млн	дах млн	як млн	сад ҳазор	дах ҳазор	як ҳазор	садӣ	дахӣ	воҳид
			2	4	5	1	3	2
		3	1	7	8	4	0	5
	1	2	6	4	3	0	8	1
2	3	1	8	9	6	2	4	7

Хонда мешавад: 245 ҳазору 132
3 миллиону 178 ҳазору 405
12 миллиону 643 ҳазору 81
231 миллиону 896 ҳазору 247

Навишта мешавад: 245132
 3178405
 12643081
 231896247

Аломатҳои арифметикӣ

Номи амалҳо ва аломати онҳо		Ифодаҳо ва хондани онҳо	Ифодаҳо ва хондани онҳо
+	Чамъ (плюс)	74+38 – ифодаи ададӣ; хонда мешавад: суммаи (ҳосили чамъи) ададҳои 74 ва 38; адади 74-ро 38 воҳид зиёд кардан; 74 чамъшаванда, 38– чамъшаванда.	+ 74 – чамъш. + 38 – чамъш. 112 – сумма – ин хатча аломати баробариро ифода мекунад.
-	Тарҳ (минус)	49-26 – ифодаи ададӣ; хонда мешавад: фарқи (ҳосили тарҳи) ададҳои 49 ва 26; адади 49-ро 26 воҳид кам кардан; 49 тарҳшаванда, 26 тарҳкунанда	- 49 – тарҳш. - 26 – тарҳк. 23 – фарқ
·	Аломатҳои зарб; нукта дар ҳисоби шифоҳӣ, аломати дигар дар ҳисоби хаттӣ истифода мешавад.	Аломатҳои зарб; нукта дар ҳисоби шифоҳӣ, аломати дигар дар ҳисоби хаттӣ истифода мешавад.	$\times 48$ $\frac{4}{192}$ 48– зарбшаванда 4– зарбшаванда 192– ҳосили зарб
:	Аломатҳои тақсим; ду нукта дар ҳисоби шифоҳӣ, дигараш дар ҳисоби хаттӣ истифода мешавад.	164 : 4 – ифодаи ададӣ; хонда мешавад: ҳосили тақсими ададҳои 164 ва 4; адади 164-ро 4 марта кам кардан; 164 тақсимшаванда, 4 тақсимкунанда.	$\frac{164}{16} \bigg \frac{4}{41}$ $\frac{04}{4}$ $\frac{0}{0}$ 164– тақсимшаванда 4– тақсимкунанда 41– ҳосили тақсим

Тартиби иҷрои амалҳо

Т/р	Хосиятҳои ифодаҳои ададӣ	Тартиби иҷрои амалҳо	Намунаи мисолҳо
1.	Ифодаҳо, агар аломатҳои + ва -, ё ки фақат зарб (x), ё ки тақсим (:) дошта, бе қавс бошанд, амалҳо	бо тартиб аз чап ба рост иҷро мешаванд.	$72+8\cdot 25^3+3=58$ $25\cdot 2^2\cdot 5=10$ $8^4\cdot 2^3\cdot 3=48$
2.	Ифодаҳо агар аз се ё чор амали арифметикӣ иборат буда, бе қавс бошад:	аввал амалҳои дараҷаи дуум, яъне зарб ва тақсим, сипас қавс ва тарҳ иҷро мешавад	$160^3\cdot 40^1\cdot 8^2\cdot 3=58$ $90^3+42^1\cdot 3^2\cdot 6=111$ $35^1\cdot 2^3\cdot 63^2\cdot 7^4+8=69$ $180^1\cdot 60^3+120^2\cdot 5=27$
3.	Ифодаҳо агар як ё якчанд қавс дошта бошанд:	аввал амалҳои дохили қавс, сипас амалҳои бокимонда аз рӯи қоидаҳои 1 ва 2 иҷро мешаванд:	$300^3+(40^1\cdot 2^2\cdot 25)=355$ $20^3\cdot (18^1\cdot 8^2+6)=320$ $270^3\cdot (55^1\cdot 15^2)\cdot 1=200$ $2^3\cdot (49^1\cdot 29)^4+(60^2\cdot 58)=42$

Хосиятҳои ҷамъ

т/р	Хосият, қонун, қоида	Намунаи мисолҳо
1.	Аз ҷойивазкунии ҷамъшавандаҳо сумма тағйир намеёбад.	$16+3=3+16$ $19=19$ $17+3+8=8+17+3$ $28=28$
2.	Ду ҷамъшавандаи ҳамсоҷро бо суммаи онҳо иваз ё гуруҳбандӣ кунем, сумма тағйир намеёбад.	$20+4+6=20+(4+6)$ $30=30$ $18+4+2+6=(18+2)+(4+6)$ $30=30$

Хосиятҳои зарб

т/р	Хосият, қонун, қоида	Намунаи мисолҳо
1.	Аз ҷойивазкунии ҳамзарбҳо ҳосили зарб тағйир намеёбад.	$40 \cdot 2 = 2 \cdot 40$ $80 = 80$ $6 \cdot 4 \cdot 5 = 5 \cdot 4 \cdot 6$ $120 = 120$
2.	Ду ҳамзарби ҳамсоҷро бо ҳосили зарби онҳо иваз кунем, ҳосили зарб тағйир намеёбад.	$4 \cdot (5 \cdot 3) = (4 \cdot 5) \cdot 3$ $60 = 60$
3.	Дар мавриди суммаро бо адад зарб кардан, ададро бо ҳар як ҷамъшаванда зарб намуда, натиҷаро ҷамъ кунем, ҳосили зарб тағйир намеёбад.	$(8+4) \cdot 5 = 8 \cdot 5 + 4 \cdot 5$ $60 = 60$

**Алоқамандии байни ададҳо дар ҷамъу тарҳ
(онд ба ифодаҳои ададӣ)**

Амалҳо	Мисолҳо	Роҳҳои санҷиш
Ҷамъ	$26+14=40$ $40-26=14$ $40-14=26$	1) Агар аз сумма ҷамъшавандаи якумро тарҳ кунем, ҷамъшавандаи дуюм пайдо мешавад. 2) Агар аз сумма ҷамъшавандаи дуюмро тарҳ кунем, ҷамъшавандаи якум пайдо мешавад.
Тарҳ	$74-50=24$ $24+50=74$ $74-24=50$	1) Агар ба фарқ тарҳкунандаро ҷамъ кунем, тарҳшаванда ҳосил мешавад. 2) Агар аз тарҳшаванда фарқро тарҳ кунем, тарҳкунанда ҳосил мешавад.
<p style="text-align: center;">Инҳо низ алоқамандии байни ададҳо ва роҳҳои санҷиши амалҳои ҷамъу тарҳ мебошанд.</p>		

Санҷиши чамъ ва тарҳи хаттӣ

Амалҳо	Роҳҳои санҷиш	
Чамъ	I-бо тарҳ	II-бо тарҳ
$\begin{array}{r} 364 \\ + 268 \\ \hline 632 \end{array}$	$\begin{array}{r} 632 \\ - 364 \\ \hline 268 \end{array}$ <p>Ин ҷо роҳи якуми алоқамандии байни ададҳои чамъ истифода шуд.</p>	$\begin{array}{r} 632 \\ - 268 \\ \hline 364 \end{array}$ <p>Ин ҷо роҳи дуҷуми алоқамандии байни ададҳои чамъ истифода шуд.</p>
Тарҳ	I-бо чамъ	II бо тарҳ.
$\begin{array}{r} 812 \\ - 434 \\ \hline 378 \end{array}$	$\begin{array}{r} 378 \\ + 434 \\ \hline 812 \end{array}$ <p>Ин ҷо роҳи якуми алоқамандии байни ададҳои тарҳ истифода шуд.</p>	$\begin{array}{r} 812 \\ - 378 \\ \hline 434 \end{array}$ <p>Ин ҷо роҳи дуҷуми алоқамандии байни ададҳои тарҳ истифода шуд.</p>
<p>Ин ҷо низ алоқамандии байни ададҳо дар амалҳои чамъу тарҳ дида мешаванд.</p>		

Алоқамандии байни ададҳо дар зарб ва тақсим

Амалҳо	Мисолҳо	Роҳҳои санҷиш
Зарб	$12 \cdot 3 = 36$ 1) $36 : 12 = 3$ 2) $36 : 3 = 12$	1) Ҳосили зарбро ба ҳамзарби якум тақсим кардем, ки ҳамзарби дуюм ҳосил шуд. 2) Ҳосили зарбро ба ҳамзарби дуюм тақсим кардем, ки ҳамзарби якум ҳосил шуд.
Тақсим	$42 : 2 = 21$ 1) $21 \cdot 2 = 42$ 2) $42 : 21 = 2$	1) Ҳосили тақсимро ба тақсимкунанда зарб кардем, ки тақсимшаванда ҳосил шуд. 2) Тақсимшавандаро ба ҳосили тақсим тақсим кардем, ки тақсимкунанда ҳосил шуд.
Ин ҷо низ алоқамандии байни ададҳо ва роҳҳои санҷиши зарб ва тақсим дида мешавад.		

Санҷиши зарб ва тақсими хаттӣ

Амалҳо	Роҳҳои санҷиш.	
Зарб	I- бо тақсим	II- бо зарб
$\begin{array}{r} \times 34 \\ \hline 1700 \end{array}$	$\begin{array}{r} -1700 \overline{) 34} \\ \underline{-170} \quad 50 \\ \quad \quad 0 \end{array}$ $\begin{array}{r} -1700 \overline{) 50} \\ \underline{-150} \quad 34 \\ \quad \quad 200 \\ \quad \quad \underline{-200} \\ \quad \quad \quad 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 50 \\ \hline 34 \\ \hline + 200 \\ \hline 150 \\ \hline 1700 \end{array}$ <p style="text-align: center;">Ин ҷо қонуни ҷойивазкунии амали зарб истифода шуд.</p>
<p>Тақсим</p> $\begin{array}{r} -930 \overline{) 15} \\ \underline{-90} \quad 62 \\ \quad \quad 30 \\ \quad \quad \underline{-30} \\ \quad \quad \quad 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} -930 \overline{) 62} \\ \underline{-62} \quad 15 \\ \quad \quad 310 \\ \quad \quad \underline{-310} \\ \quad \quad \quad 0 \end{array}$ <p>Тақсимшавандаро ба ҳосили тақсим тақсим кардем, ки тақсимкунанда (15) ҳосил шуд.</p>	$\begin{array}{r} \times 62 \\ \hline 15 \\ \hline + 310 \\ \hline 62 \\ \hline 930 \end{array}$ <p>Ҳосили тақсимиро ба тақсимкунанда зарб кардем, ки тақсимшаванда (930) ҳосил шуд.</p>

Алокамандии байни ашдҳо дар ифодаҳои ҳарфӣ

Амалҳо	Ифодаҳои ҳарфӣ	Баёни шифоҳӣ (хондани ифода)
Чамъ	$\frac{a+5}{a=63}$ $63+5=68$ $\frac{9+b}{b=8}$ $9+8=17$	Хонда мешавад: a -чамъшаванда, 5 -чамъшаванда; суммаи (ҳосили чамъи) ададҳои a ва 5 ; a -ро 5 вохид зиёд кардан. $a+5$ низ сумма аст. a , b киматҳои гуногунро қабул карда метавонанд. a ва b -ҳарфҳои хурди лотинӣ
Тарҳ	$\frac{12-b}{b=8}$ $12-8=4$	Хонда мешавад: 12 -тарҳшаванда, b (бе)- тарҳкунанда; фарқи ададҳои 12 ва b ; 12 -ро b вохид кам кардан. $12-b$ низ фарқ аст. Дар ин гуна ифодаҳо ҳарфи b ададҳоеро қабул мекунад, ки баробари 12 ва ё аз он хурд бошанд. $b=12, 11, \dots, 0$.
Зарб	$\frac{a \cdot 4}{a=2}$ $2 \cdot 4=8$	Хонда мешавад: a -ҳамзарби якум, 4 -ҳамзарби дуум ё ки a ва 4 ҳамзарбҳо; ҳосили зарби ададҳои a ва 4 ; a -ро 4 маротиба зиёд кардан. $a \cdot 4$ -низ ҳосили зарб аст. Дар ин ҳел ифодаҳо ҳарфҳо ададҳои дилхоҳро қабул карда метавонанд.

Таксим	$b : 7$ $b = 147$ $147 : 7 = 21$	<p>Хонда мешавад: b-тақсимшаванда, 7- тақсимкунанда; ҳосили тақсими ададҳои b ва 7; b-ро 7 маротиба кам кардан. Ба ҷои b адади 7 ва ададҳои ба 7 тақсим мешудагиро ($14, 21, 28 \dots$) интихоб кардан лозим аст. $b : 7$ – низ ҳосили тақсим.</p>
<p>$a+5, b-8, a \cdot 9, c : 4$ – ифодаҳои ҳарфи як тағйирёбанда; $a+b, a-c, a \cdot c, a : b$ ва монанди инҳо низ ифодаҳои ҳарфӣ буда, ду тағйирёбанда доранд.</p> <p>Масалан: дар ифодаи $a : b$ ба ҳарфҳои a ва b қимат гузошта ҳисоб мекунем:</p> $\frac{a : b}{a=12, b=6}$ $12 : 6 = 2$ <p>Қимати "a" аз "b" албатта калон мешавад.</p>		

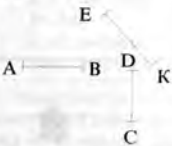
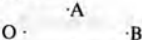
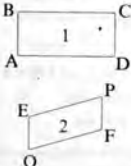
**МАВРИДҲОИ МАҲСУСИ ЧАМЪУ ТАРҲ ВА
ЗАРБУ ТАҚСИМ. ЧАМЪУ ТАРҲ, ЗАРБ ВА
ТАҚСИМ БО СИФР**

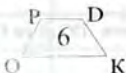
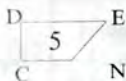
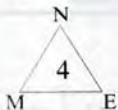
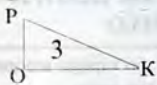
Амалҳо	Ифодаҳои ададӣ ва ҳарфӣ	Хулосаҳо
Чамъ	$18+0=18$ $0+18=18$ $a+0=a$ $0+a=a$	Агар ба адад сифрро чамъ кунем дар сумма ҳамон адад ҳосил мешавад.
Тарҳ	$15-0=15$ $b-0=b$ $21-21=0$ $a-a=0$	Агар тарҳкунанда сифр бошад, фарқ ба тарҳшаванда баробар мешавад. Агар тарҳшаванда ба тарҳкунанда баробар бошад, фарқ ҳамеша ба сифр баробар мешавад.
Зарб	$6 \cdot 0=0$ $c \cdot 0=0$ $24 \cdot 2 \cdot 0=0$ $0 \cdot 3 \cdot 27=0$	Агар яке аз ҳамзарбҳо сифр бошад, ҳосили зарб ҳамеша ба сифр баробар мешавад.
Тақсим	$0 : 7=0$ $0 : b=0$	Агар сифрро ба адад тақсим кунем сифр ҳосил мешавад.

ЗАРБ ВА ТАҚСИМ БА 1

Мавзӯъ	Мисолҳо	Хулосаҳо
Зарб ба як	$1 \cdot 40 = 40$ $1 \cdot a = a$ $512 \cdot 1 = 512$ $b \cdot 1 = b$	Агар яке аз ҳамзарбҳо ба як баробар бошад, ҳосили зарб ба ҳамзарби дигар баробар мешавад. Ё ки, ададро ба як зарб кунем, ҳуди ҳамон адад ҳосил мешавад.
Тақсим ба як	$72 : 1 = 72$ $c : 1 = c$	Ададро ба як тақсим кунем ҳамон адад ҳосил мешавад. Ё ки, агар тақсимкунанда як бошад, ҳосили тақсим ҳамеша ба тақсимшаванда баробар мешавад.
Тақсим ба ҳуди адад	$54 : 54 = 1$ $a : a = 1$	Агар тақсимшавандаю тақсимкунанда баробар (якхела) бошанд, ҳосили тақсим ҳамеша як мешавад.

ШАКЛҲОИ ГЕОМЕТРӢ. БО ҲАРФҲО ИШОРА КАРДАН ВА ХОНДАНИ ОНҲО

Шаклҳо	Номи шаклҳои геометрӣ, бо ҳарфҳо ишора кардан ва хондани онҳо
<p>Хати рост</p> <p>1) 3) </p> <p>2) </p> <p>4) </p> <p>5) </p>	<p>Шаклҳои 1,2,3-хатҳои рост</p> <p>Шакли 4-хати қач;</p> <p>Шакли 5-хати шикаста</p>
<p>Порча</p> 	<p>Порчаи АВ (ё ки ВА), порчаи DC (ё ки CD), порчаи ЕК (ё ки KE)</p>
<p>Нуқта</p> 	<p>Нуқтаи 0, нуқтаи А, нуқтаи В</p>
<p>Бисёркунҷа</p> 	<p>1. Шаклҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6 ва монанди инҳо якҷоя бисёркунҷа ном дорад.</p> <p>2. Шакли 1,2-росткунҷа. Хонда мешавад: росткунҷаи ABCD (ё ки BCDA, CDAB, DABC, яъне росткунҷаро чор хел хондан мумкин).</p> <p>3. Шакли 3,4-секунҷа. Хонда мешавад: шакли 1: секунҷаи ОРК</p>

(ё ки РКО, КОР), яъне секунҷаро се хел хондан мумкин.

4. Шакли 5,6—чоркунча, хонда мешавад, шакли 5: чоркунҷаи CDEN (ё ки DENC, ENCD, NCDE).

Хосияти росткунча:

1. Тарафҳои муқобили росткунча баробар аст.
2. Кунҷҳои росткунча кунҷи рост мебошанд.

Хосияти квадрат:

1. Тарафҳои квадрат бо якдигар баробар.
2. Кунҷҳои квадрат—кунҷи рост.

Фарқи квадрат ва росткунча:

4. Квадрат фақат бо андозаи тарафҳояш аз росткунча фарқ мекунад.

Периметр:

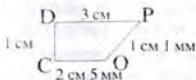
1. Периметри секунҷа

Суммаи (ҳосили ҷамъ) тарафҳои бисёркунча периметр номида мешавад. Периметр бо ҳарфи Р (пе) ишора карда мешавад.

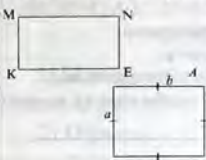
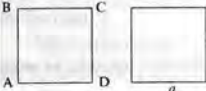
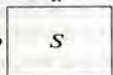

Периметри секунҷа: $P=AB+BC+CA$

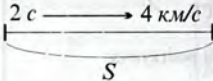
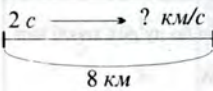
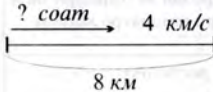
2. Периметри чоркунча

Периметри чоркунҷаи CDPO:

$P=CD+DP+PO+OC$, агар $CD=1$ см, $DP=3$ см, $PO=1$ см 1 мм, $OC=2$ см 5 мм бошад:
 $P=10+30+11+25=76$ мм = 7 см 6 мм

<p>3. Периметри росткунча</p> 	<p>Периметри росткунчаро бо се роҳ ҳисоб кардан мумкин аст.</p> <p>1) $P=KM+MN+NE+EK$</p> <p>Формулаи периметри росткунча:</p> <p>2) $P=2 \cdot (a + b)$</p> <p>3) $P = 2 \cdot a + 2 \cdot b$</p> <p>$a$ ва b – тарафҳои росткунча.</p>
<p>4. Периметри квадрат</p> <p>$a = 1$ см бошад. $P=4$ см $a = 2$ см бошад $P=4 \cdot 2=8$ см</p>	<p>Периметри квадратро бо ду роҳ ҳисоб кардан мумкин аст.</p> <p>1) $P=AB+BC+CD+DA$</p> <p>2) $P=4 \cdot a$ – формулаи периметри квадрат.</p> <p>a – дарозии як тарафи квадрат, 4-ҳар чор тарафи квадрат. Дарозии як тарафро ба 4 зарб карда, периметри квадратро меёбем.</p>
<p>5. Масоҳати росткунча</p> <p>S – масоҳат, a – дарозӣ b – бар</p>	<p>Формулаи масоҳати росткунча:</p> <p>$S = a \cdot b$</p> <p>Барои ёфтани масоҳати росткунча, дарозиро ба бараш зарб мекунем.</p> <p>Агар $a = 8$ см, $b = 5$ см бошад: $S=8 \cdot 5=40$ см².</p>
<p>6. Масоҳати квадрат.</p> <p>a – тарафи квадрат S – масоҳати квадрат</p>	<p>Формулаи масоҳати квадрат:</p> <p>$S = a \cdot a$</p> <p>агар $a = 4$ см бошад: $S = 4 \cdot 4 = 16$ см² мешавад.</p> <p>Барои ёфтани масоҳати квадрат дарозии як тарафашро ба тарафи дигар зарб мекунем (зеро ҳар чор тараф баробар аст).</p>

<p>7. Масофа, суръат, вақт Масофа</p> 	<p>Формулаи масофа: $s = v \cdot t$ $v = 4 \text{ км/с}$ (суръати пиёдагард). $t = 2 \text{ соат}$ (вақти гузашта) $s = 4 \cdot 2 = 8 \text{ км}$ (масофаи тайкардашуда). Масофа ба ҳосили зарби суръат ва вақт баробар.</p>		
<p>Суръат</p> 	<p>Формулаи суръат:</p> <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 10px;"> $v = s : t$ $s = 8 \text{ км}$ $t = 2 \text{ соат}$ </td> <td style="padding-left: 10px;"> $v = 8 : 2 = 4 \text{ км/с}$ </td> </tr> </table> <p>Суръат ба ҳосили тақсими масофа ва вақт баробар аст.</p>	$v = s : t$ $s = 8 \text{ км}$ $t = 2 \text{ соат}$	$v = 8 : 2 = 4 \text{ км/с}$
$v = s : t$ $s = 8 \text{ км}$ $t = 2 \text{ соат}$	$v = 8 : 2 = 4 \text{ км/с}$		
<p>Вақт</p> 	<p>Формулаи вақт:</p> <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 10px;"> $t = s : v$ $s = 8 \text{ км}$ $v = 2 \text{ км/с}$ </td> <td style="padding-left: 10px;"> $t = 8 : 4$ $t = 2 \text{ соат}$ </td> </tr> </table> <p>Вақт ба ҳосили тақсими масофа ва суръат баробар аст.</p>	$t = s : v$ $s = 8 \text{ км}$ $v = 2 \text{ км/с}$	$t = 8 : 4$ $t = 2 \text{ соат}$
$t = s : v$ $s = 8 \text{ км}$ $v = 2 \text{ км/с}$	$t = 8 : 4$ $t = 2 \text{ соат}$		

МАВОДИ МАТЕМАТИКӢ БАРОИ КОРҶОИ БЕРУНАЗСИНФӢ (МАҲФИЛҶО ЭСТАФЕТАҶО, ОЛИМПИАДА ВА ҒАЙРА)

1) Математика чист? Математика калимаи юнонӣ буда, як қисми риёзиёт аст. Маънояш—шумора, миқдор мебошад.

2) Ифодаҳои алгебравӣ чист? Ифодаҳое, ки аз ҳарф ва аломатҳои амалҳои арифметики (+, -, ·, :) сохта шудаанд.

Масалан: $a+7$, $8-c$, $6-12$, $c : 4$, $a+b$, $a-b$, $a \cdot c$, $b : c$ ва монанди инҳо ифодаҳои алгебравӣ ё ифодаҳои ҳарфӣ мебошанд.

Муодилаҳои $x+72=180$, $45-x=20$, $24 : x=8$, $(38-x)+4=28$ ва ғайра) низ ифодаҳои алгебравӣ мебошанд.

3) Геометрия як қисми математика буда (маънояш ченкунӣ), сохтани порча, нукта, хати шикаста, бисёркунча, ҳисоб кардани периметр ва масоҳати бисёркунча, муайян кардан ва алоқамандии байни суръат, масофа, вақт; монандӣ ва фарқӣ порчаю хати рост, росткунҷаю квадрат, хондан ва сохтани шаклҳои геометрӣ меомӯзад.

Мар (ё марра) 1) ҳисоб, шумор, адад. 2) Мар воҳиди адад, ки дар вақти шуморидан чизе дар сари ҳар 50 ё 100 мегузошанд.

Фирдавӣ навиштааст:

*Чушн гуфт, к-эй пурхирад мойдор,
Чиҳил мар дирам, ҳар маре сад ҳазор.*

Ҷомӣ навиштааст:

*Мар бувад панҷоҳу чун омад ду мар абъёти он
Дар сафову мӯҳкамӣ шояд, ки туюм мармар аст.*

4) Аломатҳои математикӣ ишораҳои шартии мафҳум, ибора ва ҳисобкунӣ аст. Пайдоиши ишораҳои математикӣ бо инкишофи мафҳумҳои математика зич алоқаманданд.

Нахустин аломатҳои математикӣ рақамҳо буданд.

Аввалин аломатҳои математикии ҳарфӣ дар рисолаҳои олими Юнони Қадим Диофант воমেҳӯранд. Символикаи алгебравии ҳозиразамон дар асрҳои XV–XVII ба вуҷуд омадааст.

5) Аломати амалҳои ҳудогона:

$+$ $-$ чамъ ва тарҳ соли 1631,

\times \cdot зарб соли 1698,

$:$ тақсим соли 1684, аз тарафи математикони немис (У. Оутред, Г. Лейбнис) ба китобҳо дохил шудаанд.

Сумма соли 1755 аз тарафи Л. Эйлер, ҳосили зарб соли 1812 аз тарафи К. Гаусс ҷорӣ карда шудааст.

6) Аломати нисбатҳои ҳудогона:

$=$ Аломати баробарӣ соли 1557 аз тарафи математики немис Р. Рекорд,

$>$, $<$ аломатҳои калон ($>$), хурд ($<$) соли 1631 аз тарафи Т. Гарриот ҷорӣ шудаанд.

МАЪЛУМОТИ МУХТАСАР ДАР БОРАИ БАЪЗЕ ОЛИМОНИ СОҶАИ МАТЕМАТИКА

I. Муҳаммади Хоразмӣ (783–850)

Муҳаммад ибн Мӯсо ал-Хоразмӣ дар Хоразм таваллуд шудааст. Ӯ дар китоби худ «Алгоритми ҳисоби ҳинд» аз 10 рақами натуралӣ: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ҳосил кардани ҳамаи ададҳои дурақама, серақама ва ғайраро нишон дода, дар онҳо мавқеи дахто рақами натуралиро баён кардааст. Мисол: дар адади 1991 рақами аввал (1) ҳазорӣ,

рақами охирин (1) воҳид, рақами аввали 9 (аз чап) садӣ, рақами дуум 9 (аз рост) даҳиро ифода мекунад.

Чуноне ки аз ин мисол дидем, рақамҳо вобаста ба хонаҳо мавқеи гуногун доранд.

Дар асрҳои миёна қоидаҳои иҷро кардани чор амали арифметикиро дар системаи даҳӣ алгоритм меномиданд. Чунин қоидаҳо бори нахуст Хоразмӣ чорӣ кардааст. Дар Аврупо ин қоидаҳоро алгоритм меномиданд. Сонитар ин ном ба алгоритм табдил ёфт, зеро мутарҷимони Ғарб номи ал-Хоразмиро ба латинӣ алгоритм тарҷума намуда буданд.

Дар синфи якум шумо аз ададҳо аввал 1, сипас 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0, 10 ва ҳамин тавр пай дар пай ададҳои дурақамро дар доираи нумератсияи 20, дар синфи дуум 100, дар синфи сеюм 1000, дар синфи чорум 1000000 ва хондану навиштани ададҳо дар доираи миллиард омӯхтед.

Хоразмӣ дар китоби худ нишон додааст, ки:

1) ададе, ки бо як рақам навишта шудааст, адади якрақам;

2) ададе, ки бо ду рақам навишта шудааст, адади дурақам номида мешавад ва ғайра.

0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ададҳои якрақаманд. 9 адади якрақамии калонтарин, 10 адади дурақамии хурдтарин, 210 адади серақам, 999 адади калонтарини серақам, 1000–адади хурдтарини чоррақам ва монанди инҳо.

Системаи ҳисоб тахминан дар асри панҷум пайдо шудааст, мегӯяд Хоразмӣ. Ӯ менависад: «Бо ёрии 9-то ҳарф (дар ҳамон вақт ададҳо ҳарф мегуфтанд) ва доираи хурд сохтани ададҳои дилхоҳро донистам...

Дар ададҳо чудо кардани хонаҳо аз рост сар шуда, хонаи якум–хонаи якум (воҳид), хонаи дуум–хонаи даҳӣ,

хонаи сеюм–хонаи садӣ, хонаи чорум–хонаи ҳазориро мефаҳмонад» ва ғайра. Ҳоло шумо доираи хурдро нул, 9-то ҳарфро (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) рақамҳо мегӯед.

Эзоҳ. Дар китоби Хоразмӣ калимаи хона «мартаба» ном гирифтааст (мартабаи якӣ, мартабаи даҳӣ, мартабаи садӣ, ҳазорӣ, даҳҳазорӣ ва ҳоказо).

Ададҳо аз чап ба рост навишта шуда, аз чап хонда мешаванд. Ў қайд кардааст, ки ба ду қоидаи зерин аҳамият додан зарур аст:

1) Хондани адади дурақама, аз хонаи даҳӣ, адади се-рақама аз садӣ сар шуда, номи хонаҳои дигар пай дар пай ба забон гирифта мешаванд.

Мисол: 635–шаш саду сию панҷ, 701–ҳафтсаду як хонда мешавад. (Дар адади 701–сифр мавқеъ дорад, яъне хонаи даҳӣ аст, аммо вақти хондан ба забон гирифта намешавад.)

2) Ададҳои, ки аз се рақам зиёданд, барои хондани онҳо ададҳоро аз рост ба синфҳо чудо карда, сипас аз чап ба рост хондан лозим аст.

Масалан: 345 128 (дар байни ҳар се рақам аз рост камеҷой партофтанд, ба синфҳо чудо шудани ададҳоро мефаҳмонад). Ин адад чунин хонда мешавад: сесаду чилу панҷ ҳазору яксаду бисту ҳашт.

701 263 594 – 701 миллиону 263 ҳазору 594; 24 205 305 146 – 24 миллиарду 205 миллиону 305 ҳазору 146 хонда мешавад.

Барои ба разрядҳо ва синфҳо чудо кардани ададҳо хизмати Хоразмӣ калон аст. Шумо ба синфҳо чудо кардани ададҳоро дар аввали синфи чорум омӯхтед.

Оид ба хондани ададҳои бисёррақама аз китоби Ал-Хоразмӣ тарзи дигари ба разрядҳо чудо кардани як ададро

мушоҳида намоед. Панҷ миллиону чорсаду бисту як ҳазору ҳаштсаду шасту се:

$$5\,421\,863 = 5 \cdot 1000000 + 421 \cdot 1000 + 8 \cdot 100 + 6 \cdot 10 + 1 \cdot 3$$

Ин тарзи навишт, хондан ва ба разрядҳо чудо кардани ададҳо осон менамояд.

Мащқҳо:

1. Намунаи мисоли охиринро истифода бурда, адади 2436971-ро ба разрядҳо чудо намоед.

2. Номи асарҳои Хоразмиро гӯед.

3. Системаи ҳисобкунӣ тахминан асри чандум пайдо шудааст? Рақамҳо ва нулро Хоразмӣ чӣ меномид?

4. Ададҳо аз кадом тараф ба синфҳо чудо карда мешаванд?

5. Ададҳои дурақама, серақама, чоррақама ва гайра аз кадом тараф сар карда навишта мешаванд?

6. Хондани ададҳо (гайр аз адади якрақама) аз кадом тараф сар мешаванд?

7. Рақамҳоро аз 1 то 9 бо тартиб нависед ва гӯед, ки адади чандрақама ҳосил шуд? Ин ададро хонед ва ба синфҳо чудо намоед. Қои рақамҳоро иваз карда, 8-то адади дигар нависед ва хонед (як адад ду маротиба такрор нашавад).

Оид ба мавзӯи вақт

Хоразмӣ 1-ро аз 60 қисми баробар иборат гуфта қабул мекунад ва аз 60 як қисми ҳиссоро дақиқа меномад. Яъне

$\frac{1}{60}$ -ро дақиқа, аз 60 як қисми дақиқаро сония мегӯяд. Дар нашри латинии китоби Хоразмӣ «дақиқа»–минут, «сония»–секунд тарҷума шудааст.

Ў шастяки соняро «солиса» мегӯяд, ки ин дар синфҳои ибтидоӣ омӯхта намешавад. Хоразмӣ ҳамин тавр вақт ва воҳидҳои вақтро муайян кардааст.

II. Ибни Сино (980–1037)

Абӯалӣ ибни Сино дар деҳаи Афшонои Бухоро таваллуд шудааст. Ӯ олими барҷаста ва муаллифи китобҳои «Қонуни тиб», «Донишнома», «Аш-шифо» мебошад. Ибни Сино дар соҳаи математика ва дигар илмҳо низ асарҳои зиёде офаридааст. Дар китоби «Аш-шифо» боби «Фани ададҳо» ҷой гирифтааст. Намунаи баъзе мисолҳо аз китоби Ибни Сино:

1. Адади 82 165 714 ба 2 бе бақия тақсим мешавад ё не? Месанҷем.

Тарзи 1. Аз адади додашуда рақамҳои 8, 2, 6, 4-ро хат мезанем ё рӯяшро мепӯшем (чунки онҳо ба 2 бебақия тақсим мешаванд). Сипас рақамҳои 1, 5, 7, 1 мемунад.

Рақамҳои 1, 5, 7, 1 ба 2 тақсим намешаванд, вале суммаи онҳо ба 2 тақсим мешавад: $1+5+7+1=14$, $14 : 2=7$. Бинобар ин рақамҳои 1, 5, 7, 1-ро ҳам хат мезанем ё рӯяшро мепӯшем. Чуноне, ки мебинем, бо ин тарзи ҳисобкунӣ тақсим зудтар ва осонтар иҷро мешавад.

Барои боварӣ ҳосил кардан, адади додашуда 82165714-ро ба 2 тақсим намоед, адади 41 082 857 ҳосил мешавад, барои санҷиш адади 41 082 857-ро ба 2 зарб кунед, адади додашуда 82 165 714 пайдо мешавад.

Тарзи 2. Дар адади додашуда 82165714 суммаи ҳамаи рақамҳоро ёфта, натиҷаро ба 2 тақсим мекунем:

$8+2+1+6+5+7+1+4=34$, $34 : 2=17$, маълум шуд, ки адади додашуда ба 2 бе бақия тақсим мешавад.

Мисоли дигар. Адади 9872 оё ба 2 тақсим мешавад?
Санҷед.

1) Рақамҳои 8 ва 2 ба ду тақсим мешаванд. Онҳоро хат задем.

2) 9 ва 7 тақсим намешавад, вале суммаи онҳо ба 2 тақсим мешавад: $9+7=16$, $16 : 2=8$; бинобар ин рақамҳои 9 ва 7-ро низ хат задем. Маълум шуд, ки адади додашуда ба 2 бе бақия тақсим мешудааст.

Аз рӯи ин тарзи ҳисоббарорӣ оид ба тақсими 2, 3, 5, 9 ва ғайра хулосаҳое пайдо намудаанд, ки онҳо то ҳол аҳамияти худро гум накардаанд.

Дар хотир нигоҳ доред.

Ададҳои дилхохи чуфт бо яке аз рақамҳои 2, 4, 6, 8, 0; ададҳои дилхохи тоқ бо яке аз рақамҳои 1, 3, 5, 7, 9 ба охир мерасад.

Хурдтарини ададҳои натуралӣ як аст.

Агар дар охири адад рақами чуфт ояд, ин ҳел ададҳо ба 2 бе бақия тақсим мешаванд. $24:2=12$, $32:4=8$ ва ғайра.

Агар дар охири адад рақами тоқ ояд ин ҳел ададҳо ба 2 тақсим намешаванд.

$41 : 8=5$ (б.1) $91 : 9=10$ (б.1) ва ғайра.

Эзоҳ. Дар ин ҳолат дар ҳосили тақсим адади бақиядор ҳосил мешавад.

Агар дар адад ҳосили ҷамъи рақамҳо ба 3 тақсим шавад, адад низ ба 3 тақсим мешавад.

Мисол: дар адади 123, суммаи рақамҳо ($1+2+3=6$) ба 3 тақсим мешавад, аз ин рӯ 123 ҳам ба 3 бебақия тақсим мешавад. ($6 : 3=2$, $123 : 3=41$ ва ғ.).

Агар дар адад ҳосили ҷамъи рақамҳо ба 3 тақсим на-
шавад, адад низ ба 3 тақсим намешавад.

Мисол: дар адади 2663 суммаи рақамҳо ($2+6+6+3=17$)
ба 3 тақсим намешавад, бинобар ин 2663 ҳам ба 3 ба
бақия тақсим намешавад.

Ададҳое, ки ба 9 ба бақия тақсим мешаванд, ба 3 низ
тақсим мешаванд. Мисол: $72 : 9=8$, $72 : 3=24$, $63 : 3=21$,
 $63 : 9=7$.

Суммаи рақамҳои адади додашуда ба 9 тақсим шавад,
адад ҳам ба 9 тақсим мешавад. Мисол: 95382–ин ҷо
суммаи рақамҳо ($9+5+3+8+2=27$) 27 ба 9 тақсим мешавад.
($27 : 3=9$ ва $95382 : 9=10598$ ва ғ).

III. Алоуддини Қўшчӣ (1402–1474)

Алоуддини Қўшчӣ аз шоғирдони Мирзо Улуғбек буда,
дар соҳаи математика корҳои бисёреро анҷом додааст.

Қўшчӣ соли 1425 «Рисола оид ба илми ҳисоб»-ро на-
вишта дар он роҳҳои зарби ададҳои бисёррақамро баён
кардааст.

Машқҳо. 1. Ҳосили зарбро бо тартиби зиёдшавиаш на-
висед: $27 \cdot 12$; $51 \cdot 11$, $16 \cdot 14$, $74 \cdot 15$.

2. Ҳосили зарбро бо тартиби камшавиаш нависед: $14 \cdot 9$,
 $14 \cdot 12$, $15 \cdot 16$, $14 \cdot 15$.

IV. Гурев Пётр Семенович

Математики барҷастаи рус.

Гурев соли 1837 мактаб барои хурдсолонро кушода дар
он оид ба математика бо хонандагон таҷрибаҳои мегу-
заронид. Яке аз китобҳои шавқовари ӯ «Хониши ариф-

метика барои бачаҳои ҷавон» буд, ки соли 1839 қисми якумаш ва соли 1842 қисми дуумаш аз ҷоп баромадааст.

Зарби ададҳои 549 ва 6-ро Гурев дар китобаш чунин фаҳмонидааст:

Тарзи 1. Зарби хаттиро шумо медонед. Дар синфҳои 3–4 мисолҳоро ҳамин тавр иҷро кардед:

$$\begin{array}{r} 549 \\ \times 6 \\ \hline 3294 \end{array}$$

Тарзи 2. $549=500+40+9$ ин ҷо адади 549 ба суммаи разрядҳо иваз карда шуд.

Бо суммаи разрядҳо иваз кардани ададҳо омӯхтаед. Вале, қисми дуумаш барои шумо нав аст. Ин ҷо ҳисоббарорӣ аз адади калон (садӣ) оғоз меёбад.

$$\begin{array}{r} 500 \cdot 6 = 3000 \\ 40 \cdot 6 = 240 \\ 9 \cdot 6 = 54 \\ \hline 3294 \end{array}$$

Тарзи 3.

$$\begin{array}{r} \times 549 \\ 6 \\ \hline 54 \\ + 240 \\ \hline 3000 \\ \hline 3294 \end{array}$$

Ин ҷо аввал 6 (ҳамзарби дуум) бо воҳид (9), сонӣ бо даҳӣ (40), сипас бо садӣ (500) зарб карда шуда, дар сутунча дар зери якдигар навишта шуд, ки ин ҳам ба шумо нав аст. Бояд гуфт, ки дар се тарзи ҳисоббарорӣ натиҷа якхела аст.

Шумо метавонед, барои донишмандони дурустии мисолҳо тарзи дуум ё сеюмро барои санҷиш истифода баред.

V. Арифмометр (маънояш адад ва ҷен мекунам) калимаи юнонӣ буда, ҳисобмошини рӯи мизӣ барои иҷрои

амалҳои арифметикӣ мебошад. Онҳо ду ҳел: ҳаракатовари дастӣ ё барқӣ мебошанд.

Мошини ҳисоби арифметикиро соли 1641 Б. Паскал ихтироъ кардааст. Вале мошинеро, ки ҳамаи чор амали арифметикиро иҷро карда метавонист, устоди соатсози немис Хан соли 1790 сохтааст. Арифмометрҳо ҳоло аз истифода баромадаанд.

Калкулятор низ дар асоси арифмометр дар шаклҳои гуногун сохта шудааст, ки шумо бо баъзе аз онҳо шинос ҳастед ва дар синфи 4 ба онҳо мисолҳо иҷро кардед.

VI. Ҷадвалҳои ҷамъ ва тарҳ зарб ва тақсирро, ки омӯхтаед, олими бузург Пифагор чандин аср пеш кашф кардааст.

Пифагор математики машҳури Юнон буда, оид ба ҳисса, қасрҳо низ машқҳои шавқовар тартиб додааст.

VII. Мавод барои тартиб додани мисолу масъала.

1. Дар Душанбе соли 1924, баъд аз ташкил ёфтани Ҷумҳурии Тоҷикистон, бори аввал радиостансия ба қор оғоз намуд.

Соли 1933 дар Душанбе радиостансияи нави иқтидораш зиёдтар ба қор шурӯъ намуд.

2. 7 ноябри соли 1959 студияи телевизиони Тоҷикистон ба қор даромад. Соли 1966 мардуми Тоҷикистон ба тамошои оинаи нилгуни Москва муяссар шуданд. Аз 25 январи соли 1975 оинаи нилгуни ранга ба қор даромад.

3. Решаи чормағз то 30 метр дарозӣ дорад. Ин ададро бо сантиметр иваз намоед.

4. Дарёи Нил дар дунё аз ҳама дарозтарин дарё буда, дарозиаш аз 6000 км зиёдтар аст. Дар соҳили ин дарё қами-

ше месабзад, ки баландиаш 5 метр аст. Ададҳои 6000 км ва 5 м-ро бо детсиметр ва сантиметр ифода намоед.

5. Масофаи байни Замин ва Офтоб 149597900 км аст.

6. Як шабонарӯз 86400 сония (1 шабонарӯз=24 соат, $24 \cdot 60=1440$ дақиқа, $1440 \cdot 60=86400$ сония)

7. $1 \text{ км}=1000 \text{ м}$, $1 \text{ км}^2=1000000 \text{ м}^2$,
 $1 \text{ м}=1000 \text{ мм}$, $1 \text{ м}^2=1000000 \text{ мм}^2$,
 $1 \text{ км}=10000 \text{ дм}$, $1 \text{ км}^2=100000000 \text{ дм}^2$,
 $1 \text{ м}=100 \text{ см}$, $1 \text{ м}^2=10000 \text{ см}^2$.

Маълумот дар бораи гектар ва ара

8. Гектар ва ара низ воҳиди ченакҳои масоҳат мебошанд. Гектар ва ара калимаҳои юнонӣ буда, гектар аз калимаи «гекто» гирифта шудааст. Гектар мухтасар «га», ара «ар» навишта мешавад.

Масоҳати квадрате, ки тарафаш 10 метр аст ба 1 ара баробар аст.

$$S=10 \cdot 10=100 \text{ м}^2=1 \text{ ар.}$$

(Арамо сотик ҳам мегӯянд. Калимаҳои сотик ва гектар дар гуфтугӯи деҳқонон бисёр истифода мешавад).

9. Қадбаландтарин одами ҷаҳон Роберт Першин Ведлоу буда, дар Америка таввалуд шудааст. Қадӣ дар 5 солагиаш ба 163 см, дар 10 солагӣ ба 192 см, дар 15 солагӣ ба 232 см, дар 18 солагиаш ба 272 см расидааст.

Супориш: а) ададҳои 163 см, 192 см, 232 см, 272 см-ро бо ададҳои номдори таркибӣ иваз намоед (бо м ва см).

б) Ададҳои 163 см, 192 см, 232 см, 272 см-ро истифода бурда, бо амали тарҳ 4 мисол нависед.

Намуна: 192 см – 163 см ё ки 1м 92 см – 1м 63 см ва монанди инҳо.

Бачаҳои азиз! Шумо метавонед ин хел рақамҳоро аз рӯзномаву мачаллаҳо ҷустуҷӯ намоед ва аз онҳо барои сохтани мисоли масъалаҳо истифода баред.

Маълумот оид ба шаҳри Душанбе (соли 2000-ум)

Душанбе — пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон						
Масоҳат	Аҳоли	Ноҳияҳо	Ҳиёбонҳо	Кӯчаҳо	Майдонҳо	Боғҳо
112 км ²	536000 нафар	Сомонӣ Роҳи оҳан Фрунзе Марказӣ	12-то	300-то	15-то	8-то

Супориш: масоҳати шаҳри Душанберо бо метри квадратӣ ифода намоед.

Шоҳмот

Шоҳмот (шатранҷ). Шоири бузург ва шинохта Фирдавсӣ навиштааст, ки шоҳмот аввалин маротиба охириҳои асри панҷум (V) дар Ҳиндустон ихтироъ шуда, Присара (маликаи Ҳиндустон), якумин зани шоҳмотбоз буд.

Осиёи Марказиро ватани дуюми шоҳмот мегӯянд.

Сохти тахтаи шоҳмот.

Тахтаи шоҳмот (арса) аз миёна ба таври уфуқӣ ба ду майдон: майдони худ ва майдони ҳариф тақсим шудааст (ин ба талабагон дар тахтаи шоҳмот нишон дода шавад).

Хонаҳои ҳар як сутун ба тарзи амудӣ аз ҳар ду тараф то миёнаи тахта рақами аз 1 то 8 дошта, бо номи ҳамон мӯҳрае, ки (донае, ки) аз ҳар ду сари сутун қарор гирифтаанд, марбутанд.

Якумин мусобикаи байналхалқӣ оид ба шохмот соли 1851 гузаштааст. Ташкилоти байналхалқии шохмот соли 1924 таъсис шудааст ва ҳоло зиёда аз 130 мамлакат ба он шомиланд.

Аввалин чемпиони ҷаҳон оид ба шохмот 1886–94 В. Стейнис (аз ш.Прага) мебошад.

Ном ва шумораи мӯҳраҳои шохмот: асп (4-то), шох (2-то), фарзин (2-то), фил (4-то), рух (4-то), пиёда (16-то).

Аломати мӯҳра	Номи мӯҳра	Аломати хаттӣ	Аломати мӯҳра	Номи мӯҳра	Аломати хаттӣ
	Шох	Ш		Асп	А
	Фарзин	Ф		Фил	Фл
	Рух	Р		Пиёда	П

— Ҳар як мӯҳраи шохмот мазмуни худро дорад. Дар бораи шохмот шеър ва афсонаҳои бисёре навишта шудааст.

Намуна аз шеърҳо:

*Пиёда бидонаду тилу (филу) сипоҳ,
Руху аспу рафтори фарзину шох*

Фирдавсӣ

*Шохро дар хонаи байдақ ниҳад,
Ин чунин бошад ато, к-аҳмақ диҳад.*

Ф. Румӣ

Пиёда ақиб намеравад. Аз ҳама пурқувваттарин мӯҳраи шоҳмот фарзин аст. Дар охири бозӣ калимаҳои «буридам», «даст дихед», «ҳамеша шоҳ», «ғалаба» ва монанди инҳо истифода мешаванд.

Шоҳмот бозии шавқовар буда, варзиши ақл аст. Шоҳмотбозӣ тафаккур, хотираи мактаббачагони хурдсолро низ ташаққул медиҳад.

Писарчаи чорсолаи Кубагӣ бозии шоҳмотро омӯхта, дар синни ёздаҳсолагинаш яке аз шоҳмотбози пурқуввати ин мамлакат гардидааст.

Бозиҳо. 1.

Бозии «Кӣ зудтар»?
Ҳарфҳои бурида сохта, бо
равиши акрабақ ҷойгир намоед
ва хонед. Ҷӣ хел калима пайдо
шуд?

О

Х

Т

О

Ш

М

2. **Бозӣ.** «Калимаи шоҳмот дар кучо?» Аз калимаҳои додашуда ҳиҷо ва ё ҳарфҳоро тавре интиҳоб кунед, ки номи мӯҳраи шоҳмот пайдо шавад.

Шоҳрух, Шоҳин, Шоҳӣ, Шоҳнома, Муборизшоҳ, Зафаршоҳ, Мохтоб, филм, зиндагӣ, зина, зинапоя, мотосикл, Фарзона, Зиннат, Фархунда, Фарзод, Фаррух Шоҳона ва ғайра.

Намуна: фарзод–зинапоя, (Фарзин), Шоҳин–мотосикл, шоҳмот, шоҳ–рух (шоҳ, рух).

3. Бозӣ. «Кӣ зудтар?» навиштани баробарӣ ва нобаробарӣ.

1) Теъдоди (миқдори) шоҳ ва фарзинро истифода бурда, баробарӣ нависед:

Номи мӯҳраҳои шоҳмот	Сафед	Сиёҳ
Асп	2-то	2-то
Шоҳ	1-то	1-то
Фарзин	1-то	1-то
Фил	2-то	2-то
Рух	2-то	2-то
Пиёда	8-то	8-то
Чамъ	16-то	16-то
Ҳамагӣ	32-то	

$$\square + \square \dots \square + \square$$

2) Аз миқдори фил ва пиёда истифода бурда, якто нобаробарӣ нависед:

$$\square + \square \dots \square + \square$$

3) Аз шумораи асп ва фарзин як нобаробарӣ нависед:

$$\square + \square \dots \square + \square$$

4) Аз миқдори фил ва рух як баробарӣ нависед:

$$\square + \square \dots \square + \square$$

Машқҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Тахтаи шоҳмот ҳамагӣ чанд катак дорад?
2. Хати бурриши тахтаи шоҳмотро нишон диҳед.

3. Дар як вақт дар тахтаи шоҳмот чанд кас бозӣ карда метавонад?

Барои он ки 16 нафар дар як вақт бозӣ кунанд, чанд тахтаи шоҳмот лозим мешавад?

4. Агар катак (квадрат)—ҳои ҳар ду тараф баробар набошад, оё бозӣ кардан мумкин аст?

5. Кадом мӯҳраи шоҳмот аз ҳама зиёдтар? Кадомаш камтар?

6. Ватани шоҳмот кадом мамлакат аст?

7. Кадом мӯҳраи шоҳмот ақиб намеравад?

8. Аз ҳама пурқувваттарин мӯҳраи шоҳмотро номбар кунед.

9. Аз қатори алфавити алифбо калимаи шоҳмот, фарзин созад. Ин ҳарфҳо дар алфавит дар ҷои чандум ҷойгиранд?

10. Дар охири бозии шоҳмот кадом калимаҳо истифода мешаванд?

Супориш:

1. Шоҳмотбозони номдори Тоҷикистонро оё медонед?

2. Майдоне, ки мӯҳраҳои шоҳмот ҷой гирифтааст, номбар кунед (аз рӯи рақамҳо ва ҳарфҳои латинӣ).

3. Ба расми шоҳмот нигаред ва дарозии як катакро чен карда, аввал масоҳати як катакро, сипас масоҳати 64 катакро ҳисоб кунед.

Бо ин ченакҳо шинос шавед

1. Фунт–қадоқ (фунтовӣ–санги як қадоқа)

$$1 \text{ қадоқ} = 409 \text{ г}$$

2. Таноб, сотик–ченаки масоҳат

$$1 \text{ таноб} = 2500 \text{ м}^2$$

$$1 \text{ сотиқ} = 100 \text{ м}^2$$

$$1 \text{ м}^2 = 10000 \text{ см}^2$$

$$1 \text{ арам (ар)} = 1 \text{ сотиқ} = 100 \text{ м}^2$$

$$1 \text{ гектар (га)} = 10\,000 \text{ м}^2$$

Ҳоло низ дар баъзе ноҳияҳо калонсолон қадоқ таноб, сотик вачаб ва монанди инҳоро дар гуфтугӯи худ истифода мебаранд.

Супориш: 1) 10 қадоқ чанд грамм? 100 қадоқ чӣ?

2) 4 таноб чанд метри квадратӣ? 40 таноб чӣ? 400 таноб чӣ?

3) Ангушт, вачаб воҳиди тахминии дарозӣ.

Ангушти дастро барои андоза гирифтани чизҳои хурд истифода мекарданд. То пайдо гардидани метр вачаб ва ангуштро бештар ҳангоми чен кардани матоъ, буридани либос (кӯрта, чома ва ғ.) чун воситаи ченак истифода мебуданд. Он қисми матоъ, ки аз вачаб боқӣ мемонад, бо ангушт чен карда мешуд.

Супориш: 1) Бо вачаб ва ангушт дарозӣ ва бари дафтар, дарозии мизи худро чен кунед.

2) Дарозии вачаби худро бо хаткашак чен кунед.

4) Байни ду ангушт чанд сантиметр аст? Байни 3 ангушт чӣ?

4. Адрес. Адрес матои мунаққаш будааст, ки онро подшоҳӣ низ меномиданд. Адресро аз абрешими нисбатан

дурушт мебофанд, ки нахи он аз 15–20 пиллаи даҳбанд иборат буд. Ҳар банд 200 нах дошт. Аз ҳар суроҳӣ теғи дастгоҳи бофандагӣ чор нахи торро мегузaronданд. Пуди адрас аз се ресмони борики сафед ё рангин иборат буд. Андозаи бари адрас се хел мешуд:

муқаррарӣ (одмиёна) – 40 см,

сербар (олчинбар) – 70 см,

камбар (якбара) – 26 см.

Дар қадим олчин низ ченаки дарозӣ; кадок, ғарибак-ченаки вази; таноб ченаки масоҳат буданд.

Супориш. 1) Аз ададҳои даҳбанд, ҳар банд, 200 нах доранд масъалае созед, ки бо амали зарб ҳал шаванд.

2) 40 см, 70 см, 26 см-ро истифода бурда, ду нобаробарӣ нависед.

Наврӯз

Наврӯз таърихи қадим дорад. Дар Тоҷикистони бостонӣ ҳар сол Наврӯз ид карда мешавад.

Наврӯз–рӯзи аввали соли шамсӣ буда, ба 21 март мувофиқ меояд ва иди Соли Нав аст. 22 март моҳи ҳамал дохил мешавад. Ба дастархони иди Наврӯз аз 7 хел шоҳи дарахт: мачнунбед, зайтун, бихӣ, анор, бодом, pista, чормағз намуна мемонанд. Ба қатори онҳо шир, чакка, панир, тухм, моҳӣ, нон ва ғайраро гузошта, шамъҳоро мегиронанд.

Масъала. Солгарди шамсӣ аз солгарди мелодӣ 621–622 сол фарқ мекунад. Мисол: соли шамсии 1372 баробарӣ соли 1994 аст. Соли 1379 шамсӣ баробарӣ соли 2001 аст. Соли 2004–ум ба кадом соли шамсӣ баробар меояд?

Офтоб аз рӯи хати гардиши солони худ ҳаракат карда, хати экватори оламро ду маротиба бурида

мегузарад, ки ин ба шаби 21 март ва 23 сентябр рост меояд. 21 мартро эътидоли баҳорӣ, 23 сентябрро эътидоли тирамоҳӣ мегӯянд. Яъне, 21 март шабу рӯз баробар 12 соатӣ шуда, минбаъд рӯзҳо 1–3 дақиқа дароз шудан мегиранд. Аз 23 сентябр баръакс рӯзҳо 1–3 дақиқа кӯтоҳ ва шабҳо дароз шудан мегиранд.

Супоришҳо: 1. Аз таквими рӯи мизӣ, барои моҳҳои апрелу май ва барои моҳҳои октябру ноябр дарозии рӯзро муайян кунед ва як нобаробарӣ нависед.

2. 25 март давомнокии рӯз аз шаб чӣ қадар (чанд дақиқа) фарқ мекунад?

Ҷадвали моҳҳои таквими шамсӣ

№	Номи моҳҳо	Давомнокии моҳ	Таблоқи рӯзҳои 1 моҳ
1.	Ҳамал (барра)	22.03 ⁰ –20.04	30
2.	Савр (гов)	21.04–21.05	31
3.	Ҷавзо (дупайкар)	22.05–21.06	31
4.	Саратон	22.06–21.07	31
5.	Асад (шер)	22.07–21.08	31
6.	Сумбула (хӯша)	22.08–21.09	30
7.	Мизон (тарозу)	22.09–20.10	29
8.	Ақраб (каждум)	21.10–18.11	29
9.	Қавс (камон)	19.11–18.12	30
10.	Ҷадӣ (бузгола)	19.12–18.01	31
11.	Дав (дӯл)	19.01 – 18.02	31
12.	Хут (моҳӣ)	19.02–21.03	31
Дар қавс номҳои дарӣ омадаанд.			365 рӯз

Номи фаслҳо:

Бурчи оби – баҳор, мохҳои ҳамал, савр, чавзо.

Бурчи норӣ – тобистон, мохҳои саратон, асад, сумбула.

Бурчи бодӣ – тирамоҳ мизон, ақраб, кавс.

Бурчи хокӣ – зимистон, чадӣ, давл, хутро дар бар мегирад.

Бурч – қисм, ҳисса.

Мучал

Номи сол	Солҳо аз 1960–2079									
	1960	1972	1984	1996	2008	2020	2032	2044	2056	2068
Муш	1960	1972	1984	1996	2008	2020	2032	2044	2056	2068
Гов (бақар)	1961	1973	1985	1997	2009	2021	2033	2045	2057	2069
Паланг	1962	1974	1986	1998	2010	2022	2034	2046	2058	2070
Харгӯш	1963	1975	1987	1999	2011	2023	2035	2047	2059	2071
Наҳанг (моҳӣ)	1964	1976	1988	2000	2012	2024	2036	2048	2060	2072
Мор	1965	1977	1989	2001	2013	2025	2037	2049	2061	2073
Асп	1966	1978	1990	2002	2014	2026	2038	2050	2062	2074
Гӯсфанд	1967	1979	1991	2003	2015	2027	2039	2051	2063	2075
Маймун (хамдуна)	1968	1980	1992	2004	2016	2028	2040	2052	2064	2076
Мурғ	1969	1981	1993	2005	2017	2029	2041	2053	2065	2077
Сағ	1970	1982	1994	2006	2018	2030	2042	2054	2066	2078
Хук	1971	1983	1995	2007	2019	2031	2043	2055	2067	2079

Супоришҳо:

1) Соли таваллудатонро аз чадвал ёфта, соли мучалро муайян кунед.

2) Ҳисоб кунед, ки баъд аз 12 сол шумо чандсола мешавед?

3) Фарқи байни ададҳои ҳамсоияи ду сутунча ба чанд баробар аст? Масалан, байни 1961 ва 1973.

4) Фарқи адади охирин ва аввалинро ёбед. Ин тақвим барои чанд сол дода шудааст? Оё ин тақвимро давом додан мумкин аст?

5) Чаро 22 март, соли 2000-ум ба рӯзи чоршанбе, соли 2001-ум ба рӯзи панҷшанбе мувофиқ омад?

ДОНИШИ ХУДРО БИСАНҶЕД.

(Супоришиҳои санҷишӣ (тестӣ) оид ба маводи синфҳои 1-4)

Шумо метавонед машқҳои иҷро намуда, сипас дар зери ҷавоби дуруст хат кашед.

1. Кадом ададҳо ба ду тақсим мешаванд?

1) 402 2) 822 3) 73 4) 905 5) 1856 6) 721

(A) 1, 2, 5

(B) 4, 6

(C) 3, 4, 6

2. Кадоме аз ин ададҳо ба синфҳо дуруст ҷудо шудаанд?

1) 7 | 831 2) 9 | 1 | 542 3) 601 | 403 4) 4 | 502 | 896

(A) 1, 2

(B) 2, 4

(C) 1, 3, 4

3. Кадоме аз ин ифодаҳо дуруст иҷро шудааст?

1) $9037+44$

2) $10301+418$

3) $597-0$

(A) 9081

(B) 10709

(C) 597

4. $\frac{1}{5}$ хиссаи адади 405-ро ёбед.

(A) 2025

(B) 81

(C) 405

5. $\frac{1}{4}$ хиссаи адади ба 220 баробар аст. Ин ададро ёбед.

(A) 880

(B) 55

(C) 110

6. Баробарии нодурустро нишон диҳед.

1) $71 \cdot 2 = 71 + 71$ 2) $98 : 2 = 98 \cdot 2$ 3) $5 \cdot (8+3) = 5 \cdot 8 + 5 \cdot 3$

(A) 1, 3

(B) 1, 2

(C) 2

7. Фарқи квадрат ва росткунҷа:

1) Квадрат бо тарафҳояш аз росткунҷа фарқ мекунад.

2) Квадрат бо кунҷҳояш аз росткунҷа фарқ мекунад.

3) Квадрат бо қуллаҳояш аз росткунҷа фарқ мекунад.

(A) 1

(B) 2

(C) 3

8. Ифодаро иҷро кунед ва дар зери ҷавоби дуруст хат кашед:

$$83 - 5 \cdot 9$$

(A) 702

(B) 38

(C) 602

9. Кадом ҳиссаи адади 45 ба 9 баробар аст?

(A) $\frac{2}{5}$

(B) $\frac{1}{9}$

(C) $\frac{1}{5}$

10. Нобаробариро ҳисоб кунед. Кадоме аз ҷавобҳо дуруст аст?

$$601 \cdot 3 < 601 \cdot 2$$

(A) $1803 < 1202$

(B) $1803 > 1202$

(C) $1202 < 1803$

11. Масоҳати квадрат чӣ тавр ёфта мешавад?

1) Дарозии тарафи квадратро ба худаш зарб мекунем.

2) Дарозӣ ва барашро зарб мекунем.

3) Барашро ба худаш чамъ мекунем.

(A) 2

(B) 3

(C) 3

12. Периметри квадрат чӣ тавр ёфта мешавад?

- 1) Чор тарафи квадратро ҳам мекунем.
- 2) Як тарафи квадратро ба 4 зарб мекунем.
- 3) Дарозӣ ва бари квадратро зарб мекунем.

(A) 1,2 B 3 C 2

13. Адади номаълумро ёбед:

$$71 - x = 49$$

(A) 22 B 120 C 32

14. Адади номаълумро ёбед:

$$96 : x = 48$$

(A) 4608 B 2 C 48

15. Ифода нависед:

Ҳосили зарби ададҳои 12 ва 5

(A) $12 \cdot 5$ (B) $12 + 5$ (C) $12 - 5$

16. Ҷавобҳои дурустро ёбед.

- 1) Фарқи ададҳои 430 ва 80.
- 2) Адади 430-ро ба 80 кам кардан.
- 3) Тарҳшаванда 430, тарҳкунанда 80.

(A) $430 - 80$ (B) $430 + 80$ (C) $430 \cdot 80$

17. Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед:

- 1) Хати рост, хати шикаста, порча
- 2) Порча, хати шикаста, хати рост.

3) Хати кач, порча, хати рост.

(A) 2

(B) 3

(C) 1

18. Ду нафар сангчабозӣ карданд. Дарозии майдони сангчабозӣ 1 м 50 см ва бараш 1 м буд. Периметри майдонро ёбед.

(A) 5 м

(B) 3 м

(C) 4 м

19. Порчаи АВ кашед. $\frac{1}{3}$ -хиссаи онро нишон диҳед.

1) 2) 3)

(A) 1, 2

(B) 2, 3

(C) 1, 2, 3

20. Адади сесада ҳазор аз сесада чанд маротиба калон аст?

(A) 1000 мар.

(B) 100 мар.

(C) 300 мар.

21. 700 аз 21000 чанд воҳид хурд аст?

(A) 30 воҳид

(B) 300 воҳид

(C) 700 воҳид

22. Барои як ададро назар ба адади дигар чанд маротиба зиёд (кам) буданахро доништан чӣ бояд кард?

1) Адади калонро ба адади хурд тақсим кардан лозим.

2) Аз адади калон адади хурдро тарҳ кардан лозим.

3) Адади калонро бо адади хурд зарб кардан лозим.

(A) 2

(B) 3

(C) 1

23. Тартиби иҷрои амалҳоро санҷед. Кадомаш дуруст?

$(842 \cdot 2)^1 - 1245^2 - 40$ $(842 \cdot 2)^1 - 1245^3 - 40$ $(842 \cdot 2)^3 - 1245^1 - 40$

(A) 2

(B) 3

(C) 1

24. Кадом хиссаи шакл ранг карда шудааст?

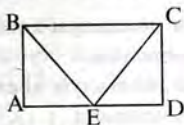

(A) $\frac{3}{4}$

(B) $\frac{1}{4}$

(C) $\frac{2}{4}$

25. Дар шакли зерин барои росткунҷаи ABCD ва се-
кунҷаи BCE кадом тараф умумӣ мебошад?

(A) AB

(B) BC

(C) AD

26. Кадоме аз формулаҳо периметри росткунҷаро
ифода мекунад?

1) $P=2 \cdot (a+b)$

2) $P=2/a+2 \cdot b$

3) $P=4 \cdot a$

(A) 1, 2

(B) 2, 3

(C) 2, 1

27. Кадоме аз ин формулаҳо масоҳати росткунҷаро
ифода мекунад?

1) $S=a \cdot b$

2) $S=a+b$

3) $S=2 \cdot (a+b)$

(A) 2, 3

(B) 1

(C) 1, 2

28. Кадоме аз ин формулаҳо ёфтани масофаро нишон
медиханд.

1) $v=S : t$

2) $S=v \cdot t$

3) $t=S : v$

(A) 2

(B) 1, 3

(C) 1, 2

29. Дар баробарӣ ададҳо чӣ ном доранд?

$$340+20=360$$

- 1) 340 чамъшаванда, 20 чамъшаванда, 360 ҳосили зарб.
- 2) 340 ва 20 чамъшавандаҳо, 360 сумма.
- 3) 340 чамъшавандаи якум, 20 чамъшавандаи дуум, 360 ҳосили чамъ (сумма).

(A) 2, 3

(B) 1

(C) 1, 2

30. Барои ҳалли муодилаи зерин кадоме аз ин қоида дуруст аст?

$$48 : x = 8$$

- 1) Барои ёфтани тақсимшавандаи номаълум ҳосили тақсим бо тақсимкунанда зарб карда мешавад.
- 2) Барои ёфтани тақсимкунандаи номаълум ҳосили тақсим бо тақсимшаванда зарб карда мешавад.
- 3) Барои ёфтани тақсимкунандаи номаълум тақсимшаванда ба ҳосили тақсим тақсим карда мешавад.

(A) 1, 2

(B) 1, 2, 3

C 3

31. Ҳосили тақсим кай ба як баробар мешавад?

- 1) Агар тақсимшаванда ба тақсимкунанда баробар бошад.
- 2) Агар тақсимшаванда ва тақсимкунанда аз ададҳои якхела иборат бошад.
- 3) Агар тақсимкунанда ба як баробар бошад.

(A) 1, 2

(B) 1, 3

(C) 2, 3

32. Ҳосили зарб кай ба яке аз ҳамзарбҳо баробар мешавад?

- 1) Агар яке аз ҳамзарбҳо ба як баробар бошад.
- 2) Агар яке аз ҳамзарбҳо ба нул баробар бошад.

3) Агар зарбшаванда ба як баробар бошад.

(A) 2, 3

(B) 1, 3

(C) 1

33. Кадоме аз ин мисолҳо хаттӣ иҷро шуд?

1) $200 \cdot 2 = 400$

2) $\begin{array}{r} _ 1324 \\ \hline \end{array}$

3) $120 : 2 = 60$

$$\begin{array}{r} _ 248 \\ \hline 1079 \end{array}$$

(A) 1, 3

(B) 2

(C) 2, 3

34. Кадоме аз ин мисолҳо аз даҳӣ гузашта тарҳ карданро мефаҳмонанд?

1) $17 - 8$

2) $36 - 5$

3) $541 - 429$

4) $724 - 24$

(A) 1, 3

(B) 2, 4

(C) 3, 4

35. Кадоме аз ин ададҳо калон аст? Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед:

1) 35 миллион аз сию панҷ ҳазор хурд аст.

2) 35 миллион аз сию панҷ ҳазор калон аст.

(A) 1

(B) 2

Эзоҳ:

1. Ҳарфҳои дохили доирача ҷавоби дуруст ё нодурустро нишон медиҳанд. Шумо вобаста ба супориш дар зери ҷавоби дуруст хатча мекашед. Метавонед, аввал мисол ё масъаларо ҳал намуда, сипас ҷавоби дурустро ёфта, дар зераш хатча кашед.

2. Санҷиши тестиро дар аввали моҳи май гузаронидан ва ҷамъбасти намудан лозим аст.

МУНДАРИЦА

ХАЗОР

1. Такрор ва чамъбасти маводи синфи 3 3

МИЛЛИОН. НУМЕРАТСИЯ. БУЗУРГИХО

2. Хондан ва навиштани ададҳо аз як то миллион 15
3. Синфҳо. Синфи якум, дуум ва сеюм 17
4. Бо харфҳо ишорат кардани шаклҳои геометрӣ 24
5. Бисёркунҷаҳо ва хондани онҳо 26
6. Бузургихо. Воҳидҳо ва чадвали ченакҳои дарозӣ 30
7. Воҳидҳо ва чадвали ченакҳои вазн 32
8. Чадвали ченакҳои вақт 35
9. Чамъ ва тарҳи ададҳои номдор 37

ЧАМЪ ВА ТАРҲ

10. Чор амали арифметикӣ ва тартиби иҷрои онҳо.
Чамъ ва тарҳи шифоҳӣ 52
11. Чамъ ва тарҳи хаттӣ бо ададҳои бисёррақам 54
12. Санҷиши чамъ ва тарҳ 57
13. Мисолҳои намууди 500–62, 1000–465, 6002–537 62
14. Қонунҳои гуруҳбандӣ ва ҷойивазкунӣ 63
15. Муодилаҳои дуамала. Ёфтани чамъшавандаи номаълум 67
16. Ёфтани тарҳшавандаи номаълум 70
17. Ёфтани тарҳкунандаи номаълум 72
18. Ёфтани ҳамзарби номаълум 73
19. Ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълум 76
20. Каср 78
21. Ёфтани периметри росткунҷа ва квадрат 83
22. **Суръат. Вақт. Масофа** 87
23. Вақт 89

ЗАРБ ВА ТАКСИМ

24. Зарби адад ба сумма. Тақсими адад ба ҳосили зарб 90
25. Зарб ва тақсим ба 10, 100, 1000 92
26. Зарби адади яклухт ба адади якрақам 94
27. Мисолҳои намууди 640·3, 3900·2 95

28. Зарб ва тақсими хаттӣ ба ададҳои бисёррақаме. Зарби ададҳои бисёррақаме ба ададҳои якрақаме	98
29. Мисолҳои намууди 34576 · 2 ва 183743 · 6	100
30. Мисолҳои намууди 2046 · 3 ва 50048 · 3	102
31. Тақсими адади бисёррақаме ба якрақаме	104
32. Мисолҳои намууди 6741:7, 4350 : 5.	109
33. Мисолҳои намууди 6432 : 8	111
34. Зарби адад ба ададҳои бо сифр тамомшаванда	113
35. Мисолҳои намууди 4800:70, 3540:200	115
36. Тақсими ададҳои бо сифр тамомшаванда	116
37. Мисолҳои намууди 6480 : 80, 361 200 : 700	119
38. Тағйирёбии ҳосили зарб. Алоқамандии байни ҳамзарбҳо ва ҳосили зарб	122
39. Тағйирёбии ҳосили тақсим. Алоқамандии байни тақсимшаванда, тақсимкунанда ва ҳосили тақсим	124
40. Зарб ба ададҳои дурақаме ва серақаме	126
41. Тақсим ба ададҳои дурақаме ва серақаме	130
42. Масоҳати бисёркунча	132
43. Масоҳати росткунча	135
44. Масоҳати квадрат	137
45. Ҷадвали масоҳат	141
46. Зарб ва тақсими ададҳои номдор	147
47. Тақсими ададҳои номдор ба адад	151
48. Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи миллиард	158
49. Машқҳои мустаҳкамкунӣ	174
50. Такрор ва мустаҳкам кардани мавзӯҳои гузашта	202
51. Ҷавобҳо	209
52. Маълумоти мухтасар оид ба математикаи синфҳои 1–4	211
53. Маводи математикӣ барои корҳои берунасинфӣ (маҳфилҳо, эстафетаҳо, олимпиада ва ғайра)	227
54. Маълумоти мухтасар дар бораи баъзе олимони соҳаи математика	228
55. Дониши худро бисанҷед. (Супоришҳои санҷишӣ (тестӣ) оид ба маводи синфҳои 1–4)	247

*Ҳамидова Аҳсанобу Абдуганиевна,
Назаров Давлатшо Амиршоевич.*

МАТЕМАТИКА
КИТОБИ ДАРСӢ БАРОИ СИНФИ 4

Мухаррири
техники ва
тарроҳ

Раҳимов Ф.

Ба матбаа 11.09.2003 супурда шуд. Ба чопаш 29.12.2003 имзо шуд. Андозаи
70x90¹/₁₆. Когази офсетӣ. Ҳуруфи адабӣ. Чузми чопии шартӣ 16,0. Адади нашр 150 000
нусха. Супориши №459

Комбинати полиграфӣи Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Душанбе, хиёбони Айнӣ, 126

